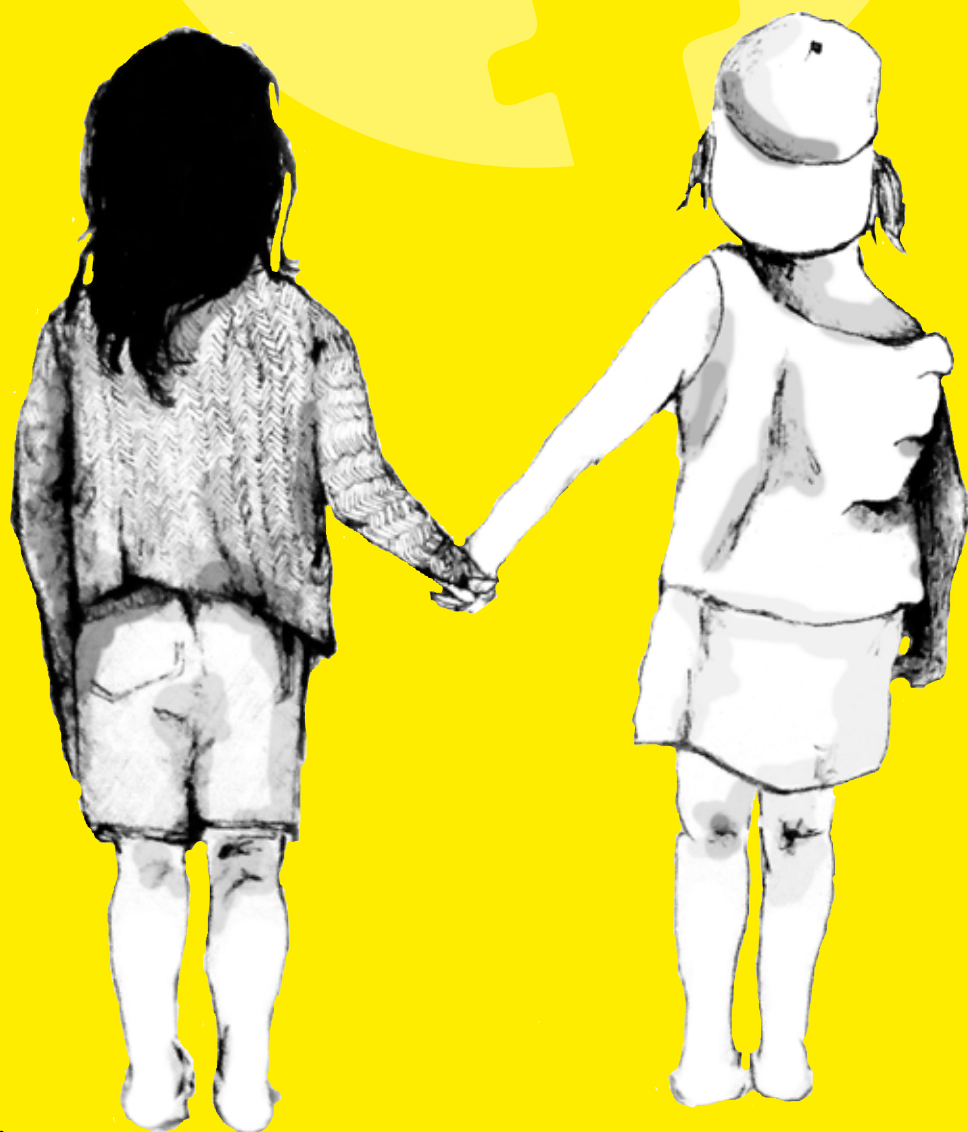

Barn som upplevt våld

En handbok för kvinnojourer

ISBN XXX-XX-XXXXXX-X-X
GRAFISK FORM *Fresh Design*
ILLUSTRATIONER *Jill Kungsman*
TRYCK *Åtta45 Tryckeri AB*

*Denna bok har tagits fram med ekonomiskt
stöd från Brottsofferfonden*

© Roks 2015
Hornsgatan 66, 118 21 Stockholm
www.roks.se, info@roks.se

Barn som upplevt våld

En handbok för kvinnojourer

Förord

Innehåll

Kapitel 1 – Inledning	7
1.1 Bakgrund och syfte	8
1.2 Jourernas uppdrag kring barn	8
1.3 Bokens innehåll och upplägg	10
1.4 Begrepp och definitioner	11
Kapitel 2 – Barn på kvinnojour	17
2.1. Innan barnet kommer till jouden – förhållningssätt och förberedelser	20
2.2 Under barnets vistelse på jouden	29
2.3 När barnet ska lämna jouden	49
2.4 Sammanfattning kapitel två	50
Kapitel 3 – Rättsliga situationer och jourens roll	53
3.1 Barns rättigheter	55
3.2 Barn som far illa och brott mot barn	57
3.3 Vårdnad, boende och umgänge	70
3.4 Andra insatser	76
3.5 Ekonomisk ersättning	80
3.6 Sammanfattning kapitel tre	82
Kapitel 4 – Forskning om barn som upplevt våld	85
4.1 Om våldet	86
4.2 Om barnet – hur barn påverkas av att leva med våld i familjen?	91
4.3 Konsekvenser av att uppleva våld i familjen	98
4.4 Stöd till barn som upplevt våld	104
4.5 Sammanfattning kapitel fyra	110
Kapitel 5 – Myndigheters ansvar och tips	113
5.1 Myndigheters stöd till barn	114
5.2 Tips på litteratur, film och utbildningar – riktat till jourkvinnor/vuxna	116
5.3 Information riktad direkt till barn	119
Referenser	
Litteratur	123
Intervjuer & föreläsningar	125
Bilaga 1	
Innehållsförteckning USB-minnet	126

Kapitel 1

Inledning

- Bakgrund och syfte
- Jourernas uppdrag kring barn
- Bokens innehåll och upplägg
- Definitioner
 - Barn
 - Våld
 - Uppleva våld
 - Barnperspektiv
 - Barnets bästa
- Att ha med sig då en läser boken:
 - Barn påverkas också av våldets normaliseringsprocess
 - Mäns våld mot kvinnor och barn i hemmet är en extra

Inledning

1.1 Bakgrund och syfte

Roks kvinnojourer och tjejjourer har i över 30 år gett stöd till kvinnor, tjejer och barn som utsatts för mäns våld. Synen på vilket stöd de barn som kommer till kvinnojourerna tillsammans med sina mammor ska få har varierat, över tid och mellan olika jourer. Kvinnojourerna runtom i landet har dessutom väldigt olika förutsättningar för sitt arbete med barn. Den här handboken kom ut för första gången 2010, som en del i Roks arbete för att förbättra och strukturera kvinnojourernas stöd till barn.

Boken riktar sig främst till kvinnojourer men kan vara intressant även för andra aktörer som möter barn som upplevt våld i hemmet. Den är tänkt att fungera som ett praktiskt verktyg för kvinnojourerna i deras arbete med att ge stöd till barn som kommer till jouren med sina mammor.

Syftet med boken är:

- att definiera jourernas uppdrag när det gäller barn
- att ge konkreta tips på hur jourerna kan bygga upp och utveckla sitt stöd till barn.
- att beskriva forskning, lagstiftning och andra aktörers arbete på området

1.2 Jourernas uppdrag kring barn

Till kvinnojourerna kommer barn som befinner sig i en mycket utsatt situation. De har nyligen och ibland under lång tid upplevt våld i sin familj och bär på många känslor och tankar kring detta. De har ofta lämnat sitt hem med liten eller ingen förvarning och vet inte vad jouren är för ett ställe eller varför de befinner sig där. Varken de själva, deras mammor eller jourkvinnorna¹ vet heller hur länge de kommer att stanna på jouren eller vad som kommer att hända i framtiden. Utifrån dessa förutsättningar kan jourernas uppdrag när det gäller barn beskrivas som tredelat:

JOUREN SKA

- vara en trygg plats
- lämna över till andra aktörer
- eventuellt erbjuda barn stödinsatser.

¹ På jourerna finns både anställda och ideellt arbetande kvinnor. För enkelhetens skull kallas alla för jourkvinnor i handboken.

Att jouren ska vara en trygg plats betyder helt enkelt att den ska vara en fristad från våld, hot och kränkningar. Här ska barnen slippa att se mamma eller syskon utsättas för våld eller själva bli angripna. Att jouren är en trygg plats innebär också att barnen blir sedda som egna individer med egna erfarenheter och behov.

När det gäller att lämna över till andra aktörer är det alltid kommunen som har det yttersta ansvaret för de barn som bor där och det är de som ska se till att barn med behov av ett långsiktigt stöd får detta. Jourens roll är att erbjuda barnen ett första stöd, och att slussa de barn som behöver det vidare till andra aktörer som t.ex socialtjänst, polis, BUP. Oavsett vilket stöd jouren väljer att ge barn är det mycket viktigt att låta socialtjänsten och andra aktörer veta hur jourens stöd ser ut.

Stödinsatser riktade till barn kan handla om allt från att anpassa jourens lokaler till barn till att ha stödsamtal med barn där de får en möjlighet att bearbeta sina våldsupplevelser. Även stödsamtal med mamman, där hon får hjälp i sin föräldraroll, är en form av stödinsats för barn (läs mer om mamma-samtal i avsnitt 2.2).

Kom ihåg: Alla jouter är olika!

I dagsläget finns stora variationer i vilket stöd olika jouter erbjuder barn. Detta beror bland annat på att Roks medlemsjouter är självständiga föreningar som, utifrån en del gemensamma riktlinjer², själva bestämmer hur de ska lägga upp sin verksamhet. Det denna handbok vill framhålla är dock att alla jouter som tar emot barn på sina skyddade boenden har ett minimiansvar för dessa barn som går ut på att erbjuda barnen en trygg miljö och att slussa dem vidare. När det gäller stödinsatser är det däremot upp till varje jour att bestämma vilket stöd just de kan och vill erbjuda barn. Den som läser denna bok bör ha i åtanke att alla jouter har olika förutsättningar, både när det gäller ekonomi och antal jourkvinnor. Bortsett från vårt minimiansvar ska vi göra det vi kan utifrån våra förutsättningar. Boken samlar tips och idéer på hur en jour kan bygga upp arbetet kring barn och tar upp olika situationer som kan bli aktuella. Dock finns det på detta område inga allmängiltiga sanningar som går att följa i alla situationer med alla barn. Jouterna måste därför diskutera sig fram till vad som fungerar och vad som behövs just på den egna jouten.

” Roks vill genom denna handbok uppmuntra alla jouter att betrakta barn som en egen målgrupp och erbjuda barn egna stödinsatser.

2 Se Roks stadgar (2010), etiska riktlinjer (2008), värdegrund (2007) och kvalitetssäkringsmaterial (2011)

Det finns flera skäl till detta:

- Jourkvinnorna kan vara de första som möter barnen efter en våldssituation och därmed de som finns tillgängliga för att ge barnen ett första stöd.
- Genom sin erfarenhet av att möta våldsutsatta kvinnor har jourerna goda kunskaper i denna typ av stöd.
- Jourkvinnorna kan vara de enda utanför familjen som vet om att barnet har upplevt våld och kan få en viktig roll för barnet. Både då det gäller stöd till barnet och att förmedla barnets behov till andra.
- Forskning visar att en nära relation till en vuxen ger barn bättre chanser att hantera sin livssituation.
- Barnens och mammornas mående påverkar varandra. Att inte ge stöd åt barn som behöver det äventyrar alltså även mammans välbefinnande.
- Barn som bevittnat brott av eller mot en närstående har rätt till stöd både via socialtjänsten och, i vissa fall, statlig brottsskadeersättning (SoL 5 kap 11 § och brottsskadelagen 9 §). Jouren kan göra en viktig insats när det gäller att se till att barnen verkligen får detta stöd.
- Barn har också en lagstadgad rättighet att få information och att uttrycka sin åsikt i frågor som rör dem.

1.3 Bokens innehåll och upplägg

Som ni sett tar det första kapitlet i boken upp dess syfte och definierar jourernas uppdrag kring barn. I slutet av kapitlet ges en förklaring av olika ord och hur de används i boken. Kapitlet avslutas med en påminnelse om några viktiga punkter när det gäller mäns våld mot kvinnor och barn som är bra att ha med sig i vidare läsning. Kapitel 2 handlar om jourernas stöd till barn. Tanken med detta kapitel är att ge praktiska tips och verktyg på hur en kan förbereda och lägga upp arbetet med barn som kommer till jouren. I det tredje kapitlet finns information om barns rättigheter och viktiga lagar att känna till. I detta kapitel tar vi också upp hur du som jourkvinna kan agera och stötta barn i olika rättsliga situationer. I kapitel 4 görs en översikt av forskning om barn som upplevt våld. Hur många barn drabbas, vem utövar våldet och hur ser våldet ut? Hur hanterar barn våldet och vilka konsekvenser kan det få för ett barn att utsättas för våld? Hur kan barn som upplevt våld hjälpas? I sista och femte kapitlet hittar du en sammanställning av myndigheters ansvar och tips på litteratur, webbsidor, filmer och utbildningar, både de som riktar sig till dig som jourkvinna och de som riktar sig till barn.

Till boken hör ett USB-minne med mallar och underlag som kan användas i stödverksamhet för barn som upplevt våld. En förteckning över USB-minnets innehåll finns i Bilaga 1.

Tanken med boken är att den ska kunna fungera som ett av flera möjliga verktyg i arbetet med barn. Boken ger en övergripande information om vissa områden. Det är dock svårt för att inte säga omöjligt att ta upp allt inom alla frågor som rör barn som upplevt våld. Det som presenteras i boken kan ses som en grund att diskutera och/eller arbeta vidare från. Vidare är tanken med boken att den ska kunna fungera som en uppslagsbok där du som läser ska kunna hoppa fram och tillbaka mellan de olika avsnitten. I början av varje kapitel hittar du en inledning med en mer detaljerad innehållsförteckning av vad som återfinns i just det kapitlet. I slutet av varje kapitel finns också en sammanfattning så att du lättare ska kunna gå tillbaka och påminna dig om det du har läst.

1.4 Begrepp och definitioner

Nedan förklaras vilken innebörd centrala begrepp har i handboken.

Barn

Barn är alla människor yngre än 18 år. När det gäller vilka barn jourerna tar emot i sina skyddade boenden kan en del jourer dock ha en lägre åldersgräns än 18 år för pojkar och vissa bedömer från fall till fall om det är lämpligt att erbjuda tonårspojkar skyddat boende.

Våld

Handboken utgår från den norska psykologens Per Isdals definition av våld, enligt vilken våld innebär alla handlingar som smärtar, skadar, skrämmer eller kränker en person, eller hindrar någon från att göra det som hon eller han vill. Våldet kan vara fysiskt, psykiskt, sexuellt, materiellt eller latent.³ Enligt *Kommittén mot barnmisshandel* räknas även försummelse, som att barnet inte fått tillräckligt med mat, sömn eller kläder, som våld mot barn. Barnen kan också utsättas för psykisk försummelse, t.ex. otillgänglighet eller likgiltighet inför barnet⁴.

- *Fysiskt våld* är t.ex. knuffar, slag, sparkar, fasthållning och inlåsning.
- *Psykiskt våld* kan handla om hot, kränkningar, och att veta om att mamma eller ett syskon blir utsatt för våld.
- *Sexuellt våld* innebär att en förövare skadar, skrämmer eller kränker genom sexuella handlingar. Barn kan t.ex. tvingas att bevittna sexuellt våld mot mamman eller utsättas för incest.⁵
- *Materiellt våld* är våld mot föremål, som att förövaren skadar eller slår sönder möbler, kläder eller leksaker.
- *Latent våld* är det våld som "lurar under ytan" och utövas när barnet vet att en person är kapabel till våld och anpassar sitt beteende efter det.

3 Isdal, P. (2008)

4 Socialdepartementet (2001): SOU 2001:72

5 Se Roks rapport "Det sista de berättar" – Om incest och andra sexuella övergrepp (2013)

Denna handbok handlar om det våld barn utsätts för i sitt hem. Roks undviker begrepp som "våld i hemmet" och "familjevåld" eftersom det (på samma sätt som "relationsvåld" och "kvinnovåld") osynliggör faktumet att detta våld oftast utövas av en man – en biologisk pappa, styvpappa, mammas pojkvän eller liknande – och riktas mot kvinnor och barn. Även om vi i handboken skriver pappa/förövare är det viktigt att komma ihåg att även mammor kan utsätta barn för våld och att det inte behöver vara den biologiska pappan som är förövare (se vidare 4.1 och 3.2 om barn som far illa).

Uppleva våld

Roks använder begreppet uppleva våld för att beskriva barns erfarenheter av våld i familjen/hemmet. Att uppleva våld kan både innebära att barnet ser, hör eller på andra sätt vet om att någon annan i familjen utsätts för våld och att barnet själv blir slaget, kränkt eller hotat. Sociologen Maria Eriksson skriver att en fördel med att prata om att "uppleva" våld, istället för det till exempel att "bevittna" våld, tydliggör att barn som ser sin mamma utsättas för våld inte är passiva, distanserade åskådare utan deltar i situationen, vare sig de själva utsätts för våld, ingriper för att stoppa det eller drar sig undan.⁶ Roks anser att bevittna-begreppet är problematiskt också för att det i praktiken tolkas som att barnet ska ha sett eller hört våldet utövas (vilket till exempel är fallet när det gäller brottsskadeersättning). Såväl forskning som kvinnojourernas erfarenheter visar att barn upplever våld på betydligt fler sätt än detta. Det kan till exempel handla om att se efterverkningar av våldet i form av blåmärken på ena föräldern eller sönderslagna föremål i hemmet.⁷

Barnperspektiv

Barnperspektiv är ett begrepp som kan betyda flera saker, till exempel att se saker ur barns synvinkel eller att sätta barns rättigheter främst.⁸ Anna Karin Hildingson Boqvist, utredningschef på Barnombudsmannen, menar att eftersom innebörden kan variera med person och situation, är det viktigt att tänka på vems perspektiv det är vi avser när vi möter eller själv använder oss av begreppet:

- Samhällets barnperspektiv – formulerat i lagar och konventioner.
- De vuxnas barnperspektiv – det vi har som föräldrar eller yrkesverksamma.
- Barnens barnperspektiv – det som barnen själva har.⁹

6 Eriksson, M., kap 1 i Eriksson, Cater, Dahlkild-Öhman & Näsman (red, 2008), Överlien & Hydén (2007)

7 Hindberg, B. (2004)

8 Eriksson, M. (2008)

9 Hildingson-Boqvist, A. K. (Föreläsning 081009)

Maria Eriksson menar att det i vårt samhälle finns en dubbelhet i synen på barn, där barn betraktas både som objekt i behov av vuxnas vård, stöd och kontroll, och som subjekt med egen förmåga till agerande¹⁰ och rätt till delaktighet i form av information om och inflytande på beslut som berör dem. Denna handbok tar avstamp i Erikssons synsätt att båda dessa perspektiv bör samverka när vi möter utsatta barn.

Att ha ett barnperspektiv på en kvinnojour innebär att:

- Se barnet som en egen individ som bär på egna våldsupplevelser.
- Utforma ett stöd som utgår från barnens egna behov.
- Ha kunskap om hur barn som upplevt våld kan reagera.
- Ge barnet stöd utifrån var just hen befinner sig och har behov av.
- Vara barnets språkrör i kontakt med myndigheter och andra aktörer.
- Barnet ska känna att hen är viktig och blir lyssnad på.
- Barnet ska känna att hen har tillgång till trygga personer.
- Stärka barnets mamma i hennes föräldraroll.
- Ge barnet den information hen behöver för att orientera sig, oavsett mammans eventuella åsikter om detta.¹¹

Barnets bästa

Liksom när det gäller barnperspektiv används begreppet barnets bästa av olika uttolkare med olika intressen. Definitioner av barnets bästa finns både på en generell nivå (lagar, forskning) och på individnivå (familj, beslutsfattare, barnet själv). En betydelsefull aktör när det gäller att definiera barnets bästa är förstås samhället. I det svenska samhället påverkas synen på barnets bästa bland annat av ett jämställdhetsideal där föräldrarna förväntas dela omsorgsansvaret och samarbeta efter en separation. En utgångspunkt för samhällets definition är att barnet har rätt till båda sina föräldrar, och barnets bästa beskrivs generellt som att ha kontakt med båda sina föräldrar (den så kallade familjepresumtionen). Roks anser, i likhet med många andra, att det behövs diskuteras hur detta synsätt ska förhålla sig till risken för att barnet utsätts för våld¹² (se också 3.3).

10 Eriksson, M. (2008)

11 Överlien, Jacobsen & Evang (2009)

12 Eriksson, M. m fl., kap 1 i Eriksson, M. (red, 2007)

ATT HA MED SIG NÄR BOKEN LÄSES:

Barn påverkas också av våldets normaliseringsprocess:

Normaliseringsprocessen¹³ är ett begrepp som vi ofta använder när det gäller kvinnor som utsatts för våld. Kvinnojourer har länge varit ledande i fråga om att belysa och upplysa andra om denna process och har stor förståelse för hur detta påverkar kvinnan. Det är viktigt att påminna sig om att detta begrepp också kan appliceras då det gäller barn som upplevt våld. Barnets normaliseringsprocess är något som pågår parallellt med mammans och det kan finnas både likheter och olikheter i vilka konsekvenser det har på deras mående och beteende.

Det normaliseringen av våldet gör är att den succesivt får den som utsätts att acceptera de våldsamma handlingarna och se det som något " normalt". När det gäller barn sker denna normalisering ofta väldigt fort då de inte hunnit vara med om eller minns en tid då våldet inte förekom. Även om våldet inte förekommit hela deras liv är minnen utan våld mycket mer begränsade än vad de kan vara för vuxna.

Normaliseringsprocessen innebär också att den som utsätts lägger skulden och ansvaret för vad som inträffar på sig själv vilket innebär att barnen får svårt att berätta om våldet för någon annan. Om barnet tex har varit "stökigt" på morgonen innan skola/dagis och det blir bråk senare på kvällen kan barnet tänka att "det hade inte blivit så här/ pappa hade inte blivit arg om jag inte varit så besvärlig i morse". Att barn upplever skuld och skam inför det våld som pappan utsätter familjen för har också att göra med att barn, i högre utsträckning än vuxna, tror att allt kretsar kring dem och att de är centrum för vad som sker runt omkring dem.¹⁴

13 Lundgren, E (2013)

14 Nordborg, G. (Intervju 140924)

Om barn har upplevt våld från pappan under en lång tid gör normaliseringsprocessen att de själva ofta har svårt att reagera och/eller göra något åt våldet. Det kan innebära ännu mer skuld då barnet kommer till en tryggare situation och väcka tankar som ”jag borde ha gjort mer eller på ett annat sätt”.

När vi möter våldsutsatta barn är det viktigt att avnormalisera allt våld och visa på att det aldrig är okej att utsätta andra för våld.¹⁵ Barn som upplevt våld behöver få prata om det som har hänt för att kunna gå vidare och förstå att de själva inte bär ansvaret för vad som hänt. Det är viktigt att vara tydlig med att det aldrig är barnets fel och komma ihåg att det är värre för barn att leva med våld i hemmet. De kan inte själva agera eller lämna sin våldsamma pappa utan tvingas anpassa sig istället (mer om vilket stöd barn behöver under 2.2 och 4.4).

Mäns våld mot kvinnor och barn i hemmet är en speciell och mycket allvarlig form av våld, eftersom det ofta:

- inbegriper flera typer av våld
- pågår under en lång tid
- utövas av och mot en omsorgsperson/närstående till barnet
- utspelar sig i en miljö som ska vara trygg för barnet – hemmet.
- innebär allvarliga övergrepp mot barnet och kan medföra svåra konsekvenser för barnet på både kort och lång sikt (läs mer i avsnitt 4.3).

15 Isdal, P. (2008).

Kapitel 2

Barn på kvinnojour

- Inledning
- Innan barnet kommer till jouden – förhållningssätt och förberedelser
 - Att fundera över innan
 - Praktiska förberedelser
- Under barnets vistelse på jouden
 - Att tänka på när barn kommer till jouden
 - Vilket stöd kan jouden ge barn?
 - Stödsamtal
 - Knepiga situationer
 - Mamma-samtal
- När barnet ska lämna jouden
- Sammanfattning kapitel två

Barn på kvinnojour

Inledning

I den här delen av boken går vi igenom vad du som jourkvinna kan göra och tänka på innan under och efter ett barn vistas på jouden. Kapitlet är indelat i tre delar. Den första delen handlar om förberedelser inför barns vistelse på jouden och bygger dels på vad jouden kan behöva diskutera för att göra arbetet med barn så bra som möjligt och dels på hur jouden kan förbereda praktiska saker inför arbetet med barn. Den andra, och största, delen tar upp vad vi kan tänka på då barnet kommer till jouden, vad vi kan tänkas erbjuda som en sorts "minimumstöd" och hur vi kan bygga upp och genomföra stödsamtal med barnet. Vi tar också upp hur vi kan använda lek som stödmetod samt några "knepiga situationer" som kan uppstå både i förhållande till barnet och i förhållande till mamman. Den avslutande delen handlar om vad vi kan tänka på då barnet ska lämna jouden och hur vi kan återkoppla barnets vistelse där. Sist i kapitlet hittar du en sammanfattning av alla tre delar.

Kapitlet två bygger på intervjuer med *Anna Norlén*, tidigare psykolog och psykoterapeut på BUP Bågen i Stockholm, *Marianne Karlsson*, som arbetat med barn som upplevt våld bland annat på kvinnojouren Iris i Luleå, *Åsa Cater*, socionom och fil. Dr vid Örebros Universitet och *Lotta Molander* som arbetat mycket med barnjouren på Alla kvinnors hus i Stockholm. Kapitlet bygger också på litteratur av *Barbro Metell*, socionom med mångårig erfarenhet av att arbeta med kvinnor och barn som upplevt våld, *Åsa Landberg*, barnpsykolog och författare som bland annat har jobbat för Rädda barnen, *Carina Hällberg*, som skrivit sin masteruppsats om barns berättelser om våld i hemmet och *Hannele Forsberg*, som bland annat gjort intervjustudier med barn som bott på en kvinnojour.

Roks barnnätverk och barnansvarig på jourerna

2011 startade Roks ett barnnätverk, detta i syfte att förbättra jourernas arbete med barn och ge stöd för jourkvinnor och jourtjejer genom att på ett enkelt sätt kunna dela information och tillsammans diskutera knepiga situationer eller frågor som rör barn. Barnnätverket syftar också till att höja kompetensen om barn som upplevt våld, vilka konsekvenser det kan medföra och hur barn agerar för att hantera våldet. Syftet var också att synliggöra barn som upplevt våld och se dem som en egen målgrupp, med egna intressen och behov som kan vara andra än mammans. Barnnätverket består idag av jourkvinnor och jourtjejer som har ett extra intresse för frågor som rör barn.

Som en del i arbetet med att höja kvaliteten på jourernas arbete med barn jobbar Roks för att alla jurer ska ha en jourkvinna eller jourtjej med speciellt ansvar för barn- en så kallad barnansvarig. Att ha en barnansvarig på juren gör att det finns en utsedd person som ska ta tillvara på barnets intressen. Mammor som kommer till juren upplever ofta en känsla av kaos och mitt i den nya situationen är det lätt att barnet glöms bort. Att juren har en barnansvarig kan vara ett sätt att minska den risken. Den barnansvariga har också ett extra ansvar att stå på barnets sida om det uppstår situationer där mamma och barn inte vill samma sak och hjälpa till att göra barnets röst hörd i tex socialtjänstens utredningar av barnets situation och/eller brottsutredningar. Den som är barnansvarig kan också ha ett extra ansvar att hålla sig uppdaterad då det gäller forskning eller lagar som rör barn som upplevt våld. Den som på juren utses som barnansvarig är också vanligtvis den som ingår i Roks barnnätverk.

För att ge jourkvinnor och jourtjejer stöd i deras arbete med barn ordnas varje år en barntreff för deltagarna i barnnätverket. Barntreffén kan innehålla föreläsningar med teman som berör barn och tillfällen för diskussion mellan jourerna. Barnansvariga och deltagare i barnnätverket kan också alltid kontakta varandra, Roks kansli eller styrelse för stöd i frågor som rör barn.

2.1. Innan barnet kommer till jouden – förhållningssätt och förberedelser

2.1.1 Att fundera över innan

I allt jourarbete är det bra att tillsammans på jouden diskutera olika situationer med varandra. Jourkvinnor har stor kunskap om och erfarenhet av att arbeta med kvinnor och barn som upplevt våld och vi kan många gånger komplettera varandra. Genom diskussion kan vi förbereda oss för vissa situationer, upptäcka var det saknas kunskap eller i vad vi behöver extra stöd. Nedan följer några områden och diskussionsfrågor som ni tillsammans på jouden kan arbeta med:

Vilken sorts person är jag?

Att möta människor i kris och kanske speciellt utsatta barn kan påverka en starkt och på många olika sätt. Det kan därför vara bra att fundera över vilken eller vilka situationer som kan oroa en och innan gå igenom vad du kan göra och hur du kan tänka i en sådan situation. Att möta utsatta barn kan väcka alla möjliga känslor, hopplöshet, frustration, ilska mm. Vi kan behöva fundera över vad vi ska göra med alla dessa känslor, hur vi tror att vi kommer reagera och vad vi kan behöva för att klara av vissa situationer. Sen kan vi självklart inte förbereda oss för allt. En annan sak, som låter enkel men som kan vara svår, är att det är viktigt att vara "sig själv". Barn märker ofta om du försöker vara någon annan än den du är.

Diskutera: vilken/vilka situationer kan oroa mig inför arbetet med barn? Vad kan jag använda som ventilation för de känslor och tankar som dyker upp och på vilket sätt kan jag hitta tid för vila och få ny energi? Vilken typ av person är jag och hur kan jag använda mina egenskaper på bästa sätt? (Är du den glada som kan bidra med att lätta upp stämningen eller hitta på roliga aktiviteter? Eller är du den allvarliga som kan bidra med ett lugn och är bra på att lyssna?)

Vilket stöd kan jouden ge barn?

Det kan underlätta arbetet med barn om ni på jouden redan innan barn kommer till jouden funderar över vilket stöd just din jour kan ge. Jourens viktigaste funktion är att vara en trygg plats utan våld. Barn och mamma får en chans att vila och återhämta sig. Även de jourer som inte kan erbjuda barn egna stödsamtal kan ge barnen en viktig bekräftelse genom att visa att de ser barnet, till exempel genom att ge barnet ett eget välkomnade och en egen kontaktkvinna. Stöd till barn kan också vara i form av mamma-barn samtal eller att jouden stöttar mamman i hennes

roll som förälder. För en del barn och mammor väntar rättsprocesser och vårdnadstvister. Även där kan jouden förbättra barnets chanser att få stöd genom att hjälpa till med att skriva intyg eller ansöka om brotts-skadeersättning. Det kan vara bra att tillsammans på jouden sitta ner och formulera, gärna skriva ner, vad jouden kan erbjuda och vad jouden inte kan erbjuda. I jourarbetet kan det vara lätt att känna att vi alltid "borde" göra mer men om vi tydligt formulerat vad vi kan/inte kan göra och varför så finns det något att gå tillbaka till. Något som kan påminna oss om att vi gör det vi kan utifrån våra förutsättningar.

Diskutera: Vilka förutsättningar har vår jour? Vad kan vi erbjuda barn som kommer till jouden? Finns det saker vi inte kan erbjuda och i så fall vad? Hur kan vi formulera vilket stöd vi ger och varför det ser ut på det sättet?

Ska jouden erbjuda alla barn stöd?

Forskning visar att en majoritet av de barn som upplevt våld i familjen behöver någon form av stöd. Vilken typ av stöd barnet behöver och vem som ska erbjuda det varierar, men enligt Anna Norlén behöver inte jourerna vara rädda för att ställa frågor eller erbjuda sitt stöd. Våldsutsatta barn är ofta vana vid att tåga om våldet och pratar sällan spontant om sina upplevelser, men många berättar gärna om de uppmuntras och får utrymme för det. Norlén menar att det finns en överdriven rädsla hos många att "göra fel" när det gäller de här barnen. Det är ovanligt att barn tar skada av att någon närmar sig dem, däremot finns det många som farit illa av att de inte blivit bemötta eller bekräftade i svåra situationer¹⁶.

Barn har behov av och rätt att bli lyssnade på. Vi behöver därför inte oroa oss för att vissa barn kan ta skada av att vi pratar med dem eller tänka att barnet inte behöver prata om hen "tackar nej" i början. Vi måste ge barnet tid och våga återkomma flera gånger. Alla barn som vi har på jouden har alltså rätt till stöd. Men det kan finnas situationer där jouden inte kan ta emot barn, tex om det är fullt på jouden, om barnet mår för dåligt eller om hotbilden är för stor. Fundera gärna över vad som kan göra att jouden inte kan ta emot ett barn och vad ni kan göra i en sådan situation.

Diskutera: Finns det situationer där jouden inte kan ta emot vissa barn? Vad kan vi göra om barnets behov inte kan tillgodoses på jouden? Vart kan vi hänvisa barn istället? Har vi andra att hänvisa till om vår kompetens inte räcker till? Om inte: hur kan vi skapa dessa kontakter?

16 Norlén, A. (Intervju 081112)

Efter vilka principer ska vi arbeta och vilken kompetens krävs?

Som nämnts behöver varje jour först och främst bestämma vilket stöd barn som kommer till juren ska få. En annan punkt att fundera över innan barn kommer till juren är vilket *förhållningssätt* ni ska ha till barn eller med andra ord vilka principer som kan vägleda er i arbetet med barn.

Några viktiga principer för arbete med barn kan vara att:

- juren har omsorgsansvar för barnen.
- barn som bevittnat våld är brottsoffer.
- barn har rätt till skydd, att bli lyssnade på och informerade.¹⁷
- barn har egna behov, ibland andra än mammans.¹⁸

Eftersom det jourerna kan erbjuda är ett första stöd krävs det inte till exempel psykologutbildning för att arbeta med barn på jour. Däremot behövs kompetens i form av kunskap om *hur barn kan drabbas* av att uppleva våld och *vilken slags stöd de kan behöva*. Att känna till vilka juridiska rättigheter barn har och *olika aktörers ansvar* är också viktigt, liksom ett *personligt engagemang*. Att ta del av barns berättelser om våld och övergrepp kan många gånger vara tungt. Därför är det viktigt att som jourkvinna se till att ha avlastning, till exempel i form av *handledning* med en jourkollega eller en extern handledare.

Diskutera: Vilka principer tycker vi är viktiga när det gäller arbete med barn? Vad betyder dessa principer i vårt konkreta arbete? Hur vill vi att det ska synas i det vi gör?

Viken kompetens finns redan inom juren och var finns kunskapsluckor, behöver vi utöka vår kunskap i något avseende? Var kan vi få den kunskap vi behöver? På vilket sätt kan vi avlasta varandra inom jourgruppen? Vad behöver jag för att orka? Har juren möjlighet till extern handledning?

17 De tre första punkterna är tagna från kvinnojuren Iris, i Luleå, tidigare policydokument om barn på juren.

18 Karlsson, M. (Intervju 081112)

Vad tycker barn om att bo på kvinnojour?

Barn har beskrivit sin tid på en kvinnojour som rörig eller svår att beskriva. De beskriver hur de hade många olika personer omkring sig, både på jouden (olika jourkvinnor, andra stödsökande) och utanför (socialtjänst, polis, ny skola). Det som var svårt för de barnen var att veta vad som hände och vem som bestämde vad. Flera barn tycker också att det var påfrestande att bo tillsammans med andra – det var jobbigt att dela på utrymmen och det fanns alltid någon som ”var ledsen”. Men barnen har också positiva minnen från jouden: Det var här förändringen började och en tid när ”allt blev bättre”. De barn som varit på en jour där det fanns en barnansvarig eller någon annan som strukturerat kontakten med barnet upplevde det som positivt. Många barn har knutit an till jourkvinnor som blivit viktiga personer för barnet och svåra att skiljas ifrån¹⁹. Många barn saknar, under tiden på jouden, sina rum, kompisar och skolan. Det ”lugn” som till en början var skönt blev senare tråkigt; det fanns ”inget att göra” och de kände sig ensamma.²⁰ Cater har i sin forskning kommit i kontakt med mammor som berättat att något som varit svårt för barnen under vistelsen på det skyddade boendet var stödsökande kvinnor som inte kunde hantera sina problem inför barnen. Det kunde handla om ett gränslöst kontaktsökande eller beteenden som barnen upplevde som skrämmande. Cater har också erfart att lite äldre pojkar ofta skämdes över att de tvingades bo på ett ”kvinnohus”. Därför kan pojkar hellre vilja bo hos pappan²¹.

Hannele Forsberg har i en studie låtit barn som bott på skyddshem i Finland bedöma de stödinsatser de fått där. I de flesta fall ser barnen tillbaka på sin tid på skyddshemmet som en mycket positiv upplevelse. När barnen berättar om vad som hjälpt dem tar de upp flera saker: Att de på olika sätt ”fått prata”, att de separerats från den person som utövade våld och därmed sluppit den rädsla och kontroll som följt med våldet. En sak som flera barn tog upp som något som de tycker skulle ha hjälpt dem var ett husdjur²².

Barnombudsmannen släppte 2012 en rapport där de undersökt barn som lever med skyddade person uppgifter och hur de upplever bemötandet de fått från olika aktörer i samhället. Många av de barn som bott på en kvinnojour såg det som en trygg plats där de fick omsorg och hjälp med praktiska problem. Barnen beskrev det som positivt att jourkvinnorna ibland hade liknande erfarenheter och att de därför kunde förstå på ett annat sätt och var lätta att prata med. Barnen beskrev också att jourkvinnorna var hjälpsamma i vardagen, från att vara någon som lyssnar till praktiska saker som att gå och handla mat. I rapporten beskrivs också en risk för att barn på kvinnojouren blir isolerade och allt för passiva och att vissa barn upplevt miljön på jouden som ”kall” och tråkig.²³

19 Norlén, A. (Intervju 090422)

20 Hällberg, C. (2003)

21 Cater, Å. (Intervju 090901)

22 Forsberg, H., kap 11 i Eriksson, Cater, Dahlkild-Öhman & Näsman (red, 2008)

23 Barnombudsmannen, (2012a)

2.1.2 Praktiska förberedelser

Det finns mycket som jourer kan göra för att underlätta arbetet med barn på jouren. Att förbereda sig genom att skapa rutiner och ha ett utarbetat arbetssätt för vem som gör vad kan göra att vi undviker stress när barn väl kommer till jouren. Att ha ett nätverk och god kontakt med andra myndigheter och organisationer kan underlätta vårt uppdrag att lämna över till andra aktörer och vara till stor hjälp då vår kunskap eller resurser inte räcker till. Jouren kommer inte kunna göra allt och det är då viktigt att använda sig av andra. Ingen kan heller förbereda sig för alla situationer men nedan följer några tips på hur och vad jourer kan göra för att underlätta arbetet med barn.

TIPS:

Använd er gärna av Roks kvalitetssäkringsmaterial. Där finns en strukturerad beskrivning om hur jouren kan ta fram och utforma stödinsatser för både mammor och barn. Kvalitetssäkringsmaterialet kan också fungera som en grund då jouren ska bygga upp rutiner och skapa en policy för arbetet med barn. Kvalitetssäkringsmaterialet innehåller också rutiner för hur jouren kan lägga upp förebyggande/utåtriktat arbete och opinionsbildande arbete. I kvalitetssäkringsmaterialet finns också tips på hur jouren kan sätta upp mål för jourarbetet och sedan utvärdera om målen uppfyllts och/eller vad som behöver åtgärdas för att jourens insatser ska bli ännu bättre. Förslag på hur jouren kan arbeta med att sätta upp mål, utvärdera sitt arbete och åtgärda/utveckla arbetet ytterligare finns för både stödinsatser, förebyggande/utåtriktat arbete och opinionsbildande arbete. Kontakta Roks för mer information.

Förbered lokalen

Jourens fysiska miljö spelar stor roll för barnens trivsel. Att anpassa lokalen efter barn behöver inte kräva stora resurser, utan små saker räcker långt. Sätt dig på knä och titta på lokalen! Hur ser den ut från ett barns synvinkel? Vad kan ni göra för att göra den trevligare för barn? Finns det någon särskild del av lokalen där barn brukar gilla eller inte gilla att vara? Hur ser det ut där, vad kan ni ta efter eller undvika på andra ställen? Tänk dels på det första intrycket, dels på hur det ska fungera att vistas på jouren under en längre tid. Här är några saker att titta på:

- Tamburen – se till att ha krokar, hyllor och lådor på låg höjd. Måla fotsteg på golvet som leder barnen in i lokalen.
- Badrum-sätt krokar på låg höjd och ha kanske handdukar med motiv och en pall att stå på framför handfatet.
- Kök- finns barnstol, plast tallrikar, nappflaskor?

- Kanske kan möblerna placeras på ett bättre sätt? Möblera om!
- Har ni ont om plats? Skapa flera rum i rummet i form av olika ”typer” av ytor; en lugn hörna, en lekhörna, en rithörna etc.
- Ge barn en egen plats: kanske med ett barntält eller draperi?
- Köp nya kuddar, gardiner och filtar.
- Kassera slitna och trasiga saker.
- Sätt upp foton och namn på jourkvinnorna på en anslagstavla.

Äldre barn:

- * Köp in böcker och filmer anpassade till ungdomar.
- * Fundera över möjligheter att skaffa större saker till jouden? Kanske går det att få tag på ett instrument, en kamera, tv-spel, träningsredskap eller liknande?
- * Fundera över hur olika rum används? Finns det något rum/del av rum som går att anpassa till äldre barn, något som kan kännas som ”deras”?

TIPS:

Om jouden har en hemsida eller Facebook: Sätt upp en önskelista över saker ni behöver till jouden. På så sätt kan ni få saker som annars kan vara för dyra att köpa. Kanske har någon en gitarr eller ett X-box som de inte använder. Efter som barn växer blir många saker fort för små, det kan därför finnas någon som har barnvagnar, bilbarnstolar barnkläder eller leksaker som de kan skänka bort.

OBS: Tänk på att saker som används utanför jouden inte får sticka ut för mycket utan måste vara neutrala. Att ta emot begagnade saker kan vara värdefullt då ekonomin är begränsad men det ska samtidigt inte gå att koppla dessa saker till jouden. En barnvagn tex, med ovanlig färg eller med specifika detaljer skulle kunna kopplas till det skyddade boendet om några eller många vet att den skänkts till ett sådant ställe. Gör därför en bedömning över vilka gåvor som är lämpliga att ta emot, det viktigaste är jouden är en trygg plats.

Barns utsatthet berör och människor vill ofta hjälpa till om de har möjlighet. Kolla med affärer om de kan tänka sig skänka pysselmateriel eller annat. Det kanske finns något på lager som utgått ur sortimentet eller kan ges till ett rabatterat pris eller gratis.

Ordna ett bokbord och tydliggör vid försäljningen att intäkterna kommer att gå till barn på jouden. Förklara för besökare att det är för att ge barnen en mer aktiv vardag och förutsättningar som mer liknar hur andra barn har det.

Skapa policy och rutiner kring arbetet med barn

Ett sätt att förbereda arbetet med barn på jouren är att skapa en policy för hur jouren förhåller sig till och ser på barn som upplevt våld, vilket ansvar jouren har för dessa barn och hur jouren ska agera i olika situationer. Genom diskussion på jouren (se diskussionsfrågor ovan) kan vi komma fram till hur vi ställer oss i olika frågor. Utifrån diskussionerna kan vi också skriva ner och skriftligen formulera en policy för vårt arbete med barn, vilket kan vara ett sätt att tydliggöra för jourkvinnor vad som gäller och ge alla barn samma förutsättningar på jouren. (Se exempel på hur en barnpolicy kan se ut i usb-minnet).

En annan förberedelse som jouren kan göra är att skapa rutiner för barnets vistelse på jouren. Detta kan underlätta tillvaron för både mamma, barn och jourkvinnor. När jouren beslutat vilket stöd barn ska få på jouren är det dags att bestämma *hur* det ska ges. Sätt er ner tillsammans på jouren och arbeta fram rutiner för mottagandet av barn. (Delar av rutinerna, tex hur jouren ska agera om barn far illa, kan också ingå i policyn för arbetet med barn). Nedan följer förslag på frågor att arbeta med:

- Hur går mottagandet till?
- Vem är ansvarig för vad?
- När och hur utses barnets kontaktkvinna?
- Vilka regler gäller för barnen på jouren?
- Hur ska eventuella stödsamtal gå till?
- Hur koordineras stödet till barn och mamma?
- Hur avslutas jourens kontakt med barnet?
- Hur ska jouren agera om barn far illa på jouren?
- Hur kvalitetssäkrar vi insatserna för barnen?²⁴

24 Se Roks kvalitetssäkringsmaterial (2011)

VIKTIGT!

Även om ett av jourens uppdrag är att lämna över till andra aktörer får vi inte glömma att använda oss av den kunskap och de resurser som finns inom jouren. Kvinno- och tjejjourerna har lång erfarenhet av att möta våldsutsatta kvinnor, tjejer och barn och inom jourerna finns en enorm kunskap om våld och konsekvenserna av våld som dessutom saknas inom många andra myndigheter och organisationer. I mycket kan vi därför få svar på frågor, stöd i hur vi ska hantera olika situationer eller avlastning genom att använda oss av varandra och vi ska komma ihåg att inte nedvärdera den kompetens vi besitter. Som kvinnojour kan ni tex komma ihåg att använda er av den kompetens och de resurser som finns inom tjejjouren.

Tjejjouren svarar dagligen på frågor som ställs av barn och yngre tjejer och är vana att prata om allt från våld och övergrepp till relationer och kroppen. Barn som upplevt våld har ett behov av att få prata om våldet men också om alla andra saker som pågår i livet. Funderingar kring vänskap, kärlek, puberteten osv kan vara lika aktuella som om de inte upplevt våld. Rådfråga därför tjejjouren och hämta stöd från dem om hur ni kan hantera dessa frågor och/eller tipsa barnet om Tjejjouren.se där hen kan läsa om olika ämnen, ställa frågor eller chatta anonymt.

Ta reda på vad tjejjouren erbjuder, vissa tjejjourer har stödsamtal med barn enskilt eller i grupp och vissa tjejjourer erbjuder någon form av "storasyster-verksamhet" där barnet och en utsedd jourtjej ses vid planerade tillfällen för att prata och/eller göra olika aktiviteter ihop. Syftet med "storasyster-verksamheten" är att barnet ska få träffa en och samma jourtjej och att de tillsammans kan göra en planering efter barnets önskemål och behov.

Planera gärna in tid för gemensamma träffar med jourkvinnor och jourtjejer där ni kan diskutera hur ni kan lägga upp arbetet med barn tillsammans. Kanske kan tjejjouren ha samtal med vissa barn eller tillsammans med barnen på jouren hitta på olika aktiviteter. Prata också gärna på jouren om det finns intresse bland de ideella att tillsammans gå ihop och starta en barngrupp som har extra fokus på att göra aktiviteter med barn på jouren. Barngruppen kanske tillsammans kan skapa en "aktivitetsbank" med olika förslag på vad barn och jourkvinnor/jourtjejer kan göra tillsammans och arbeta med att få fram material eller saker som behövs på jouren. Barngruppen skulle också kunna hålla i en barnanpassad aktivitet någon gång i veckan eller utifrån de resurser och önskemål som finns.

Utveckla jourens nätverk

Att som jourkvinna ha "levande nätverk" eller kontaktpersoner hos socialtjänst, skola, BUP, polis etc. kan effektivisera olika aktörers stödinsatser kring barnen. Fundera i jouren på: vilka kontakter har ni redan? Vilka ytterligare personer skulle ni behöva i ert nätverk? Ta kontakt med personer som ni vill ha en nära kontakt med. Bjud in dem till jouren, berätta om hur ni jobbar och ställ frågor till dem! Det här är också ett sätt att ge andra aktörer ett jourperspektiv på barnets situation och föra fram barnens önskemål. Jouren kan också jobba med att utveckla samarbetet inom jourrörelsen. Kontakta Roks, jourer i Roks barnnätverket och/eller tjejjouren för att diskutera frågor eller knepiga situationer. Bjud in eller hälsa på hos andra jourer för att se hur de jobbar där eller berätta om ert arbete. Dela med er av erfarenheter och resonera tillsammans.

Se över mallar för anmälan

Läs polisens och socialtjänstens blanketter för att anmäla att ett brott begåtts eller oro för att ett barn far illa. Genom att känna till vilka uppgifter respektive aktör behöver för att arbeta vidare kan jouren förbättra barnets möjligheter att få stöd.

Skaffa kunskap

Läs på! Det finns massor av forskning och litteratur på området barn som upplevt våld (se tipslista i avsnitt 5.2). Ta hjälp av dina kollegor på jouren och dina olika nätverk för att lära dig mer och hålla dig uppdaterad. Använd Roks barnnätverk för att diskutera med andra jourkvinnor eller få tips och idéer. Och kom ihåg att barnen är dina bästa lärare, det är de som är experter på sina liv!

Checklista – Att göra innan

- Sätt av tid för diskussion med varandra: Vad behöver vi för att utveckla vårt arbete? (se diskussionsfrågor ovan).
- Inventera lokalen: hur barnvänligt har vi det hos oss? Kolla runt i jourgruppen. Vad har vi som vi inte använder? Har vi möjlighet att köpa in material för att "barnanpassa"?
- Skapa en policy för jourens arbete med barn. Hur förhåller vi oss till och hur ser vi på barn som upplever våld och hur ser vårt ansvar ut för de barn som jouren möter?
- Skapa en pärm/mapp på dator för rutiner kring barn (se ovan). Det är lättare att komma ihåg vad som sagts om det skrivs ner och finns att gå tillbaka till. Sen kan ju rutiner alltid skrivas om och förbättras.
- Skapa en nätverkslista. Vem kontaktar jag om vad?
- Gör en gemensam planering för tjejjouren och kvinnojouren. Vem gör vad? Vilken kompetens kan vi få av varandra?

- Bjud in andra myndigheter till jouren och gå på ”studiebesök” hos dem.
- Skapa en pärm/mapp på dator för rutiner kring anmälan – sätt in mallar för anmälan och vilken information som olika myndigheter kan kräva så att ni lätt kommer åt information.
- Se över möjligheten till handledning för er på jouren.
- Sätt av tid för att ventileras och bolla med varandra.
- Köp in eller låna böcker inom områden där ni vill öka er kunskap - kanske går det att ordna en bokcirkel där ni kan diskutera boken tillsammans?

2.2 Under barnets vistelse på jouren

I den här delen går vi igenom sådant som kan vara bra att tänka på under tiden som barn vistas på jouren. Som nämndes inledningsvis handlar en del om stödsamtal. Alla jurer kommer inte att erbjuda barn stödsamtal men mycket som tas upp i det avsnittet kan ändå vara bra att ha med sig i alla samtal vi har med barn som upplevt våld. Oavsett om vi avser att ha avsatta stödsamtal eller inte bör vi alltid på något sätt prata med de barn som bor på jouren. Avsnittet om stödsamtal kan därför ge tips och idéer på hur vi ska bemöta barn som upplevt våld, oavsett vilken typ av stöd som jouren har möjlighet att erbjuda. Men vi börjar från början:

2.2.1 Att tänka på när barn kommer till jouren

Ankomsten till jouren är ofta, men inte alltid, planerad. Även om ankomsten är helt oplanerad kan jouren ge barnen ett gott bemötande. Det allra viktigaste är att inte glömma bort barnet. Försök få barnet att känna sig sett. Det kan göras med ganska enkla medel som att titta på barnet när du pratar och att ställa frågor direkt till barnet.

” *Viktigt vid ankomsten:
Ge barnet ett eget välkomnande
och gör en första bedömning om
hur barnet mår.*

Eget välkomnande

- Se till att ha en person avdelad för att särskilt välkomna barnet. På det viset får barnet redan från början uppleva att hen är sedd och betraktad som en egen person på jouren. Om möjligt bör denna person vara den jourkvinna som kommer fungera som barnets kontaktkvinna under tiden på jouren.
- Gör en första bedömning: Har barnet några skador? Befinner barnet sig i en farlig situation (se mer nedan)?
- Berätta vem du är och eventuellt vad jouren är för ett ställe och varför barnet är där (vissa jurer föredrar att mamman berättar detta

för barnet). Du kan säga att du inte vet hur länge barnet kommer stanna på jouden men att du så fort du får reda på någonting kommer berätta det för barnet. Låt barnet förstå att det finns många barn som behövt bo på jouden och att många fler barn också varit utsatta för liknande saker. Ta också gärna upp att jouden är vana vid att ta emot barn som upplevt våld. Förmedla att barnet inte är ensamt!

- Visa eventuellt barnet runt på jouden.
- Ge gärna barnet en välkomstpresents (en leksak, en väska eller ett häfte med information om jouden/pyssel – se USB-minnet).

Inskrivningssamtal:

- I mammans inskrivningssamtal bör jouden förutom att ge den viktigaste praktiska informationen klargöra att det är viktigt att barnet får information om var de befinner sig och varför. (Detta är också viktigt för att joudens stöd till barnet försvåras om mamman vill låta barnet tro att de är på ett hotell eller liknande.)
- I barnets inskrivningssamtal kan du sedan berätta lite mer om jouden, gå igenom vilka regler som gäller (varför hen inte får svara i telefon, vad hen ska säga till barn hen möter på gården) och prata om barnets intressen.
- Något att ha med sig i mötet med barn som upplevt våld är att de ofta är dåligt tränade på att ställa frågor om sin egen situation. Som jourkvinna kan du därför behöva ”hjälpa fram” deras frågor. Självklart gäller det också att ”känna av” hur mycket information barnet är mottagligt för just vid ankomsten.

Gör en första bedömning:

Vilket tillstånd befinner sig barnen i vid ankomsten till jouden?

Barnen som kommer till en kvinnojour tillsammans med sina mammor mår och beter sig väldigt olika. En del barn kommer direkt från en våldssituation och kan befinna sig i kris, medan andra anländer under lugnare former. Men även om mamman planerat flytten har barn sällan fått någon förhandsinformation om jouden. De kan vara rädda, förvirrade eller tysta. En del barn ”klättrar på väggarna”, en del vill inte släppa mamma ur sikte medan andra går och leker.

Gemensamt för dem är att de bär med sig tunga upplevelser. Deras relationer till mamma, pappa och omgivningen är ofta skadade. De kan ha en lång tid av våld bakom sig. Och även om det innebär ett skydd att komma till en jour medför det också en förändring i barnets liv, som ofta är utanför barnets egen kontroll. Barnet har lämnat sin bekanta omgivning och måste förhålla sig till en helt ny miljö. Det kan också vara just

när barnet kommer till ett skyddat boende som han eller hon förstår allvaret i situationen och en kris bryter ut.

Särskilt utsatta barn: En del barn som jouren möter är extra utsatta. För att kunna bedöma barnets stödbehov behöver jouren tidigt skaffa sig en uppfattning i vissa frågor: Finns en stark hotbild mot barnet eller har barnet levt med våld under lång tid? Lever barnet i en familj med hedersproblematik, missbruk, kriminalitet eller psykisk sjukdom? Har barnet levt gömd under en lång tid eller flyttat runt mycket? Är mamman utvisningshotad, papperslös, utsatt för fruimport? Lever barnet och/eller mamman med skyddad identitet? Har barnets utsatts för sexuella övergrepp? Har barnet några skador?

” Viktigt! Om du som jourkvinna är orolig, rådgör med andra jourkvinnor/jourer, socialtjänsten eller BUP, där du kan få rådgivning utan att avslöja barnets identitet.

2.2.2 Vilket stöd kan jouren ge barn?

”Minimumstöd”

Även om det i många fall primärt är mammorna som söker sig till jouren får vi aldrig glömma att barn är egna personer med egna behov. Som tagits upp ovan bör jouren arbeta fram ett förhållningsätt angående ett minimumstöd för barn, nedan följer förslag och information om vad ett sånt stöd kan innehålla och innebära (se också 4.4 om stöd till våldsutsatta barn).

– ge barnet information

En viktig typ av stöd är att hjälpa barnen att få en överblick över sin situation genom att ge information om var de är och vad som kommer att hända härnäst. Åsa Landberg poängterar att just information är en viktig del av krisstöd: Att veta vad som kommer att hända den närmaste tiden skapar trygghet och bidrar till att barnet återfår en känsla av kontroll²⁵. Information bör inte ses som något som tynger barnet utan som ett sätt att göra hen delaktig i sin egen situation. Vuxna känner ibland en oro över att informera barn om negativa besked. Men barn tycker ofta att det värsta är att inte veta vad som händer. Det är bättre att ha alla fakta och sen få någon att prata med om känslor och tankar som dyker upp.²⁶

– se, lyssna på och prata med barnet (det krävs inte regelrätta stöd samtal för att prata med barn)

De jourer som inte erbjuder barn egna stödsamtal kan ändå ha en viss ”koll” på barnet genom att jourkvinnan löpande är synlig för barnet och på enkla sätt bekräftar barnets närvaro.

²⁵ Landberg, Å. kap 8 i Landberg, Å. (red, 2009)

²⁶ Barnombudsmannen, (2012b)

Enligt Norlén sätter barn gränser för vad de vill prata om, samtidigt som ansvaret för relationen ligger hos den vuxne:

”Om barnen inte vill prata säger de på något vis nej tack, men då måste vi förstås vara lyhörda; ska man fråga igen lite senare? Det viktiga är att inte lägga så mycket på barnet, till exempel genom att säga ”Du kan komma till mig om du vill prata!” Det är att ställa höga krav på en person som inte mår bra och inte är van att prata om sig själv.”²⁷

Det är viktigt att vi som jourkvinnor inte lägger ansvaret för kontakten mellan oss och barnet på barnet själv. Vi bör alltså, oavsett stödsamtal, med jämna mellanrum kolla av hur barnet mår. Samtidigt har barn också ett behov av att prata om annat än om det jobbiga, och vill inte ständigt bli påmind om det som är jobbigt och svårt. Det är viktigt att låta barn som upplevt våld ”bara vara vanliga barn”.²⁸ Kom ihåg att prata med barnen om lite vad som helst: om skolan, kompisar, drömmar, djur, intressen etc.

KOM IHÅG:

Barnen har många gånger levt med våld en lång tid och fått höra att deras beteende är vad som orsakat våldet. En av våra viktigaste uppgifter är därför att lyfta skam och skuld från de här barnen. Vi kan inte nog många gånger upprepa att barnet inte har någon skuld i pappans våld.

Barn som upplevt våld kan också ha väldigt negativa tankar om sig själva. Därför är det viktigt att vi berättar för barnet hur bra hen är. Ös på med komplimanger och beröm!

– skapa rutiner för barnet

Även om tiden på juren innebär en vila från våld kan den vara en jobbig period för barnet, med många förändringar och påfrestningar. Det kan hända väldigt mycket både i och runt barnen – eller så ”händer ingenting” och de har tråkigt. Mamman kan vara upptagen i sin egen stödprocess eller med att ordna sin och barnens praktiska situation. En ledstjärna bör vara att tiden på juren varken blir ”kaos eller vakuum” och att barnen ska följa fungerande rutiner. Genom att så mycket som möjligt av barnens vardag fortsätter ”som vanligt” får de lättare att känna stabilitet och trygghet i en besvärlig situation. Juren kan ge stöd i form av att stötta mammor och barn att återfå rutiner i vardagen genom att tillsammans hitta rutiner för mat, sömn, läsläsning, aktiviteter mm.

²⁷ Norlén, A. (Intervju 090422)

²⁸ Barnombudsmannen, (2012b)

Barn har också både rätt till och plikt att gå i skolan. Om barnet av något skäl, till exempel en hotbild, inte kan gå i skolan som vanligt behöver mamman kontakta skolan för att ordna en lösning. Barns bästa och deras säkerhet ska sättas i främsta rummet och skolan är skyldig att erbjuda alternativa lösningar som till exempel hemundervisning.

– ge möjlighet till aktiviteter

Barn upplever ibland tiden på jouten som tråkig och det finns en risk att barnet blir passivt om det inte finns saker att göra. Vissa barn har inte heller möjlighet att gå i skolan eller träffa vänner på samma sätt som tidigare. Det är därför viktigt att försöka erbjuda vissa aktiviteter för barnen under tiden som de bor på jouten. Att göra saker tillsammans är också ett bra sätt att lära känna varandra, öka förtroende och underlätta samtal. Om det är möjligt kan det vara bra att göra någon slags utflykt på tex sommar- eller jullov. På så sätt kan barnet berätta för skolkamrater vad hen gjort under ledigheten. Det kan vara ett besök på en djurpark eller liknande.

Aktiviteter för olika åldrar: Ofta har barnets egna intressen snarare än ålder inverkan på passande aktiviteter. Det bästa är att försöka ta reda på vad just den personen gillar att göra och anpassa aktiviteter efter det. Prata med barnet om vad hen gillar att göra. Vad brukade hen göra innan hen kom till jouten? Finns det något hemifrån som hen saknar extra mycket? Ibland kan det dock vara svårt för barn att komma med egna förslag när de inte vet förutsättningar på jouten, försök då hitta på något och föreslå det för barnet.

Förslag på aktiviteter

- Rita, måla, göra collage, pärlplattor, måla på porslin etc
- Läs en bok tillsammans,
- Plantera om blommor, måla om gamla möbler.
- Bowling, lekland, badhus, bio,
- Baka/laga mat.
- Gör en utflykt till skogen-gör upp eld och grilla eller samla löv/stenar/kottar som sedan går att pyssla med på jouten.,
- Fiska, åk skidor eller skridskor.
- Träna, spela fotboll, jogga eller liknande.

Använd din fantasi och involvera barn även om det kanske inte är nöjesaktiviteter. Det kan kännas meningsfullt att få hjälpa till och kul att ha något att göra.

OBS: Om ni planerar aktiviteter utanför jouten. Gör en säkerhetsbedömning först!

– hjälp barnet att få en långvarig stödkontakt.

Jouren kan göra en viktig insats när det gäller att *förmedla kunskap om barnet* till andra aktörer. Under vistelsen på jouren kan jouren bilda sig en uppfattning om barnets stödbehov och hjälpa mamman att kommunicera det till exempelvis BUP eller socialtjänst.

Jouren kan ofta inte ge det omfattande stöd som många barn i den här situationen behöver men vi kan hjälpa barnet att komma i kontakt med andra. Som jourkvinna kan du bidra genom att ta reda på och berätta för barnet vilka alternativ till stöd det finns. Det är något som med fördel görs tillsammans med barnet. Fråga om hen vill att du kollar upp vilka stöd möjligheter som finns eller om hen vill sitta ner och göra det tillsammans. Prata om vilket stöd hen skulle behöva? Om hen har några förhoppningar eller farhågor när det gäller stödet? Var noga med att berätta att stöd är en rättighet som barnet har och att det ska ske på dennes villkor. Viktigt: se upp för vad du lovar och var noga med att hålla det du har sagt. Vänta inte heller för länge med att prata om vilket annat stöd barnet vill ha eller behöver. Det kan ta tid att komma på vad hen är i behov av och ytterligare tid att hitta rätt kontakt.

TIPS:

Utveckla och använd jourens nätverk till att söka ytterligare stöd för barnen på jouren. Genom ett levande nätverk kan ni lättare komma i kontakt med olika stödinsatser för barn. Försök också hålla er uppdaterade om vilka olika stödgrupper, behandlingar etc som erbjuds i er stad.

Checklista – Vilket stöd kan jouren ge?

- Ge barnet ett eget välkomnande.
- Avsätt en jourkvinna som barnets kontaktkvinna.
- Ge barnet kontinuerlig information.
- Se barnet, våga fråga om våldet men låt också barnet prata om helt andra, "vanliga" saker.
- Skapa rutiner runt barnets vardag.
- Samarbeta mellan jourgrupperna: Vad kan tjejjouren göra och vad kan kvinnojouren göra? Hur kan ni stötta och avlasta varandra?
- Erbjud aktiviteter och saker att sysselsätta sig med på jouren.
- Jobba med att lyfta skam och skuld från barnet.
- Bekräfta barnet och ge beröm!
- Vid behov: hjälp barnet att få ett mer omfattande långvarigt stöd.

2.2.3 Stödsamtal

Se USB-minnet för mallar för stödsamtal och tips på övningar!

Stödsamtal med barn kan ske både enskilt och i grupp (läs mer om för- och nackdelar med de olika metoderna i avsnitt 4.4). När det gäller att utforma stödet är det väsentliga att ta avstamp i hur varje enskilt barn mår, då alla barn reagerar olika på att uppleva våld och har olika behov. Liksom när det gäller kvinnor som utsatts för våld handlar jourkvinnans roll i stödsamtal med barn om att *lyssna, bekräfta och leda*. En sak som dock skiljer barnets och mammans situation åt är att barnet inte befinner sig på jouren av egen vilja – och inte heller kan bestämma hur länge hen kommer att vara där. Barnet är alltså utlämnat till mammans beslut som i vissa fall är otydlig i vad hon vill. Förhållanden eller förutsättningar för mamman och barnet kan också ändras fram och tillbaka vilket kan skapa en svår situation både för barnet och för jourkvinnan när det gäller att bygga förtroende och skapa stabilitet i stödsamtalen.

Vad är syftet med stödsamtal?

- Ge sammanhangsförklaring
- Hjälpa att sätta ord på sina upplevelser (och på så sätt förstå sammanhang)
- Bekräftelse- på att ens upplevelser är verkliga
- Att visa att alla känslor och tankar är okej
- Ingjuta mod, kraft och hopp i barnen.²⁹
- Hjälpa barnen att plocka fram sina egna viljor och önskningsar

(Se mer kap 4.4)

Stödsamtalens upplägg

Förbered stödsamtal

- Säg till barnet att du vill träffas och prata om det som hänt i familjen.
- Boka in tid för ett samtal, gärna i en almanacka och tillsammans med barnet.
- Fram till stödsamtalet är det bra att "visa dig" för barnet i syfte att bygga upp ett förtroende. Försök få lite egen tid med barnet, utan mamman.
- Innan det första stödsamtalet har barnansvarig ett mamma-barnsamtal med mamman för att få hennes bild av hur barnet mår.
- Kom ihåg att inte ge barnet uppmaningar av typen "Du kan komma och prata om du vill!". Du är ansvarig för er relation!

²⁹ Molander, L. (Intervju 091202)

Efter några dagar – första stödsamtalet

- Det är viktigt att inte vänta för länge med det första stödsamtalet. Om barnet vistas en längre tid på jouten utan att du visar dig för barnet eller bygger på er kontakt ökar risken för att barnet ska känna sig ensamt och "osynligt". Barnet kan då börja bygga upp ett skydd och istället för att prata om det som hen upplevt kan hen försöka undvika det helt och hållet.
- Berätta för barnet var mamma är och att hon sagt att det är okej att ni pratar. Visa runt i rummet, visa att dörren går att stänga men att mamma kan knacka på om något viktigt händer.
- Börja gärna med att prata om något konkret och neutralt. Som exempel kan jouten skapa ett välkomsthäfte med information om jouten och pyssel eller likande som barnet kan göra när hen vill. Ett första steg i stödsamtalen kan vara att gå igenom välkomsthäftet (tips på vad häftet kan innehålla finns i usb-minnet).
- Känn av om barnet har behov och ork att ta upp något "tungt" redan nu, annars spara det.
- Boka tid för nästa samtal.

VIKTIGT!

Förutsättningen för stödsamtal är att barnet känner förtroende för jourkvinnan, till exempel att hon inte för det barnet berättar vidare. Dock kan det komma fram sådant i samtalen som mamman måste få kännedom om, till exempel misstanke om sexuella övergrepp. Säg till mamman att hon inte kommer att få en detaljerad redogörelse för vad barnet sagt men att du kommer säga till henne om något oro-väckande framkommer. På motsvarande sätt är det viktigt att barnet får veta att det hen berättar för jourkvinnan kan komma att hamna hos andra om det behövs.

Om barnet berättar om något som jourkvinnan känner att hon behöver ta vidare till mamman kan hon tillsammans med barnet prata om hur de ska göra – ska barnet berätta själv, ska jourkvinnan göra det eller gör de det tillsammans? Att barnet berättar för en utomstående vuxen om sina svåra upplevelser innebär ett stort förtroende som vi självklart ska vara mycket aktsamma om! Om den som barnet anförtror sig åt bagatelliserar och slår bort berättelserna eller blir alltför upptagen av egna reaktioner kan barnet fara illa. Detsamma gäller om barnet upplever att jourkvinnan "går bakom ryggen på" eller på annat sätt sviker barnet. Genom att inkludera barnet i vad som kommer att hända kan jourkvinnan undvika att skada barnets förtroende.

Kommande samtal

Eftersom det är ofta är osäkert hur länge barnet kommer stanna på jour-
en går det inte att lägga upp stödsamtalen enligt en bestämd mall. Det
viktiga är att det finns *en början och ett avslut*, tiden däremellan kan se
vieldigt olika ut. Men förutom de inledande och avslutande samtalen är
det bra att försöka göra en "minimiplan" för två eller tre träffar (se nedan
för förslag på teman att ta upp under stödsamtalen). För äldre barn kan
du, om det känns lämpligt, involvera barnet i vad ni ska ta upp vid nästa
träff. Fråga om det finns något speciellt som hen skulle vilja ta upp. Det
kan vara svårt att komma på sådant medan ni sitter och pratar. Ge bar-
net en skrivbok som hen kan skriva ner tankar, känslor eller frågor i, tills
ni ses nästa gång.

Praktiskt

- Se till att ni sitter ifred, stäng av mobil och dator, visa att barnet är viktigt!
- Barnet ska känna att du har fokus på just henne/honom. Se till att ha en avgränsad och trevlig plats för samtalet. Ha gärna en Upptaget-skylt på dörren som barnet får hänga upp.
- Sitt inte bara stilla inomhus! Det är bra att ha en aktivitet/sysselsättning vid sidan av pratandet. Låt barnet rita och måla, leka med lera eller dockor, använda känslkort, berätta sagor, baka, vara utomhus eller göra en nätverkskarta (se usb-minne). Barn kan behöva hjälp att sätta ord på sina upplevelser och få varva verbalt samtal med andra typer av övningar eller kommunikation. Lek eller övningar kan helt eller delvis ersätta verbalt berättande, (se mer under "Lek som stödmetod" nedan).
- Håll struktur och stabilitet i samtalen. Säg inte "snart" utan klockslag. Håll tider, bryt av om det svävar ut för mycket.
- Anpassa samtalet efter barnets ålder och mognad (se ovan).
- Avrunda varje samtal med att berätta vad som kommer hända härnäst, boka eventuellt tid för nästa samtal.

För äldre barn passar inte aktiviteter som att använda dockor men de kan på samma sätt som yngre barn få prova att rita eller använda föremål för att uttrycka känslor. Ett annat sätt att varva stillasittande samtal kan vara att gå en promenad tillsammans, kanske kan hen samtidigt fotografera saker ni går förbi som barnet tycker representerar hans/hennes känslor. Bilderna kan sen fungera som ett underlag till samtal. För vissa kan det också fungera bättre att prata medan ni åker bil. Det kan kännas mindre dramatiskt och vara lättare att "få fatt" i känslor under en bilfärd än när ni sätter er ner specifikt för att prata. Var dock noga med att alltid, oavsett under vilken form ni har samtalet, avsluta det på ett bra sätt.

Att säga i ett stödsamtal

- Kärnan i samtalen är att bekräfta det barnet berättar. Tänk på att bekräfta i känsla, inte i sak! (Om barnet säger att hen hatar sin pappa, säg "Så kan man känna".)
- Berätta att du träffar andra barn som varit med om att pappa slår mamma och hur de brukar känna. Säg att barnets reaktioner är vanliga och att det aldrig är barnets fel!
- Bra fraser att använda är: "Så kan det vara." "Det kan jag förstå." "Vad smart/modig/påhittig du var!"
- Använd dig av konkreta och öppna frågor. Att inleda frågor med när, var och hur ökar möjligheterna för barnet att svara på ett förutsättningslöst sätt. Den typen av frågor ger också barnet mer möjlighet att fundera över sitt svar till skillnad från ja- och nejfrågor (ja- och nejfrågor kan passa bättre i vissa situationer, vi kan därför "blanda in" sådana frågor i samtalet men ha fokus på de öppna frågorna). Vi bör dock undvika att ställa varför-frågor! Att fråga varför kan kännas ifrågasättande och bidra till att barnet känner skuld över vad hen gjort/inte gjort.
- Lär barnet att önska saker för egen del! På jouten kan det handla om små saker som något roligt att göra imorgon eller att barnet får bestämma fika.
- Se upp för klatschigheter som "Vilken tur att det inte var värre!" eller att säga "Jag förstår *precis!*"
- Undvik antagande som "Då måste du varit rädd" eller "Men då blev det väl bättre när ni kunde komma hit?" Säg hellre "Hur kände du då?" eller "Hur tyckte du att det var att komma hit?"
- Barn som mår dåligt kan ha svårt att ta in eller bearbeta information. Tänk på att upprepa information eller att förmedla den på olika sätt.
- Många barn hoppas att allt ska bli bra igen; att föräldrarna ska bli kära på nytt och leva lyckliga i alla sina dagar. Här är det bra att jourkvinnan är tydlig med att säga att det inte kommer att bli så just för de här föräldrarna (förutsatt att mamman beslutat sig för att lämna förövaren), men att mamman och barnet kan få det bra tillsammans och att familjer kan se ut på många olika sätt.³⁰

30 Norlén, A. (Intervju, 090422)

KOM IHÅG:

Alla barn hanterar våld olika. Det finns inga dåliga sätt. Påminn gärna barnet om det och att det var bra att hen agerade just så, att det finns fördelar med alla sätt att agera.

Kom också ihåg att reaktioner som att gömma sig eller att gå undan också är aktiva sätt att hantera våld på (se också 4.2).

Att tänka på angående stödsamtal

- Undvik att bygga upp förväntningar och prestationskrav kring hur samtalet "ska" se ut.
- Skynda inte på barnet utan följ hans/hennes process.
- "Medveten närvaro." Lyssna, bekräfta. Ha barnet i fokus, gå inte in i egna reaktioner.
- "Övertolka" inte – allt barnet säger och gör behöver inte vara relaterat till våldet.
- Det är okej att inte veta svaret! Att barnet får formulera frågor eller dela sin ovisshet med någon annan kan vara tillräckligt stöd. Du kan säga "Vad jobbigt det är att inte veta sådana här saker!"
- Var dig själv! Försök inte vara en person du inte är, barnet ser igenom sådana masker direkt!
- Bemöt barnen med samma respekt som mammorna. Barnen ska känna att de har en självklar plats på jouren. Många barn och mammor är vana vid kritik och att uppfattas som "jobbiga". Det är viktigt att jourkvinnorna är föredömen och ger dem bra bemötanden!
- Liksom med de stödsökande kvinnorna kan det vara lätt att jourkvinnan knyter an till barnet. Kom ihåg att ha ett "professionellt" förhållningssätt och att sätta gränser för relationen.
- Kom ihåg att många faktorer påverkar barns upplevelse av och berättelse om våldet. Cater skriver att det är viktigt att problematisera och synliggöra barns förhållande till såväl förövaren, offret, hemmet som den barnet berättar för.³¹
- Acceptera att det ibland inte går att få till en kontakt med barnet. Fundera på om det är bättre att försöka igen senare, låta en annan jourkvinna ta över samtalen eller om barnet kanske inte vill ha eller behöver något stöd i nuläget.

31 Cater, Å. i Eriksson, Cater, Dahlkild-Öhman & Näsman (red, 2008)

Teman i stödsamtal

I och med att jourkvinnan inte kan veta hur många samtal hon kommer ha med barnet finns det inte vissa saker som "måste" tas upp. Det viktiga är att följa barnet och skapa sig en bild av vad som är viktigt för honom/henne. Nedanstående är exempel på sådant som kan komma upp under samtalen med barnet.

TIPS PÅ TEMAN

Våldserfarenheter

Känslor

Pappa/förövare

Mamma

Kompisar

Skola

Hemma/Fritid

Framtiden

Våldserfarenheter

Vad har barnen varit med om? Har de hört eller sett mamma bli förödmjukad, misshandlad, skadad? Har de själva utsatts för våld? Vilken typ av våld handlar det om; verbalt, mentalt, fysiskt, sexuellt?

Känslor

Barn som levt med våld i familjen är ofta otränade i att känna igen och uttrycka känslor. Fråga barnet om en viss känsla (t ex ledsen). Hur vet man att någon är ledsen? Vad får man/får man inte göra när man är ledsen? Vad brukar du själv göra? Hur är det hemma hos dig när någon är ledsen? Hur brukar du känna då? (Se USB-minnet för tips på olika "känslövnningar".)

Pappa/förövare

Vilka känslor och tankar har barnet kring sin pappa? Är hen arg, ledsen, besviken? Pendlar hen mellan motstridiga känslor? Saknar barnet sin pappa? Är hen orolig för hur pappan mår nu när mamman och barnet är på jousen? Både mamman och barnet kan ha goda minnen av mannen/pappan. Till kvinnan kan man säga att det inte räcker för att gå tillbaka till förhållandet, men barnet måste få behålla sina positiva minnen. Kanske är barnet vant vid att omgivningen "pratar illa" om pappan och har svårt att uttrycka något positivt om honom. Men pappan får inte "demoniseras", det ska inte vara läskigt bara att tänka på honom!

Om pappan blir något outhärdligt blir en del av barnet det också.³² För att hjälpa barnet att få en överblick över sina känslor kring pappa kan barnet rita en bild på pappan och göra en plus- och minuslista över hans egenskaper. Och sen göra samma sak med mamman! Särskilt för små barn kan det vara oklart vem som är offer respektive förövare i en våldssituation. Båda föräldrarna kan ha varit arga, sett konstiga ut i ansiktet eller skrämt barnet – barnens upplevelse kan vara att båda struntade i dem. Fokusera på barnet!³³ Om barnet frågar varför pappan gjort det han gjort får du erkänna att du inte vet. Säg att det är en jätteviktig fråga men att det inte riktigt går att förstå.³⁴

Om barnet oroar sig för hur pappan klarar sig nu när mamman och barnet har flyttat, gör en "nätverkskarta" över vilka personer pappan har omkring sig. Många, framför allt äldre, pojkar är rädda för att bli som sin pappa samtidigt som de känner igen vissa av hans beteenden hos sig själva. Enligt Lotta Molander, som jobbat mycket med tonårspojkar, vet de här pojkarna om att de gör "fel" men inte att eller hur de kan ändra på det. Om det enda sätt att hantera konflikter de upplevt är våld är det inte konstigt att de själva upprepar det. Många har också fått höra våldet beskrivas som ett beteende "utom kontroll" som pappan inte "kan rå för" ("han hade en jobbig barndom", "det är alkoholen", "mamma provocerar"). För de här pojkarna är det en oerhört viktig insikt att lära sig att beteende är något man själv kan kontrollera och därmed kan förändra.³⁵

KOM IHÅG:

Många barn som utsatts för pappas våld har ett ambivalent förhållande till sin pappa och många känslor och tankar kring honom. Ibland är det känslor som krockar eller går emot varandra. Det är viktigt att barnet får prata om pappan och att jourkvinnan varken fördömer eller ursäktar honom. Både barnets negativa och positiva känslor behöver bekräftas som något normalt och okej. Barnet ska inte ha skuld-känslor över rädsla för eller ilska mot pappa, men inte heller för att hen tycker om honom och saknar honom. Barnet ska känna att hen får känna vad som helst, att inga känslor är otillåtna eller fel!³⁶ Vi ska också vara tydliga med att vuxna aldrig får göra illa barn och att inget av det som hänt är barnets fel (se också 4.2)

32 Norlén, A. (Intervju, 090422)

33 Norlén, A. (Intervju, 090422)

34 Norlén, A. (Intervju, 090422)

35 Molander, L. (Intervju 091202)

36 Molander, L. (Intervju 091202)

Mamma

Hur är barnets förhållande till mamman? Är tilliten skadad? Har barnet "blivit mamma åt sin mamma"? Upplever barnet att mamman svikit/ är opålitlig? Under tiden på jouten kan mamman tveka över om hon ska bryta med förövaren eller inte. För barnen kan det innebära att ena dagen få höra att de ska lämna pappa för att han slåss och nästa att pappa blivit snäll och att de kan flytta tillbaka. Vissa barn blir misstänksamma mot mamman, andra uppgivna. Det här kan inte lösas hos barnet utan förändringen måste komma från mamman! Om barnets jourkvinna blir orolig – prata med den jourkvinna som har stödsamtal med mamman så kan ni två jobba med hennes mammaroll. I samtalen med barnet kan jourkvinnan bekräfta barnets frustration men måste samtidigt vara tydlig med att det är mamma som har ansvar och fattar beslut.

Familj och nätverk

Hur ser barnets övriga familj ut? Syskon, släkt, husdjur? Finns det någon person i barnets omgivning som hen kan anförtra sig åt? Tänker barnet mycket på någon särskild person? Vilka relationer är viktiga? Genom att kartlägga barnets nätverk kan jourkvinnan hjälpa barnet att identifiera "säkra personer" som barnet kan vända sig till när hen behöver stöd.

Kompisar

Vad har barnet för kompisrelationer? Låtsaskompisar? Självvald/ ofrivillig ensamhet? Eventuell mobbning behöver tas upp med mamma och skola!

Skolan

Hur är barnets situation i skolan? Är skolan en trygg plats? Relationer till skolpersonal och elever? Hur är barnets beteende – utåtagerande/osynligt? Vet någon om våldet? Har skolan anmält? Måste barnet byta skola? Det är bra om mamman, kanske tillsammans med jouten, kan träffa skolpersonalen och berätta om barnets situation.

Hemma/Fritid

Saknar barnet sitt hem, sitt rum, sina leksaker, husdjur? Vad ägnar barnet sin fritid åt? Intressen/aktiviteter? Har barnet någon trygg miljö eller "andningshål" på sin fritid? Umgås barnet med andra eller spenderar hen mycket tid på egen hand?

Hälsa

Hur mår barnet fysiskt och psykiskt? Behövs stöd kring något som rör barnets hälsa?

Att prata med barn i olika åldrar.

Det talas och skrivs om att anpassa samtal med barn efter dess ålder och mognad men vad betyder det egentligen? Eftersom benämningen "barn" hänvisar till personer från 0-18 år är spannet däremellan väldigt stort och att prata med en 4-åring skiljer sig naturligtvis från att prata med en 14-åring. Det är därför ingen lätt fråga att svara på. En viss fingervisning kan vi kanske få av åldern på ett barn men alla är olika. Varje person vi möter måste få visa oss hur vi ska prata med just den personen.

Det finns några skillnader mellan att samtala med barn och att samtala med vuxna. Barn gör till exempel ofta en större sammanblandning av fantasi och verklighet, och kan också skoja och "testa" jourkvinnan mer. Då barn inte har ett lika utvecklade verbalt språk som vuxna är det bra att vara extra uppmärksam på kroppsspråk i stöd-samtal med barn. Ett allmänt "tips" är att använda ett så lätt språk som möjligt, i de flesta sammanhang är det onödigt att använda svåra ord. Ibland kan vi behöva förklara eller fråga om samma saker på olika sätt, och det är bra att vara noga med att fråga om barnet har förstått.

Med detta sagt ska vi heller inte dumförklara barn och äldre barn har ofta ett mer utvecklat språkbruk än yngre. Ett sätt kan vara att "härma barnets språk", vilka ord de själva använder och hur långa deras meningar är kan visa på ett ungefär hur vi kan prata med dem. En sak som ni kan tänka på i samtal med äldre barn är att de kan ha levt med våldet under en väldigt lång tid. Många har anpassat sig och inte sällan sätter de andras behov framför sina egna. Det kan därför vara en idé att lägga lite extra fokus på att stötta dem i att tänka vad just hen skulle behöva och leda dem i att känna och uttrycka sina egna behov.

Äldre barn har ofta haft längre tid på sig att "lära sig" att tåla om våldet, det är hela familjens gemensamma hemlighet som ingen annan känner till. Ge barnet tid! Och våga ta upp saker flera gånger. Visa att du finns och att du kan prata om allt.

Med yngre barn bör vi inte förvänta oss att vi kan föra stödsamtal på samma sätt som med vuxna. Barn blir lätt uttråkade av att sitta stilla längre stunder och är inte vana att kommunicera verbalt på samma sätt som när vi blir äldre. När det gäller yngre barn kan det därför vara viktigare att blanda "prat" med aktivitet och låta barnet uttrycka sig på andra sätt än med verbal kommunikation, (se avsnitt nedan om lek som stödmetod) även om den typen av stöd kan fungera bra för äldre barn också.

Framtiden

Hur pratar och tänker barnet om sin framtid? Finns oro över vad som kommer att hända?

Lek som stödmetod

Lek som stödmetod kan...

- ...ge barn möjlighet att bearbeta sina upplevelser
- ...öppna upp för att förstå och handskas med kaotiska känslor
- ...ge jouren en uppfattning om hur barnet mår
- ...få barn att hitta tillbaka till sitt vanliga uttrycksätt
- ...främja trygghet och tillit mellan barn och jourkvinna
- ...underlätta även för den verbala kommunikationen

Genom lek imiterar och bearbetar barn på ett naturligt sätt sina upplevelser. Leken har stor betydelse för barns utveckling inom olika områden, bland annat den känslomässiga utvecklingen. När det gäller att förstå och handskas med de kaotiska känslor som kan uppstå i samband med att uppleva våld i sin familj kan lek bli ett extra uttrycksätt. Genom lek och samtal med en trygg och förutsägbar vuxen kan barn återfinna sitt naturliga uttrycksätt och därigenom bearbeta sina upplevelser.

Att engagera barn i lek kan också vara ett sätt för jouren att få en uppfattning om hur de mår. Barn som inte leker har oftast varit med om så traumatiska upplevelser att de allvarligt har tagit skada i sin utveckling. Om vi som vuxna stödpersoner vill engagera barn i samtal så att de pratar fritt om smärtsamma problem, behöver vi blanda verbalkommunikation med andra uttrycksätt. Om vi bemöter barn på samma sätt som vi bemöter vuxna kvinnor – sitter ned och erbjuder dem att samtala med oss – är det troligt att barnen inte berättar något av vikt för oss. Förmodligen blir de strax uttråkade av samtalet och drar sig undan eller sitter tysta. Om vi istället använder oss av metoder som målning, symboler och lek så skapar vi en tillåtande miljö som leder till att vi får kontakt och möjlighet att forma en relation till barnet.

Genom att kombinera samtal med andra metoder skapar vi möjligheter för barnen att anknyta till oss i en form av samtalsprocess. Vi erbjuder barnen en yttre miljö som ytterligare kan leda till förändring³⁷ (för mer information om barns utveckling, trauma och lekens betydelse, se lästips i avsnitt 5.2).

³⁷ Karlsson, M. (Intervju 081112)

2.2.4 Knepiga situationer

Att som barn berätta för en främmande människa om svåra upplevelser, tankar och känslor är vare sig självklart eller lätt. Här är några av de svårigheter som kan uppstå under stödsamtal och tips på hur jourkvinnan kan hantera dem.

Hur kan jag som jourkvinna hantera...

...barn som "bubblar över" av prat eller pratar om helt andra saker?

Ta det lugnt och ta emot! För det mesta går det över.

...barn som tiger/inte vill prata om våldet?

Om barnet inte verkar vilja prata om våldet, eller pratar om något annat problem, kan det vara svårt att veta om problemet verkligen är något annat eller om det handlar om undvikande. Du kan säga "Nu märker jag att du inte vill prata om det här". Det viktiga är att ge barnet tid och inte tvinga fram prat. Låt dem vara ett tag, men var uppmärksam på om det är en "sund" tystnad. Ett sätt att hjälpa fram barnets berättelse är att skapa andra uttryckssätt, exempelvis genom lek eller att låta barnet berätta för en "ofarlig" lyssnare – som den sexåriga flickan som utsatts för sexuella övergrepp och inte berättade någonting för någon utom jourens hund. När jourkvinnorna upptäckte det kunde de bekräfta henne genom att säga "Du kan berätta för honom, han säger ingenting." Ibland får jourkvinnan acceptera att barnet inte är "redo" att prata eller att det inte går att få till en kontakt.

...barn som inte vill vara på juren utan åka tillbaka hem till pappan?

Många barn vill tro att pappan har förändrats och att allt kan bli bra igen. Pappan kan ha ringt barnet och gråtit och lovat att han aldrig ska slå igen och barnet undrar varför de inte kan flytta tillbaks nu när han ju sagt förlåt. Säg att du förstår att det känns jobbigt, men att det är mamma som bestämmer.

...barn som förskönar verkligheten och förnekar att något är jobbigt?

Förnekelse kan vara ett förhållningssätt till våldet som barnet lärt av mamman och/eller en överlevnadsstrategi som barnet behöver. Man ska inte "tvinga" barnet att må dåligt, men försöka skapa utrymme även för negativa känslor. Genom att "följa, leda och lirka" kan jourkvinnan göra det möjligt för barnet att hantera en bredare skala av känslor.

...barn som inte vill berätta för andra än jourkvinnan om våldet?

En viktig del i stödsamtalen är att hjälpa barnet att identifiera trygga personer i sin omgivning som de kan vända sig till när saker blir jobbiga. Om barnet säger att de inte kan berätta om våldet, säg att hen ju klarar av att prata med dig nu och kommer att kunna prata med andra också.

Fråga också vad barnet tror att hen skulle behöva för att ta upp det med någon annan? Vilket bemötande är barnet orolig att hen ska få? Vilket stöd skulle barnet behöva för att kunna berätta även för andra?

...barn som kommer flytta tillbaka till en våldsam pappa?

En del kvinnor fattar beslutet att återvända till förövaren. En del barn blir glada och förhoppningsfulla över det, andra oroliga och uppgivna. Att som jourkvinna "släppa iväg" barnen till en potentiellt våldsam miljö kan vara mycket svårt. Ta hjälp av varandra och stötta varandra i det som känns svårt! Lotta Molanders tips är att som jourkvinna tänka på den goda insats du har gjort; att barnet förhoppningsvis fått bättre förutsättningar att klara av sin situation än om hen inte kommit till jouren.³⁸ Till barnet kan du försöka bekräfta att du som jourkvinna sett och försökt, och påminna barnet om att kontakta sina säkra personer, socialtjänst eller polis om något skulle hända.

Barn med särskilda behov?

Även då det gäller barn som har diagnostiserats eller misstänks ha en viss funktionsnedsättning (tex ADHD eller autism) måste vi låta varje individ leda oss i hur vi ska ha samtal med just det barnet. För barn med koncentrationssvårigheter är det dock extra viktigt att tänka på miljön runt barnet då samtalet ska äga rum. Barnet kan bli väldigt påverkat av att det är "stökigt" runt omkring och vi kan underlätta genom att se till så att vi sitter avskilt och inte har saker som kan tävla om uppmärksamheten.

För vissa barn är det också extra viktigt med struktur och de kan bli väldigt oroliga över att inte veta vad som kommer hända närmast, om det helt plötsligt dyker upp nya saker eller om förutsättningarna för samtalet oväntat ändras. Tänk därför på att arbeta fram en tydlig struktur, kanske ett schema, för hur samtalen kommer gå till. Vissa barn kan också ha lättare att ta till sig information genom bilder. Kanske kan ni då rita upp schemat för era samtal med olika symboler för vad ni kommer att prata om och/eller låta barnet kommunicera sina känslor och upplevelser via bilder.

³⁸ Molander, L. (Intervju 091202)

2.2.5 Mamma-samtal

De flesta kvinnor som har bestämt sig för att lämna en misshandelsrelation har en tuff tid framför sig. Barbro Metell skriver att det är en period då mamman måste ta kontrollen över sitt och barnens liv, hitta handlingsmöjligheter och fatta självständiga beslut. Hon ska bli en förälder som barnen har respekt för och visa att det finns andra sätt att lösa konflikter än våld.³⁹

Många jourer har speciella mamma-samtal som syftar till att stärka kvinnan i hennes föräldraroll.

I de samtalen är jourkvinnans uppgift bland annat att:

- Vara ett "bollplank" för mamman så att hon kan ventiler sina känslor av oro, frustration, ilska, sorg, skuld etc.
- Prata om vilka konsekvenser våld kan få för barn.
- Uppmuntra och bekräfta det mamman gör bra.
- Stödja mamman i att förstå barnets beteende och reaktioner.

Det är viktigt att juren får mamman "med sig" när det gäller stödet till hennes barn, samt hennes perspektiv på barnets stödbehov. Ofta är mamman positiv till att barnen får ett eget stöd men det kan uppstå en del besvärliga situationer som juren behöver lära sig att hantera:

Mammor som inte tror att barnet drabbats av våldet

Mamman kan tycka att hon skyddat barnen från våldet; hon har gått emellan, tagit slagen. Hon kan tycka att mannen är bra som pappa ("Han är snäll mot barnen, barnen älskar sin pappa.") och ha det som skäl för att stanna i en relation där hon utsätts för våld. Hon kan också vilja förminska konsekvenserna av det som hänt för att hon vill tro att hon har kunnat skydda barnet. Tänk på att detta ofta är ett uttryck för en naturlig önskan hos alla föräldrar och att det kan ta tid att inse och acceptera att man inte har kunnat skydda sitt barn. I samtalen med mamman är det dock viktigt att klargöra att barnet faktiskt har drabbats av våldet och att barn som bevittnat våld mot en närstående är brottsoffer och har rätt till stöd.

Mammor som inte vill att barnet ska ha stödsamtal

Mammor kan bli provocerade eller oroliga av tanken att juren kommer prata om pappan med barnet. De kan vara rädda att jourkvinnorna ska "byta sida" och ta pappans parti, då många misshandlande män är vana att manipulera sin omgivning. Förklara att pappan är en del av barnet som hen måste förhålla sig till och att syftet med att prata om pappan är att hjälpa barnet med detta.

³⁹ Metell, B., Kap 1 i Metell, Eriksson, Isdal m fl. (2001)

Mammor som överväger att gå tillbaka till förövaren

Prata om hur barn drabbas av att uppleva våld i familjen och att du är orolig för vad som kan hända om hon återvänder till förövaren. Knyt an till sådant mamman berättat om barnen ("Kommer du ihåg när du sa att barnen inte kunde sova?") Samtidigt är beslutet hennes och väljer hon att gå tillbaka till ett förhållande med våld är det bästa jouren kan göra att få henne att känna att dörren står öppen om hon behöver återvända till jouren.

Mammor som vill se "snabba resultat" av stödsamtalen med barnet

Förklara att stödsamtalen innebär en process som måste få ta sin tid på samma sätt som för mamman.

Mammor vars föräldraskap fungerar dåligt

Mammor som inte mår bra kan ha svårt att vara en bra förälder och brista i sin omsorg om barnet. Att mamman själv utsatts för våld är dock inget som ursäktar egna övergrepp mot barnet. Molander poängterar att det är viktigt att "hålla isär" olika problemområden – kvinnan som offer för våld är ett område och kvinnan som mamma med omsorgsansvar ett annat. Att ge stöd till mamman är också ett viktigt sätt att stödja barnet. För att mamman ska orka stå fast vid sitt beslut att lämna pappan, och kunna tänka långsiktigt på sitt och barnets framtid, så behöver hon stöd och hjälp. Det stödet är indirekt ett viktigt stöd till barnet (läs mer om hur jouren kan hantera barn som far illa i 3.2).

2.3 När barnet ska lämna jouren

Checklista- När barnet ska lämna jouren

- Har barnet fått en stadig kontakt utanför jouren? Behöver barnet ett annan stadigt stöd? Vilket? Kan ni tillsammans jobba med att hitta och upprätta en sådan kontakt för barnet?
- Även om barnet lämnar jouren hastigt försök *alltid* ha ett avslutande samtal om så bara för en kort stund.
- Lämna *alltid* kontakt uppgifter till barnet, gärna några olika, till personer som barnet kan höra av sig till vid behov
- Utvärdera gärna barnets tid på jouren. Antingen genom utvärderingsmallarna i Roks kvalitetssäkringsmaterial⁴⁰ och/eller genom att ni jourkvinnor sitter ner och utvärderar/sammanfattar det som har hänt.
- Ge möjlighet till fortsatt kontakt. Ni kanske kan bestämma att ni ska höras på telefon eller att barnet ska fortsätta komma på samtal. Kom överens med barnet om hur en eventuell återkoppling ska se ut.
- **OBS!** Om du är orolig för att barnet kommer fara illa – prata med mamman och eventuellt socialtjänsten. (se mer under 3.2)

Avslutande samtal

Ibland avslutas barnets vistelse på jouren hastigt. Det är dock bra att försöka få till ett avslutande samtal med barnet, där ni pratar om vad som kommer hända nu och hur barnets fortsatta kontakt med jouren kommer att se ut. Se till att barnet har personer att kontakta om hen behöver stöd i framtiden. Barnet kan till exempel få ett kontaktkort där man fyllt i kontaktuppgifter till BRIS, jouren och barnets egna "säkra personer", göra en nätverkskarta för att "få syn" på personer som kan ge stöd (se USB-minnet) och en "kraftsten" som symbol för kontakt och kraft.

Utvärdering

Låt gärna mamma och barn göra en utvärdering av tiden på jouren. Information om hur ni kan lägga upp utvärderingarna finns i Roks kvalitetssäkringsmaterial. Att utvärdera barnets tid på jouren är bra både som en bekräftelse för barnet på att hens åsikter har betydelse och för att jouren ska kunna utveckla sin verksamhet (för förslag på utvärderingsfrågor, se också USB-minnet).

Överlämning

När barnet lämnar jouren behöver ofta andra aktörer ta vid, oavsett om mamman kommer återvända till eller bryta med förövaren. Är du som

40 Roks (2011)

jourkvinna orolig för att barnet kommer fara illa på något sätt – kommunicera det till mamman och eventuellt socialtjänsten (se avsnitt 3.2). Jouden kan inte bestämma vad andra aktörer ska göra, men de kan se till att alla inblandade har kunskap om situationen och inte kan skylla icke-agerande på att de varit okunniga om omständigheterna! Överlämning kan också vara att barnet har fått kontakt med någon annan för samtalsstöd eller liknande. Om barnet har fått en stödkontakt prata gärna om hur det känns och vad den har för tankar om stödet. Om det är finns något barnet är orolig för eller önskar ska hända.

Återkoppling

En del jouerer erbjuder gruppsamtal för barn som har lämnat jouden och där mamman brutit med förövaren. Norlén tror att det är viktigt att barn som bott en längre tid på jouden får behålla kontakten med "sin" jourkvinna ett tag, till exempel genom att skriva brev eller besöka jouden. Genom att titta tillbaka kan barnet se vad som har förändrats sedan vistelsen på jouden. Det är bra även om barnet har jobbiga minnen från jouden. Att hålla kontakten en tid även när barnets situation stabiliserats kan öka barnets upplevelse av sammanhang och överblick av tillvaron.⁴¹

2.4 Sammanfattning kapitel två

När det gäller arbetet med barn på jouden är en av de viktigaste utgångspunkterna att vi ska prata med varandra. Genom att diskutera både sådant vi är oroliga för och faktiska situationer som uppstår kan vi komma en lång bit på vägen. Vi besitter alla olika kunskaper och erfarenheter och vi får inte glömma att ta tillvara på det. När joudens kunskap inte räcker till finns andra att få stöd av. Ta hjälp av andra kvinno- och tjejjourer, av Roks, Roks barnnätverk och andra personer i joudens lokala nätverk (tex socialtjänst, jurister, psykologer).

Om du är orolig för ett barn situation kan du alltid rådgöra med socialtjänsten och BUP utan att avslöja barnets identitet. Inför att jouden tar emot barn kan vi också förbereda oss genom att göra jouden till en så välkomnande och trygg plats som möjligt. Se över möjligheten att "barnanpassa" jouden och arbeta med rutiner för hur, vem, och vad jouden ska erbjuda.

När barn kommer till jouden är det viktigt att ge barnet ett eget välkommande, se barnet och avsätt helst en kontaktkvinna som tar extra hand om barnet. Se också till att så snart som möjligt få en bild av hur barnets situation ser ut: Har barnet skador? Är socialtjänsten inkopplad? Hur ser hotbilden ut? Finns det anledning att anmäla till polisen? Under vistelsen på jouden är det viktigt att vi inte glömmet bort barnet. Kom

41 Norlén, A. (Intervju 090422)

ihåg att informera barnet om vad som händer och låt barnet få prata både om sådant som är svårt och om helt "vanliga" saker. Då barn kan uppleva tiden på jouden som tråkig kan vi i den mån det går erbjuda olika aktiviteter både på och ibland utanför jouden.

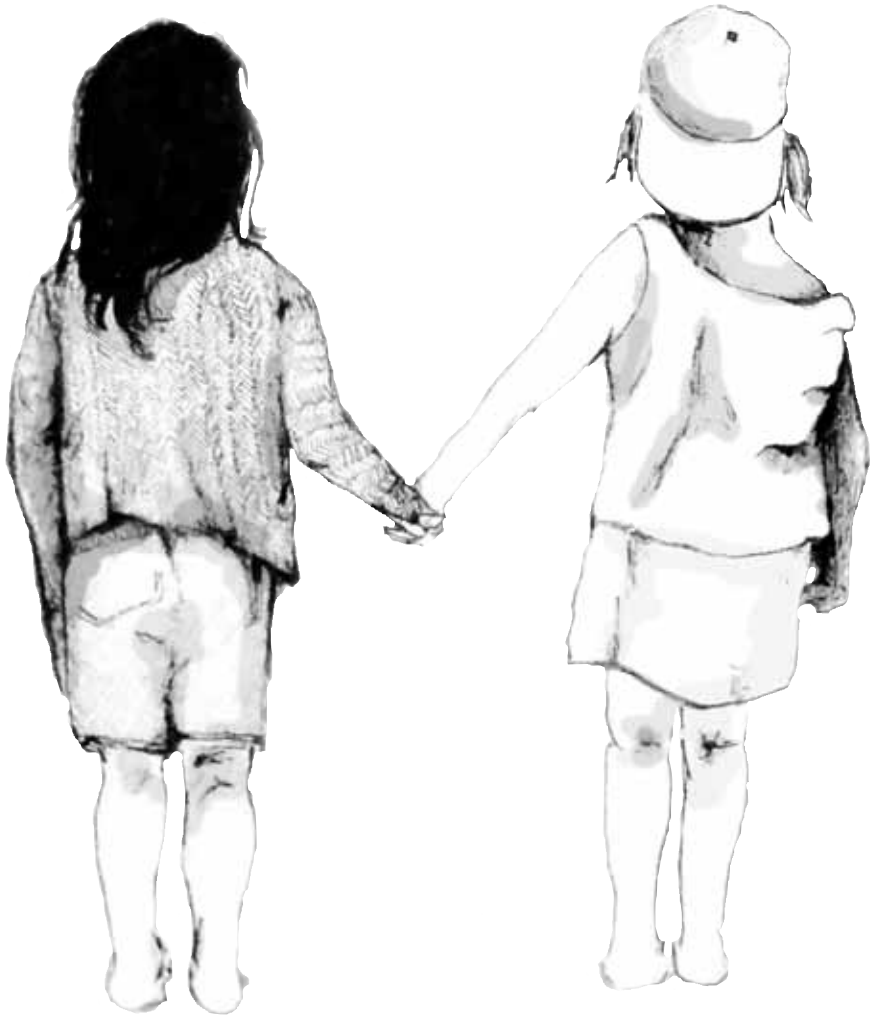
När det gäller samtal med barn gäller allmänt att vi ska försöka anpassa språket efter den vi pratar med, tänk på att inte använda för svåra ord och låt barnet uttrycka sig på fler sätt än med verbal kommunikation. Låt barnet gestalta sina känslor genom bilder eller lek.

Kom ihåg att joudens uppgift inte är att behandla eller utreda barnets situation. Vi kan därför ge barnet all tid hen behöver och erbjuda samtal helt på barnets villkor. Ge barnet tid och våga fråga om "jobbiga saker" flera gånger. Barn vill ha någon att prata med men det kan ta tid innan barnet har det förtroende och den energi som krävs för att börja berätta.

Var också noga med att tala om för barn att du måste föra vissa saker vidare, tex om barnet berättar om allvarliga övergrepp. Säg till barnet att du aldrig kommer att prata med någon annan utan att barnet vet om det och att ni tillsammans kan komma överens om hur och vem som ska ta upp det med mamman och eventuellt socialtjänsten.

När vi pratar med barn som upplevt våld är det också viktigt att inte skuldbelägga barnet ytterligare. Förklara att alla känslor barnet har är okej och att det är vanligt att ha alla möjliga och ibland motstridiga känslor. Ge barnet massvis med beröm och visa på det bra och logiska i hens agerande. Vi kan också stötta barn genom att låta dem öva på att uttrycka egna önskemål och viljor. Jobba också med att hitta möjlighet till ett mer långvarigt stöd för de barn som behöver det.

När barnet lämnar jouden är det bra om ni försöker se till att barnet har någon stans att vända sig vid behov. Vilken kontakt ska ni ha i fortsättningen? Utvärdera också gärna barnets tid på jouden. Antingen genom utvärderingar från mamma och barn eller genom samtal mellan er jourkvinnor.

Kapitel 3

Rättsliga situationer och jourens roll

- Barns rättigheter
- Barn som far illa och brott mot barn
 - Barn som far illa
 - Brott mot barn
 - Att tänka på angående anmälan till polis/socialtjänst
- Vårdnad, boende och umgänge
 - Vad kan jouden göra?
- Andra insatser
 - Skyddade personuppgifter
 - Kontaktförbud
 - Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU)
- Ekonomisk ersättning
 - Skadestånd
 - Brottsskadeersättning till barn
- Sammanfattning kapitel 3

Rättsliga situationer och jourens roll

I den här delen av boken går vi in lite mer på de rättsliga situationer som kan uppstå kring barn som upplevt våld och hur vi kan tänka och agera som jourkvinor runt dessa situationer. Det kan som jourkvinna vara bra att ha vissa grundläggande kunskaper om hur lagen ser ut. Dels för att vi ska kunna hjälpa kvinnor och barn att få sina rättigheter tillgodosedda men också för att öka våra möjligheter att svara på frågor som väcks hos mammor och barn. Självklart kommer inte den här boken att kunna ta upp allt. Att ge svar på alla frågor eller kunna veta hur vi ska agera i alla situationer är omöjligt. Detta kapitel kan istället ses som en ingång till olika rättsliga situationer. Sen kommer alltid situationer då vi behöver ta reda på mer och samverka med experter på området.

Detta kapitel börjar med en genomgång av barns rättigheter för att sedan gå över till att handla om vad som händer då dessa rättigheter kränks. Del två handlar om barn som far illa, när en anmälan till polis och/eller socialtjänst kan bli aktuell, hur anmälan går till och hur vi kan motivera mamma och barn att anmäla övergrepp som begåtts mot dem. Den tredje delen i kapitlet tar upp frågor om vårdnad, boende och umgänge. Hur ser lagen ut på det området? Och hur kan vi hjälpa och stötta mammor¹ och barn i frågor som rör vårdnad och umgänge? Slutligen tar kapitlet upp andra rättsliga områden som kan bli aktuella på juren. Del fyra ger information om kontaktförbud, skyddade personuppgifter och LVU (lag med särskilda bestämmelser om vård av unga). Del fem tar upp vilka ekonomiska ersättningar barn som upplevt våld kan få. Sist i kapitlet hittar du en sammanfattning.

TIPS:

På www.riksdagen.se kan du lätt hitta aktuella lagar. Klicka dig vidare till dokument/lagar och sök på ämnesord eller lagen du är ute efter. Socialtjänstlagen och föräldrabalagen är två lagar som ofta förändras och det kan därför vara bra att snabbt kunna hitta vad som är aktuellt.

1 I det här kapitlet används ofta orden mamma respektive pappa. Detta för att underlätta läsbarheten och för att det ofta, men inte alltid, är barnets mamma och pappa som är vårdnadshavare och som därmed är inblandade i flera av de rättsliga situationer som kapitlet tar upp. Det kan såklart röra sig om andra vuxna i barnets närhet också.

3.1 Barns rättigheter

Barns rättigheter återfinns i Barnkonventionen och i svensk lag². Främst regleras rättigheterna i socialtjänstlagen och föräldrabalken. Det kan vara bra att som jourkvinna påminna sig om dessa rättigheter, både i mötet med andra aktörer som ska fatta beslut som rör barnet, men också i mötet med barnet själv. Vi kan påminna och upplysa barn om att de har lagstadgade rättigheter och att den som inte behandlar barn med respekt bryter mot dem!

Barns rättigheter i korthet:

- Alla barn ska ha samma rättigheter.
- Barn har rätt till liv, god hälsa och utveckling.
- Alla barn som utsätts för eller bevittnar hot, våld och kränkningar har rätt till skydd, stöd och hjälp, oavsett var övergreppet äger rum och vem som är förövare.
- Barnets bästa ska beaktas vid alla beslut som rör barnet.
- Barn har rätt att göra sin röst hörd och få den respekterad.

Barns rättigheter i lagen

Föräldrabalken (FB)

I föräldrabalken (FB) anges barns rättigheter och föräldrars skyldigheter gentemot sina barn. FB tar också upp bland annat vad som gäller kring vårdnad, boende och umgänge.

När det gäller barns rättigheter slår FB fast att barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Barn skall behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling. (FB 6 kap 1 §)

Socialtjänstlagen (SoL)

På samma sätt som föräldrabalken reglerar också SoL barns rättigheter. SoL tar upp både rättigheter gällande barn generellt och rättigheter för barn som upplevt våld. Som namnet visar handlar SoL om socialtjänstens ansvar för barn och om hur handläggare på socialtjänsten ska agera om ett barn misstänks fara illa. Nedan följer några viktiga bestämmelser i SoL gällande barns rättigheter. När åtgärder rör barn skall det särskilt beaktas vad barnets bästa kräver. Med barn avses varje människa under 18 år (SoL 1 kap 2 §). Socialnämnden skall verka för att barn och ungdom växer upp under trygga och goda förhållanden (SoL 5 kap 1§). Social-

2 Barnkonventionen har hittills inte egen ställning som lag i Sverige. Lagstiftning som reglerar barns rättigheter har däremot utformats för att följa barnkonventionen och återspegla de rättigheter barn erkänns i den. Under 2015 pågår dock en utredning som ska utmytna i ett lagförslag som gör att Barnkonventionen i sig är lika juridiskt bindande som övrig lagstiftning.

nämnden ska i frågor som rör barn som far illa eller riskerar att fara illa samverka med samhällsorgan, organisationer och andra som berörs (SoL 5 kap 1 a §). När en åtgärd rör ett barn skall barnet få relevant information och hans eller hennes inställning så långt det är möjligt klarläggas. Hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av dess ålder och mognad (SoL 11 kap 10 §).

Våldsutsatta kvinnor och barn som brottsoffer

Socialtjänsten har det yttersta ansvaret för alla barn som bor eller vistas i kommunen. Socialtjänsten har enligt lagen också i uppgift att stötta särskilt utsatta grupper. En sådan grupp är kvinnor och barn som utsatts för våld. I SoL anges att en av socialnämndens uppgifter är att verka för att den som utsatts för brott och dennes närstående får stöd och hjälp. Socialnämnden skall särskilt beakta att kvinnor som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp av närstående kan vara i behov av stöd och hjälp för att förändra sin situation. Socialnämnden skall också särskilt beakta att barn som bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående (tex mamma eller syskon) är offer för brott och ansvara för att barnet får det stöd och hjälp som barnet behöver. (SoL 5 kap 11§).

Barnkonventionen

Konventionen om barnets rättigheter (Barnkonventionen) antogs av FN 1989 och ratificerades av Sverige samma år. Att ett land ratificerat barnkonventionen betyder att landet har en skyldighet att göra sitt yttersta för att leva upp till konventionen. Dock finns det idag inget sätt att stämma eller straffa de medlemsstater som inte lever upp till konventionen och de enda sanktioner som kan riktas mot bristande tillämpning av barnkonventionen är påtryckningar och kritik. I Sverige har antagandet av Barnkonventionen inneburit att olika delar ur Barnkonventionen lyfts in i Svensk lagstiftning. Tex har principen om barns bästa lyfts in i socialtjänstlagen, 1 kap 2 § och föräldrabalken 6 kap 2a§. Det har sedan länge ställts krav på regering och riksdag om att göra om Barnkonventionen till svensk lag. Organisationer som varit drivande i det arbetet är bland andra Rädda barnen och UNICEF. Sverige har också fått kritik under flera år av FN:s barnrättskommitté, som har till uppgift att granska hur väl medlemsstaterna följer konventionen, för att det inte gjorts tillräckligt för att säkerställa att Barnkonventionen blir verklighet i praktiken. Kraven, kritiken, långa diskussioner och ett hårt arbete för att stärka barns ställning som individer med egna rättigheter har lätt fram till att regeringen nu arbetar med ta fram ett lagförslag som gör Barnkonventionen till gällande rätt. Den 19 februari 2015 kom regeringen med ett tilläggsdirektiv (2015:17) till Barnrättighetsutredningen (2013:8) som ger en utredare i uppdrag att lägga fram ett lagförslag för inkorporering av

Barnkonventionen och vilka övriga åtgärder som behövs i en övergångsperiod. Utredningen och lagförslaget ska enligt tilläggsdirektivet redovisas i februari 2016.³ Många som arbetat för barns rättigheter ser detta som en stor seger.

Artikel 19: Rätt till skydd från våld

En viktig princip i Barnkonventionen är artikel 19 som också är bra att känna till och ha med sig i arbetet med barn på kvinnojourer. Enligt artikel 19 ska: konventionsstaterna vidta alla lämpliga lagstiftnings-, administrativa och sociala åtgärder samt åtgärder i utbildningssyfte för att skydda barnet mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, innefattande sexuella övergrepp, medan barnet är i föräldrarnas eller den ena förälderns, vårdnadshavares eller annan persons vård. Sverige har alltså en skyldighet att utforma lagstiftningen och arbetet inom polis och socialtjänst på ett sådant sätt att barns trygghet och frihet från våld kan säkerställas.

3.2 Barn som far illa och brott mot barn

Att barn har rättigheter enligt lag innebär, som vi är väl medvetna om, inte att dessa rättigheter inte kränks. Barn kan fara illa på många olika sätt, och när det gäller de barn som jourerna möter är risken stor både att de redan har farit illa och att de kommer fortsätta att göra det. Barn som kommer till jourerna har också många gånger varit utsatta för brott.

Skillnad mellan barn som far illa och brott mot barn

Att ett barn far illa behöver inte alltid innebära att barnet blivit utsatt för brott. Barn far illa om föräldrarna brister i omsorgen, om miljön där barnet vistas eller en förälders behandling utsätter barnet för risker. Om det finns misstanke om att barn far illa kan en anmälan göras till socialtjänsten (det som brukar kallas orosanmälan, se mer nedan). Socialtjänsten är då i sin tur skyldiga att utreda barnets situation och, beroende på vad utredningen kommer fram till, besluta om insatser för att hjälpa barnet. Det kan vara att erbjuda föräldern/föräldrarna och i vissa fall barnet olika typer av stöd. I de allvarigare fallen kan det bli fråga om att barnet en kortare eller längre tid bor någon annanstans än hos föräldrarna eller att barnet och en förälder placeras någon annanstans tillsammans. Men i dessa fall är det inte alltid fråga om att föräldrarna gjort något brottsligt i lagens mening, även om det alltid är fel att behandla barn illa. I de fall där det finns misstanke om att barnet utsatts för allvarliga brott, som tex misshandel eller sexuella övergrepp, kan juren och/eller socialtjänsten

³ Kommittédirektiv 2015:17 – Tilläggsdirektiv till Barnrättsutredningen (S 20113:8) Socialdepartementet

också göra en anmälan till polisen (se mer under polisanmälan). Då ett barn kommer till jouden via socialtjänsten och det finns misstanke om att brott mot barnet begåtts, är det sannolikt att en polisanmälan redan gjorts av socialtjänsten, men inte alltid. Socialtjänsten kan sakna rutiner för när en polisanmälan ska göras och det kan därför vara bra att som jourkvinna fråga om en anmälan är gjord. Det kan också komma fram

” Jourerna kan alltså själva göra en orosanmälan om att barn far illa till socialtjänsten och en anmälan om att det finns misstanke om att barnet blivit utsatt för brott till polisen. Att som jourkvinna göra en anmälan till socialtjänsten eller polisen bör inte ske utan att du först har diskuterat saken med mamman och barnet.

saker på jouden som inte socialtjänsten visste vid placeringen. Om misstanke om brott mot barnet kommer fram under barnets vistelse på jouden kan jouden på egen hand eller tillsammans med socialtjänsten göra en anmälan om detta till polisen.

3.2.1 Barn som far illa

Om orosanmälan till socialtjänsten:

När det gäller misstanke att ett barn far illa så har vissa myndigheter och yrkesverksamma en skyldighet att anmäla detta till socialtjänsten. Vilka som omfattas av den skyldigheten regleras i socialtjänstlagen (SoL) 14 kap 1§, det är bland andra anställda inom socialtjänst, hälso- och sjukvård och kriminalvården. Enligt SoL 14 kap 1 c § bör också var och en som får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa anmäla detta till socialtjänsten, det vill säga alla vi som kommer i kontakt med barn i olika sammanhang.

Tidigare räknades kvinnojourer enbart till de ”var och en” som bör anmäla och hade därmed inte några skyldigheter att göra detta. Numera är det dock ändrat till viss del och kvinno- och tjejjourer kan ingå i båda dessa ovan nämnda grupper. Om kvinnan och barnet är placerade på jouden via socialtjänsten har de som är anställda på jouden en skyldighet att anmäla misstankar om att ett barn far illa. Detta eftersom du räknas som ”anmälningsskyldig” också om jouden i sin verksamhet utför uppgifter på socialtjänstens område (SoL 14 kap 1§ 4 p). I de fall där det finns ett avtal mellan jouden och den aktuella kommunen rörande en kvinna och hennes barn har jouden alltså en skyldighet att anmäla oro om att barnet far illa. Det kan till exempel vara att det finns ett avtal om skyddat boende eller samtalskontakt. Anmälningsskyldigheten gäller också

endast anställda och inte ideella jourkvinnor/jourtjejer. Om kvinnan och barnet kommer på egen hand räknas jouren fortfarande in under var och en som bör anmäla. Graden av krav på anmälan från jourens sida beror alltså på hur kvinnan och barnet kommer till jouren, via socialtjänsten som upprättar ett avtal eller på egen hand, samt vilken roll du som jourkvinna/jourtjej har, anställd eller ideell. Ideella på en kvinno- eller tjejour ingår alltså enbart i gruppen som bör anmäla, oavsett hur kvinnan och barnet kommer till jouren.

Vad menas med att barn "far illa"?

Barn kan fara illa på många olika sätt. Att fara illa innebär att barnet utsätts för skadlig behandling. Skadlig behandling omfattar fysiskt och psykiskt våld, sexuella övergrepp, kränkningar och fysisk och psykisk försummelse. Varje form av fysisk bestraffning som orsakar smärta hos barnet räknas som barnmisshandel.⁴ Kränkningar innebär att en vuxen person skadar eller äventyrar ett barns hälsa genom att behandla barnet nedlåtande eller angripa barnets personlighet. Fysisk och psykisk misshandel och sexuella övergrepp innebär alltid en kränkning. Fysisk försummelse innebär att barnets fysiska hälsa eller utveckling skadas eller äventyras genom bristande omsorg från den vuxne gällande till exempel kost, hygien och omvårdnad, tillsyn och skydd mot olycksrisker. Psykisk försummelse innebär att en vuxen skadar eller äventyrar ett barns psykiska hälsa eller utveckling genom att underlåta att tillgodose ett barns grundläggande behov av till exempel uppmärksamhet, tillhörighet, fosteran, vägledning, stimulans och undervisning.⁵

När kan anmälan bli aktuell på jouren?

Det "räcker" med att det finns en oro för att en anmälan ska kunna bli aktuell. Den som anmäler behöver inte ha bevis för att ett övergrepp eller försummelse har begåtts utan det räcker med en misstanke. Det är socialtjänsten som ska utreda om det finns skäl för misstanken. Barn som vi möter på jourerna kan alltså fara illa på olika sätt och en orosanmälan till socialtjänsten kan bli aktuell i olika situationer:

Barnens tidigare våldsupplevelser

Barnen kan behöva stöd för de upplevelser de har med sig i bagaget. De kan ha blivit vittnen till att pappa utsatt mamma för våld, eller själva blivit slagna av pappa. Om du som jourkvinna känner oro för hur barnet mår, för barnets beteende eller humör kan du alltså anmäla detta till socialtjänsten. Som tidigare nämnts räcker det med en oro och du behöver

4 Barnmisshandel är ingen egen brottsrubricering utan faller under misshandel vilket behandlas i kapitel 3 i Brottsbalken.

5 Socialdepartementet (2001): SOU 2001:72

inte ha bevis för din oro eller veta vad barnets dåliga mående beror på. Det är socialtjänstens ansvar att utreda hur barnet mår och vilket behov av stöd hen har. Om mamman har lämnat pappan, barnet både i och utanför jouden befinner sig i en trygg miljö och får stöd att bearbeta det hen varit med om kanske inte en orosanmälan till socialtjänsten vara nödvändig (en polisanmälan kan dock vara aktuell i alla fall).

Omsorgsbrist på jouden

När mamman och barnet kommer till jouden kan båda två befinna sig i ett tillstånd som försvårar deras relation. För kvinnor som själva befinner sig i kris är det självklart svårt att samtidigt vara "den perfekta mamman". Att barn kan fara illa genom omsorgsbrist eller till och med våld från mammans sida är något jourkvinnorna måste vara öppna för att erkänna. Så länge barnen befinner sig på jouden har jouden ett omsorgsansvar för dem.

Oro för barnens situation då de lämnat jouden

Om mamman bestämmer sig för att återvända till en våldsutövande pappa och jouden misstänker att barnet kommer att fara illa i sitt hem är det viktigt att kommunicera den oron till mamman – och eventuellt till socialtjänsten. Ett sätt för jouden att agera är att uppmuntra kvinnan att söka stöd för barnets räkning, och samtidigt vara tydlig med att om hon inte gör det kommer jouden göra det själva. Jourkvinnan kan säga att "Nu är du på väg till en miljö som är farlig för dina barn. Därför kommer jag att ringa en socialsekreterare som kommer att ha kontakt med er."⁶ Överlien, som studerat barn på kvinnojourer i Norge, stödjer det här sättet att agera och poängterar att de flesta kvinnor är medvetna om att deras barn behöver stöd även om de inte förmår att söka det på egen hand.⁷

Hur ska jouden agera om ett barn far illa?

A och O om jouden misstänker att ett barn far illa är att samråda – med mamma, andra jourkvinnor och eventuellt socialtjänsten. En anmälan görs aldrig utan mammans vetskap!

Bekräfta barnet!

Låt barnet veta att du ser att något är fel, försök skapa trygga situationer där barnet kan få möjlighet att prata om hur hen mår. Oavsett hur mycket barnet berättar försök visa att du kommer att arbeta för att det ska bli bättre, att du inte kommer att släppa barnet innan du försökt hitta något/någon som kan hjälpa. Lyssna och ta det barnet säger på allvar!

6 Karlsson, M. (Intervju 081112)

7 Överlien, C. (Intervju 090625)

Prata med mamman!

Förklara varför du är orolig och att du som jourkvinna har ett eget ansvar för barnet. Erbjud mamman att ni tillsammans pratar med socialtjänsten för att få stöd. En anmälan går ofta att göra i samråd med mamman. Mamman kan också vara orolig för att socialtjänsten, om hon vänder sig dit, ska börja utreda henne och/eller "ta barnet ifrån henne". Det är viktigt att du som jourkvinna tar den oron på allvar. Barnets pappa kan många gånger ha hotat kvinnan med att socialtjänsten kommer upptäcka vilken dålig mamma hon är om hon vänder sig till dem. Avsätt tid för att ta reda på vilken oro som mamman känner och informera om vad socialtjänsten gör, vad de kan/får göra och vad de inte kan/får göra. Visa också att du vet att hon inte är en dålig mamma och att du kommer att stötta henne och hennes berättelse i möte med socialtjänsten. Om det är mammans agerande som gör dig orolig, var tydlig med att jousen ska vara en trygg plats för alla och att våld och andra kränkningar inte får förekomma. Kanske räcker det med att skapa lite utrymme mellan mamma och barn? Försök få till "snygga lösningar", fråga mamman om du får "låna" barnet en stund och gör egna aktiviteter med barnet för att avlasta både barnet och mamman.

Samverka med andra jourkvinnor!

Ta hjälp av varandra, på den egna jousen eller i barnnätverket. Prata igenom situationen och bolla olika lösningar. Kanske har någon varit med om en liknande situation? Hur agerade man då? Vad tycker andra fungerat bra/mindre bra? "Se" mammans utsatthet, var beredd på och erkänn att hon kan agera "fel". Bygg upp rutiner för hur jousen ska hantera bristande föräldraskap, avlasta och förebygga! Säg till kvinnan "Kom till oss om du inte klarar att vara mamma just idag!" Se tendenser och agera!

Konsultera socialtjänsten eller BUP!

Försök förebygga anmälan genom att ha kontakt med socialtjänsten! Låt socialtjänsten berätta för mamman att hon kan få hjälp och att de inte vill "ta barnen från henne". Om jousen känner sig osäker på om de bör anmäla kan socialtjänsten kontaktas för en konsultation.

För att undvika missförstånd är det viktigt att säga att det handlar om att rådfråga/konsultera och att inte nämna namn på barn eller föräldrar. Om jousen är orolig för barnets psykiska hälsa går det också bra att vända sig till BUP för rådgivning.

Kontakta kommunen.

Kontakta din kommun för information om vilka rutiner som gäller kring anmälan. Ska anmälan göras skriftligt eller muntligt? Vilka uppgifter efterfrågas?

Hur går socialtjänsten tillväga?

Socialtjänsten har skyldighet att ta ställning till anmälans riktighet. Socialsekreteraren gör en förhandsbedömning och om socialsekreteraren bedömer att anmälan är allvarlig inleds en utredning av barnets situation. (För mer detaljerad information se nedan och avsnitt 5.1)

Fördjupande information: socialtjänstens handläggning av ärenden.

Direkt när anmälan har kommit till socialnämnden måste de inleda en utredning. Den utredning som socialtjänsten gör i inledningsfasen kallas förhandsbedömning. Efter förhandsbedömningen fattas beslut om att inleda eller inte inleda utredning (SoL 11kap 1§).

När en anmälan rör barn eller unga ska socialnämnden genast göra en bedömning av om barnet eller den unge är i behov av omedelbart skydd. Förhandsbedömningen ska vara klar inom 14 dagar från det att anmälan kommit in. Efter det ska socialtjänsten alltså bestämma om de kommer att inleda en utredning eller inte (SoL 11kap 1a§).

Vid en utredning av om socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd eller stöd får nämnden konsultera sakkunniga, samt i övrigt ta de kontakter som behövs (tex med skolan, kvinnojourer, psykologer på BUP). Utredningen ska göras så snabbt som möjligt och vara klar senast inom fyra månader. Finns det särskilda skäl får socialnämnden besluta att förlänga utredningen för viss tid. Den som berörs av en sådan utredning ska, om inte särskilda skäl talar mot det, genast underrättas om att en utredning har inletts (SoL 11 kap 2§). Socialnämnden är skyldig att slutföra utredningen och fatta beslut i ärendet även om barnet byter vistelsekommun (SoL 11 kap 4§).

När en åtgärd rör ett barn ska barnet få relevant information. Ett barn ska ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor som rör barnet. Om barnet inte framför sina åsikter, ska hans eller hennes inställning så långt det är möjligt klarläggas på annat sätt (det kan vara genom att prata med en jourkvinna eller någon annan som har insyn i barnets liv). Barnets åsikter och inställning ska ges betydelse i förhållande till hans eller hennes ålder och mognad. Ett barn som har fyllt 15 år har rätt att föra sin egen talan. Ett barn som är yngre får höras i domstol, om barnet inte kan antas ta skada av det. Vid en utredning av socialtjänsten får barnet höras utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande (SoL 11 kap 10§).

3.2.2 Brott mot barn

Vad säger lagen och vad innebär det?

Barnmisshandel är ingen egen brottsrubricering utan faller under misshandel vilket behandlas i brottsbalkens (BrB) tredje kapitel (5-6§§). Sexuellt våld mot barn regleras i kapitel sex (4-10§§). En person kan också dömas för grov fridskränkning mot barn om man utsatt barnet för upprepade brottsliga handlingar. (BrB 4 kap 4a §) Brott mot barn kan också ge hårdare straff om de bedöms innefatta så kallade försvårade omständigheter. Vid en bedömning om det förekommer försvårade omständigheter ska hänsyn tas till om brottet varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos ett barn i dess förhållande till en närstående person. (BrB 29 kap 2 §). Att ett brott mot barnet har begåtts av en av dess vårdnadshavare och/eller av en person som hen har haft stadig kontakt med kan alltså räknas som en sådan försvårade omständighet.

En vårdnadshavare kan anmäla alla typer av brott mot sitt barn. Socialtjänsten kan dock, på grund av sekretessbestämmelser, bara anmäla brott som regleras i kap 3, 4 och 6 i brottsbalken (brott mot liv och hälsa, brott mot frihet och frid och sexualbrott). När det gäller barn på kvinnojourer är det också främst dessa brott som gör att en polisanmälan blir aktuell. Om förövaren har kontaktförbud mot kvinnan och/eller barnet kan överträdelse av kontaktförbudet också anmälas till polisen.

Barn som bevittnat våld mot närstående räknas som brottsoffer. I lagen räknas att ha bevittnat som att barnet sett eller hört våldet. På kvinnojourer vet vi att barn upplever våldet på fler sätt än så, de kan tex se blåmärken/skador på mamman eller sönderslagna möbler, men tyvärr har lagen ännu inte sett till dessa olika sätt att uppleva våldet på. Det är viktigt att lyfta barnens upplevelser även om polisanmälan i huvudsak gäller våld mot mamman. Barn som bevittnat våld har rätt till hjälp och stöd enligt socialtjänstlagen och i vissa fall ersättning från staten (Se 3.5).

När det gäller brottet grov fridskränkning består den brottsliga handlingen av upprepade och flera olika brottsliga gärningar. Det krävs att det rör sig om brott som tas upp i brottsbalken kap 3, 4, 6, 12 (om skadegörelse) eller lagen om kontaktförbud. Dock behöver det inte bara handla om tex misshandelsbrott utan det kan vara fråga om flera olika brott som tex misshandel, olaga frihetsberövande, olaga hot, hemfridsbrott eller sexuellt tvång. 2013 införde man även skadegörelsebrott och överträdelse av kontaktförbud som kriterium i fridskränkningensbrotten. Det gjordes som en del av arbetet med att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor och barn. Att man tog med överträdelse av kontaktförbud som en möjlig brottstyp motiverades med att överträdelsen kan inne-

bära en kränkning av integriteten och skada självkänslan hos den som kontaktförbudet ska skydda.⁸ Skadegörelse togs med för att ta hänsyn till att män som utsätter sin familj för våld också ofta riktar våldet mot saker eller husdjur som en del i att försöka kontrollera och skada kvinnan och barnen. Fördelen med brottsrubriceringen grov fridskränkning är att den ser till den process av våld som många kvinnor och barn är med om. En ytterligare fördel är att en dom, om barnet också lyfts som målsägande, kan leda till upprättelse för flera personer och att mamman och barnets berättelse kan stärka varandras.⁹

TIPS:

på brottsoffermyndighetens hemsida (www.brom.se) finns mycket information som riktar sig både till barn/unga och till vuxna. Bland annat finns broschyrerna Utsatt för brott? och Barn och unga som brottsoffer som går att ladda ner eller beställa till jouren. Mycket av materialet finns också på olika språk.

Brottssoffermyndigheten har också utvecklat webbtjänsten jagvillveta.se. Sidan är skapad för barn och unga utsatta för brott. jagvillveta.se innehåller en mängd information och det finns olika versioner anpassade efter olika åldersgrupper.

8 Prop. 2012/13:108

9 Nordborg, G (Intervju 140924)

Liten ordlista

Brottsoffer: Som brottsoffer räknas den som blivit utsatt för brott. Det är dock mer av ett talspråk, vilket gör att brottsoffer inte nödvändigtvis har någon särskild ställning juridiskt sett. Barn som bevittnat våld räknas som brottsoffer och kan ha rätt till brottskadeersättning men har utöver det inte några juridiska rättigheter på samma sätt som om hen är målsägande i ett brottsmål.

Målsägande: Är juridiskt sett den parten i den juridiska processen som blivit utsatt för brott. Den målsägande har i vissa fall rätt till ett juridiskt ombud: målsägarbiträde eller särskild företrädare. Det gäller tex vid sexualbrott och våld i nära relationer. Målsägare ska bli hörda i en förundersökning. Vid en fällande dom har målsägande också rätt till skadestånd från den som gjort personen illa.

Särskild företrädare för barn: Om en vårdnadshavare är misstänkt för brott mot barn kan barnet få en särskild företrädare, ofta en advokat eller biträdande jurist. Företrädaren ska, under förundersökning och rättegång, ta tillvara på barnets rättigheter.

Närstående: Som närstående räknas främst föräldrar, foster- eller styvföräldrar. Det kan också handla om syskon, mor- och farföräldrar eller andra närstående släktingar.

Anhållen: En person får anhållas av åklagaren om det är viktigt för utredningen och om brottet hen misstänks för är allvarligt. Att anhålla en person görs för att sedan bedöma om personen ska häktas eller inte. En person får vara anhållen max tre dagar. Efter det måste personen släppas fri om inte domstolen beslutat att personen ska häktas.

Häktad: En misstänkt person får häktas om det finns risk för att hen ska hålla sig undan, tex genom att fly landet. En misstänkt får också häktas om denne kan försvåra utredningen eller fortsätta att begå brott. För häktning krävs att personen är misstänkt för brott som ger minst ett år i fängelse.

Om polisanmälan

Som tidigare nämns kan en vårdnadshavare anmäla alla typer av brott mot sitt barn. Du som jourkvinna kan alltid fungera som stöd om en kvinna vill anmäla ett brott mot sitt barn, oavsett vad det gäller eller vem som utsatt barnet för brott. I de flesta fall som är aktuella på jouden handlar det dock om en misstanke om allvarliga brott (brott mot liv och hälsa, brott mot frihet och frid och sexualbrott **kap 3, 4 och 6 i Brb**). Sådana brott bör anmälas till polisen. En misstanke om allvarliga brott mot barn kan också tolkas som en oro till att barnet far illa, antingen pga möjligheten att hen fortfarande är utsatt eller pga att det saknas stöd för barnet att bearbeta det hen varit utsatt för. I ett sådant fall bör också en anmälan till socialtjänsten göras. Är mamman och barnet placerade på jouden av socialtjänsten är jouden alltså skyldiga att anmäla. Jouden ska alltid utgå ifrån att en polisanmälan görs tillsammans med mamman, men jouden kan också göra en anmälan utifrån sina egna misstankar. I de fall där mamman inte vill anmäla är ett alternativ att anmäla misstanke om att barnet far illa till socialtjänsten, som in sin tur kan göra polisanmälan (förutsatt att de bedömer att det finns skäl till detta). Det bästa är dock alltid att ha mamman med sig när anmälan till polis görs och jouden ska aldrig göra en polisanmälan om brott mot barn utan att först tagit upp saken med mamman. Ju tidigare brottet anmäls desto större är chansen att barnet får upprättelse; rättsprocessen försvåras om lång tid förflutit sen brottet begicks. I vissa fall är också en polisanmälan nödvändig för att barnet ska kunna få rätt till annat stöd eller ersättningar. Tex kräver i regel både försäkringsbolag och brottsoffermyndigheten att en polisanmälan är gjord för att pröva rätten till brottskadeersättning (Se också 3.5).

Med polisanmälan som underlag beslutar polisen eller åklagaren om förundersökning ska inledas. Polis och åklagare är skyldiga att lämna uppgifter till den som ansvarar för barnet. Detta gäller inte om den ansvarige är samma person som misstänks för brottet. Om en förundersökning inleds ska förhör hållas med den som är misstänkt, med brottsoffret och med andra vittnen som kan lämna viktiga uppgifter i fallet (jourkvinnor kan fungera som vittnen). Om åklagaren bedömer att det finns tillräcklig bevisning för att fälla den misstänkte ska åklagaren väcka åtal. Domstolen kallar sedan till rättegång.¹⁰

¹⁰ Brottsoffermyndigheten, (2013)

Rätt till tolk. Den som inte talar svenska, har talsvårigheter eller kraftigt nedsatt hörsel har rätt till gratis tolk vid alla förhör och under rättegången. Samma sak gäller vid besök hos myndigheter som tex socialtjänsten.

Brottsoffermyndigheten har också information som vänder sig både till vuxna och barn på deras hemsida (www.brom.se) Vissa broschyrer är översatta till många olika språk. Det går antingen att läsa direkt på webbplatsen eller beställa till jouren.

Polisanmälan görs bäst på närmaste polisstation eller på tel 114 14. Om du är osäker på om du ska göra en polisanmälan eller vilka uppgifter du ska ha med i anmälan kan du alltid konsultera polis eller åklagare.

Checklista – Att tänka på när du skriver anmälan:

Gör objektiva, konkreta beskrivningar!

Fraser att ha med:

- Jag känner till att barnet bevittnat/utsatts för våld av pappa/mamma.
- Barnet har berättat för mig att ... (redogör för en konkret händelse som barnet berättat om).
- Jag får signaler om att barnet mår dåligt genom att hen...
- I sin lek/kontakt med andra barn uttrycker barnet... (till exempel kan barnet ha ett väldigt utvecklat språk när det gäller sexualitet som inte stämmer överens med barnets åldersgrupp).

3.2.3 Att tänka på angående anmälan till polis/ socialtjänst

Vad kan vi på jouren göra?

Jourens roll: Jourens roll kring en anmälan handlar ofta om att motivera och hjälpa kvinnan att anmäla. Jourkvinnan kan följa med kvinnan till polisen/socialtjänsten och stödja henne där. Här kan jouren vara uppmärksamma på hur kvinnan blir bemött och på vilken kunskap handläggarna/polisen har om våld. Jouren har en viktig uppgift i att vara uppmärksamma på brister och rapportera sånt våldsutsatta kvinnor och barn möter, något de många gånger inte har energi nog att göra själva. Jouren kan ge en skriftlig beskrivning av sin kontakt med kvinnan och barnet, skriva intyg och vara vittnen till skador. Tänk på att även lyfta barnets upplevelse i en anmälan om våld mot kvinnan (Var befann sig barnet när mamma blev slagen? Vad har barnet berättat om händelsen?) En annan insats jouren kan göra är att följa upp anmälan: ring utredaren och ligg på!

Samla bevisning: Försök leta upp och notera det som kan styrka vad barnet och mamman varit med om. Prata med skola/dagis eller andra i barnets nätverk. Har någon sett att barnet haft blåmärken eller ont någonstans? Har någon hört att barnet varit ledset eller märkt att barnet betett sig annorlunda? Har mamma eller barn skrivit ner något om det som hänt? Finns läkarjournaler eller annan dokumentation? Om det går, försök hitta detaljer som datum och liknande, ju mer detaljerad informationen är desto bättre. Men!...

Tänk på att inte förhöra barnet: Det är inte vår uppgift! Bekräfta och uppmuntra barnet för det hen kommer ihåg och om hen inte kan redogöra för något särskilt alls så måste vi visa att det är okej, att det är vanligt att det är så. Låt barnet berätta i sin egen takt, vår uppgift är att lyssna, erbjuda en trygg plats och finnas där som stöd.

Gör samlade anmälningar: Om ni kommit överens om att anmäla både till polis och socialtjänsten, gör gärna det samtidigt. I anmälan kan ni också lyfta att båda dessa anmälnings görs. På så sätt kan ni "tvinga" polis och socialtjänst att samverka med varandra.¹¹

När vi får svåra frågor: När anmälningar har gjorts till polis eller socialtjänst väcks ofta många frågor hos både mamman och barn. Vi kan inte veta allt och mycket kommer vi få reda på i stunden eller helt enkelt inte kunna svara på. Ett generellt tips är att aldrig gissa! Om du inte vet svaret på en fråga kan du alltid säga att du inte vet men att du ska försöka ta reda på det. Kolla också i ert nätverk: Finns någon att samarbeta med/ställa frågor till? En jurist eller sakkunnig som jouren kan kontakta? Myndigheter som åklagare, Migrationsverket och socialtjänsten är också skyldiga att svara på allmänna frågor.

Skillnad stödperson och vittne: Jourkvinnor fungerar ofta som stödpersoner för mamman och barn. Vi kan tex följa med till polisförhör eller hjälpa till och stötta i kontakten med socialtjänsten. Som jourkvinna kan du också komma att fungera som vittne i en förundersökning eller en rättegång. Vår information om barnet kan bli viktig för att mamma och barn ska få upprättelse. Det är viktigt att skilja på dessa två funktioner. En person som en eller flera gånger följt med som stödperson kan bedömas olämplig som vittne då den kan antas ha en allt för partisk bild av situationen. Därför är det viktigt att innan du följer med som stödperson fundera över var du är viktigast? Om någon jourkvinna har bäst koll på barnets situation som helhet kanske någon annan kan följa med som stödperson i stället? ¹²

11 Brottsoffermyndigheten. (2013).

12 Nordborg, G. (Intervju 140924)

Hur kan vi motivera mamma och barn att anmäla?

Rädsla för konsekvenser av att anmäla, både när det gäller barn som far illa eller brott mot barn, bygger ofta på pappans bild av det som hänt. Den som utsätter sina familjemedlemmar för våld är ofta ”bra på” att tala om att det som händer är den utsattas fel. Andra saker som barnen och mammorna ofta fått höra är att ingen kommer att tro dem om de berättar eller att våldet inte var ”så farligt”. Mammorna har ofta levt med den bilden under lång tid och det är en av våra uppgifter att försöka ge dem möjligheten att se på det som hänt med andra ögon.

Vi kan också prata med kvinnorna om att det kan vara viktigt att anmäla våldet för att öka möjligheten för dem att få ensam vårdnad om barnet (om detta är något som kvinnan vill). Att anmäla våldet och få det dokumenterat kan öka kvinnans möjligheter vid en vårdnadstvist. Om mannen tex överträder kontaktförbud mot kvinnan kan det vara bra att anmäla även det då det visar på att han inte respekterar de överenskomelser som har gjorts.

Många kvinnor frågar vad som händer om hon anmäler? Vi kan testa att vända på det och be dem fundera över vad som händer om de inte gör det? Prata om vilka rädslor som finns och vad som är för- och nackdelar med att anmäla eller inte. För många kvinnor som väljer att anmäla kan det ha en positiv inverkan på självförtroendet. De kan kännas att de har stått upp för sig själva och gjort det de själva kunnat styra över. Att anmäla kan också visa på allvaret i det man blivit utsatt för. Det kan bli ett sätt att för sig själv och andra visa att det som förövaren gjort inte är okej, att det inneburit en väldigt allvarlig kränkning och är brottsligt. Att anmäla kan vara ett steg bort från förövarens bild av situationen.¹³

Några rädslor och oro kring att anmäla

”Kvinnan kommer tappa förtroendet för oss om vi går bakom ryggen på henne”
 Jouren ska aldrig gå bakom ryggen på mamman! Om jouren har anledning att tro att en kvinnas barn far illa ska de alltid ta upp det med kvinnan först. Många gånger är mamman också själv medveten om att barnet inte mår bra och det kan kännas lättande att det finns någon som vågar se och prata om det. Kom ihåg att avlasta kvinnan från skuld, det är pga det hon och barnet varit utsatta för som gör att barnet inte mår bra/att hon inte orkar vara en bra mamma just nu.

”Om jag anmäler en kvinna för omsorgsbrist kommer det användas mot henne i en vårdnadstvist” Tyvärr är denna uppfattning inte helt obefogad. Det finns fall där mammors tillfälligt bristande omsorg inverkat på bedömningen av hennes lämplighet som förälder. Jouren kan dock göra sitt bästa för att undvika en sådan situation genom att i anmälan

13 Nordborg, G. (Intervju140924)

vara tydliga med att mammans agerande är en konsekvens av det våld som mannen har utsatt henne för och hennes nuvarande utsatta situation och att detta kommer att kunna ändras om hon får tillräckligt och rätt stöd. Jouren kan också påpeka att det inte går att utreda kvinnans omsorgsförmåga på ett rättvist sätt innan hon själv fått hjälp med att bearbeta det hon varit utsatt för och att hon under den tiden behöver stöd med att vara mamma.

”Det är ingen idé att anmäla, socialtjänsten gör i alla fall ingenting!” Det finns många som har negativa erfarenheter i mötet med socialtjänsten. Men många känner också att socialtjänsten har kunnat ge dem stöd i en svår situation. Det är omöjligt att i förväg veta vad socialtjänsten kommer att göra eller inte göra. Socialtjänsten kanske gör en annan bedömning om barnets stödbehov än mamman/jouren, vilket kan vara frustrerande när man tagit steget att ansöka om stöd. Dock kan jouren bara agera inom sitt handlingsutrymme, och att ansöka om stöd innebär större chanser att få det än att inte göra någonting! Jouren kan också underlätta genom att ta reda på vilka insatser socialtjänsten kan erbjuda och informera mamman och barn om detta och om hur socialtjänsten arbetar. Det är viktigt att ta sig tid innan ett besök för att prata om vad som kommer hända då en besöker socialtjänsten första gången, om vad en utredning innebär och vad syftet med olika typer av insatser är. Om jouren och mamman i kontakt med socialtjänsten anser att de har låtit bli att bevilja nödvändiga insatser och/eller behandlat ärendet på ett felaktigt sätt kan jouren hjälpa mamman att överklaga beslutet, jouren i sin tur kan också anmäla brister hos socialtjänsten till IVO (inspektionen för vård och omsorg).

3.3 Vårdnad, boende och umgänge

3.3.1 Gällande lagstiftning och en diskussion om dess innebörd

Om begreppet barnets bästa och hur det blir i praktiken.

Svensk lagstiftning beskriver att barnets bästa ska vara avgörande för alla beslut som rör vårdnad, boende och umgänge. För att avgöra barnets bästa tar lagen upp två faktorer som ska beaktas: 1. risken att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller på annat sätt far illa. 2. barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna (**Föräldrabalken 6 kap 2a§**). Att barnets bästa skall vara avgörande för alla beslut om vårdnad, boende och umgänge innebär att det inte finns några andra intressen som kan gå före, t.ex. rättvisa mellan föräldrarna eller en förälders behov av kontakt med barnet. Domstolen och socialnämnden ska vid bedömningen av vad som är bäst för barnet fästa särskilt avseende

vid risken för att barnet utsätts för övergrepp. Ett tillägg i föräldrabalken har också gjorts så att hänsyn ska tas till risken för att någon annan i familjen utsätts för övergrepp. Syftet är att markera att inte bara övergrepp direkt riktade mot barnet utan även övergrepp mot t.ex. den andra föräldern eller syskon i familjen kan leda till att barnet far illa. Tidigare hade punkt 2 om behovet till nära och god kontakt med båda föräldrarna en större betydelse då det var vid den punkten som domstol och socialtjänst skulle fästa särskilt avseende. 2006 ändrades ordningen för att göra barnets behov av att skyddas från övergrepp viktigare.¹⁴

De barn som vi möter på jourerna har själva blivit utsatta för våld och/eller bevittnat hur någon annan i familjen utsätts för våld av pappan. I dessa fall, då frågan om vårdnad och umgänge väcks, kan vi se det som självklart att risken att barnet fortsätter att fara illa är betydligt större än vad fördelarna med en kontakt med pappan kan vara. Samtidigt vittnar många kvinnojourer om att lagen alltför ofta tillämpas på ett sätt som utsätter barn för allvarlig risk att fara illa. Studier både nationellt och internationellt visar att barn ofta tvingas till umgänge med en pappa som har misshandlat deras mamma och/eller utsatt barnet för våld.¹⁵ Pappor som utsätter mammorna och ibland barnen för våld, hot och kränkningar är ofta oförstående inför de konsekvenser våldet får för barnet.¹⁶ Tvärtemot lagstiftningens intentioner sätter domstolar alltför ofta föräldrars rätt till sina barn före barns rätt till trygghet från våld. Det är lätt att ställa sig frågande till varför det ser ut så.

En förklaring kan vara att barnets bästa är ett väldigt öppet koncept och det är upp till samhället att fylla det med en viss innebörd. Vad som läggs i begreppet är också beroende av i vilken tid och plats vi befinner oss. Det finns också en risk att varje beslutsfattare tolkar detta koncept olika. Samtidigt måste begreppet vara flexibelt för att kunna ta hänsyn till det unika i alla barn och deras situation.¹⁷ Föräldrabalken har med jämna mellanrum skrivits om för att öka skyddet för barn som riskerar att fara illa. Men då begreppet barnets bästa är ett så pass öppet koncept krävs det kanske framför allt ökad kunskap om mäns våld mot kvinnor och barn och ändrade normer för hur en mamma, pappa eller familj ska vara, för att barn i framtiden inte ska tvingas till umgänge med en förälder som utsatt någon i familjen för våld.

I Föräldrabalken står det också att: *Hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad (FB 6 kap 2a§)*. Det betyder att det oftast ska fästas mer avseende vid äldre barns vilja än vid yngre barns. Lagen anger dock ingen exakt ålder då barnets vilja skall ges avgörande

14 Se Lagkommentar till FB 6kap 2a§ och prop. 2005/6:99

15 Barnombudsmannen. (2005) Eriksson, M. (2003).

16 Lynne, H.(2011)

17 Schiratzki, J. (2010)

betydelse. En ungefärlig ålder för när barn ska få "bestämma själva" brukar vara runt 12 år. När föräldrabalken ändrades 2006 tog man i förarbetena upp att hänsyn skall kunna tas även till betydligt yngre barns vilja. Att ge en exakt ålder för när barn får bestämma själva går alltså inte och det är i slutändan upp till domstolen att avgöra hur vårdnad och umgänge ska se ut.

Hur går ändring i vårdnaden till? I de fall där föräldrarna inte själva kommer överens om hur vårdnaden och umgänget med barnet ska se ut är det Tingsrätten som beslutar om detta. Tingsrätten ska alltså bestämma om vårdnaden ska vara gemensam eller tillfalla en av de tidigare vårdnadshavarna. Det kan vara endast den ena eller båda föräldrarna som vill ha en ändring i vårdnaden för att en domstol ska besluta i frågan (FB 6 kap 5 §). En mamma som jouten möter kan alltså utan att pappan godkänner det begära ändring i vårdnaden. Lagen säger också att det inte kan bli gemensam vårdnad om barnen om ingen av föräldrarna vill det. Dock kan det dömas till gemensam vårdnad om tex pappan går med på det även om mamman inte vill. Det kan vara en strategi från pappans sida att "gå med på" gemensam vårdnad och på så sätt försöka få det att se ut som att mamman inte är lika "samarbetsvillig" som han. Det är därför många gånger ett dåligt utgångsläge för kvinnor som söker ensam vårdnad och där tillräckliga bevis inte finns på det våld hon och/eller barnen blivit utsatta för.¹⁸ Frågan om ändring i vårdnaden kan också lyftas av socialnämnden. Detta gäller om en förälder vid utövandet av vårdnaden om ett barn gör sig skyldig till missbruk, försummelse eller i övrigt brister i omsorgen om barnet på ett sätt som medför bestående fara för barnets hälsa eller utveckling. Om nämnden anser att vårdnaden om ett barn bör ändras så ska de ansöka om det hos en domstol. (FB 6 kap 7 §)

Sekretess mot en vårdnadshavare

Då en kvinna med barn kommer till jouten är det vanligt att den som utsatt henne och eventuellt barnen för våld är barnens andra vårdnadshavare. Detta kan leda till en rad problematiska situationer. Som vårdnadshavare har en rätt att vara delaktig och bestämma över frågor som rör barnet (FB 6 kap 11§). Sekretess som gäller uppgifter om enskilda personer gäller inte mot vårdnadshavare om personen i fråga är under 18 år. Detta gör att barnets pappa har rätt till uppgifter om var barnet befinner sig. Socialtjänsten ställs i dessa fall inför ett dilemma, de är skyldiga att skydda mamman (den ena vårdnadshavaren) från ytterligare våld samt säkerställa att barnet är tryggt samtidigt som de har att förhålla sig till pappans (den andra vårdnadshavaren) krav på att få veta var hans barn befinner sig. Hur handläggaren på socialtjänsten reagerar i denna situa-

18 Nordborg, G. (Intervju 140924)

tion ser olika ut och du som jourkvinna kan behöva lyfta de strategier en kan ta till för att hantera situationen. Påpeka för handläggaren att det är av största vikt att försäkra sig om att kvinnan och barnet befinner sig i en trygg miljö och att det kan vara farligt både för dem och andra på juren om uppgifter om placeringen ges ut till barnets pappa. Om socialtjänsten har bedömt att kvinnan är i behov av skyddat boende kan hennes trygghet omöjligt upprätthållas om barnens vistelseplats lämnas till pappan. Oavsett om barnen själva varit direkt utsatta för våld har de levt i en negativ och traumatisk situation, de behöver lugn och ro för att må bra. Pappan bör därför låta deras behov av stabilitet gå före hans behov att träffa barnet. Om pappan vägrar att lämna sitt samtycke till att inte få information om barnets vistelse kan socialtjänsten återropa offentlighets- och sekretesslagen (OSL) **kap 12 3§** som anger att uppgifter om barnet kan underhållas från vårdnadshavare om det finns en risk för att barnet lider betydande men och uppgiften lämnas ut. Du som jourkvinna kan påminna socialtjänsten om denna undantagsregel samt stötta mamman i att förmedla på vilka sätt barnet skulle skadas av att pappan får information om dem.

• • • • •
 •
 • **KOM IHÅG:**

- Enligt **12 kap 3§ OSL** kan socialtjänsten neka den ena vårdnadshavaren att få information tex om var barnen befinner sig om den underåriga antas lida betydliga men om uppgiften röjs (**OSL 12 kap 3§**). Bestämmelsen kan vara till hjälp för att skydda kvinnor och barn som bor på juren.

Möjlighet till vård utan vårdnadshavares samtycke: Många kvinnor som jourerna möter har gemensam vårdnad om barnen tillsammans med den som utsatt henne och/eller barnen för våld. Enligt huvudregeln i föräldrabalken har båda vårdnadshavarna rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter (FB 6 kap 11§). De kvinnor som söker stöd på landets kvinnojurer berättar ofta om hur deras män, genom att inte ge samtycke till gemensam vårdnad, hindrar barnen från att få den hjälp och stöd de behöver. Det är inte ovanligt att män som använder sig av våld eller kontroll mot kvinnor inte vill att barnen ska få olika typer av vård eller få nära kontakt med någon annan vuxen utanför familjen, detta kan bero på en rädsla för att barnen ska börja berätta vad de sett, hört eller själva utsatts för.

2013 infördes en ändring i föräldrabalken som möjliggör att barnet kan få vissa typer av stöd även om en av vårdnadshavarna inte sam-

tycker till det. Lagen regleras i föräldrabalken **6 kap 13a§** och innebär att socialnämnden, när föräldrarna har gemensam vårdnad, ska kunna besluta att ett barn ska få vård eller behandling även om en av föräldrarna motsätter sig detta. Detsamma gäller psykiatriska och psykologiska utredningar, behandling inom socialtjänsten, beslut om kontaktperson och kontaktfamilj. Förslaget är ett sätt att försöka snabba på avgöranden kring barnet och att säkerställa att barn får den vård och behandling som de behöver.

Om skyldighet att möjliggöra umgänge: Oavsett om rätten beslutar om gemensam eller ensam vårdnad om barnet kan de också besluta om hur umgänget med den föräldern som barnet inte bor hos ska se ut. Även om mamman får ensam vårdnad om barnet kan alltså rätten ta beslutet att pappa och barn ska ha ett visst umgänge med varandra. Lagen tar upp att den förälder som barnet bor hos inte får hindra umgänget med den andra föräldern (**FB kap 6 §15**). Jourkvinnor vet att umgänge med pappan kan vara jobbigt både för barnet och mamman. Det kan kännas frustrerande och hopplöst för mammorna att "tvingas" se till så att umgänget sker fast de inte tror att det är det som är bäst för barnet. Detta är en oerhört svår situation.¹⁹

3.3.2 Vad kan jouren göra?

Hur vi kan hjälpa mammor och barn i vårdnads-/umgängesfrågor

Dessa punkter rör både de fall då en utredning om vårdnad, boende och umgänge pågår och de fall då rätten har beslutat om vårdnaden och umgänget på ett sätt som inte stämmer med mammans och barnets vilja:

Skriv ner iakttagelser! Hur mår barnet? Vad berättar barnet om hur det varit hemma? Hur betar sig/mår barnet efter umgänge med pappan?

Förmedla jourens syn till socialtjänsten! En av våra viktiga uppgifter är att förmedla vår kunskap om barnets situation till andra. I egenskap av jourkvinnor har vi många gånger en unik inblick i barns liv. Vi kan hjälpa mammor och barn genom att berätta om vad vi ser och upplever. Våra iakttagelser kan fungera som stöd för mammans berättelse i en vårdnadstvist.

Följ med som stöd! Vi kan också följa med mamma och barn som stöd vid besök hos olika myndigheter. På så sätt kan vi visa att de inte är ensamma, att det finns någon på deras sida och som tror på deras berättelse. Detta kan ge dem kraft att orka fortsätta! OBS: Det är viktigt att skilja på vem som följer med som stöd och vem som eventuellt ska fungera som vittne (se mer under 3.2.3)

19 Läs mer i Roks bok *Vårdnadstvisten-med barnet i fokus* (2011)

Motivera mamman att anmäla till polis och socialtjänst: Att anmälan har gjorts kan också fungera som underlag för utredning om vårdnad, boende och umgänge och ge en tydligare bild av hur barnets situation har sett ut. Även överträdelse av kontaktförbud kan anmälas och visa på att pappan inte följer de överenskommelser som är gjorda.

Stöd mamma och barn i att få skador dokumenterade av läkare och/eller ett utlåtande av barnpsykiolog: Läkarintyg, bilder på skador eller dokumentation från tex BUP är viktigt för att kunna bevisa att mammans och barnets berättelse stämmer. Vi kan motivera mammor och barn att prata med läkare och/eller barnpsykiolog och följa med och stötta dem under dessa besök.

Tryck på för att barnet ska få ett eget målsägarbiträde: På så sätt får barnet ett eget ombud som har till uppgift att ta vara på och framföra barnets rättigheter och åsikter i frågan.

Jobba för att barnet och mamman ska få behandling och/eller stödsamtal. Detta gäller både före, under och efter att vårdnads- och umgängesfrågor avgörs. Dock kan det vara extra viktigt om domstolen beslutar om gemensam vårdnad eller att barnet ska ha ett visst umgänge med pappan. Den situationen kan innebära ett extra behov av stöd, men att barnet får samtalsstöd kan också vara en ett sätt att få reda på om umgänget inte blir bra för barnet.

Sprid kunskap om hur våld påverkar barn! Beslut som fattas angående vårdnad, boende och umgänge påverkas av bristfällig kunskap då det gäller hur våld från en förälder påverkar barn. Att utsättas för eller bevittna våld medför stora konsekvenser hos utsatta barn och våld av en närstående i hemmet är en extra problematisk typ av våld för dem som blir drabbade (se också 4.1 och 4.3) Tex tar det ofta ganska lång tid innan barn börjar berätta om våldet. Detta för att de ofta måste vara ifrån den som utövat våldet ett tag innan lojaliteten mot den familjemedlemmen bryts. För någon som inte vet om detta kan barnets "icke-berättande" ses som ett tecken på att inget hänt eller att det inte har påverkat barnet i så stor utsträckning.

Slå håll på fördomar om kvinnor och män: Många präglas tyvärr av fördomar över hur vi ska vara som kvinnor och män och hur vi ska vara som bra mammor och pappor. Det gör att beslutsfattare ibland ställer olika krav på kvinnor och män som föräldrar och värderar deras beteende olika beroende på om de är män eller kvinnor. Vi kan vara med och förändra genom att visa på hur dessa fördomar ser ut, att dessa fördomar inte stämmer. Vi kan också visa på hur fördomarna påverkar kvinnor, män och barn tex i vårdnadsfrågor.

Att säga när det inte blir som mamman och barnet vill
Påminn mamman om att hon har gjort allt hon kunnat! Att hon, om hon fick bestämma själv, hade gjort annorlunda. Påminn henne också om att

hon som mamma inte kan skydda sina barn mer än vad samhället gör det möjligt för henne. Våga också ta emot och lyssna på hennes frustration och oro. Det här är en oerhört jobbig situation och vi kan hjälpa genom att vara någon som orkar lyssna.

Prata med barnet och lyssna på vad hen har att säga. Som jourkvinna kan det också vara bra att ha ett samtal kring detta med barn och mamma gemensamt. Detta för kunna stötta mamman i att förklara för barnet vad som kommer att hända och att beslutet inte ligger hos henne. Du som jourkvinna kan också försöka bekräfta för barnet att du står på barnets sida och att du har sett, försökt och kommer fortsätta att finnas där för barnet. Gör tillsammans med barnet en lista på säkra personer och se till att barnet har kontaktuppgifter till någon hen kan höra av sig till vid behov (se usb-minnet).

3.4 Andra insatser

3.4.1 Skyddade personuppgifter

Vad är det och vem får det?

Skyddade personuppgifter är en av olika skyddsåtgärder som kan ges till barn som lever under hot. Många gånger får barn skyddade personuppgifter för att deras vårdnadshavare har det men de kan också få det på grund av en hotbild mot barnet själv. Vuxna kan få skyddade personuppgifter för att de hotas på grund av sitt yrke eller har vittnat i en rättegång men det vanligaste hotet kommer från en närstående.

Hur får jag skyddade personuppgifter?

Den som önskar skyddade personuppgifter ansöker om det hos skatteverket. Ansökan ska skickas till det skattekontor som hanterar skyddade personuppgifter och som ligger närmast personen som söker skyddet geografiskt sett (vilket kontor som gäller för just dig kan hittas på skatteverket.se). Ansökan ska vara skriftlig och innehålla skälen till att personen vill ha sina personuppgifter sekretessbelagda. För att få skyddade personuppgifter ska man kunna styrka hotbilden, till exempel med en dom eller ett intyg från polis, sociala myndigheter eller en kvinnojour. Om ansökan gäller ett eller flera barn ställs i regel högre krav på de intyg som ska stärka hotbilden. För att barn ska bli beviljade skyddade personuppgifter krävs, i de flesta fall intyg från polis och/eller socialtjänsten.

Det finns tre typer av skyddade personuppgifter i Sverige:

- Sekretessmarkering: innebär att det görs en markering i folkbokföringen, som signalerar att uppgifter om personen inte ska lämnas ut utan särskild prövning. Hotbilden omprövas vanligtvis varje år, detta görs för att bedöma om sekretessmarkeringen ska kvarstå eller inte. Då en person beviljas sekretessmarkering kan det också fattas beslut om att omprövningen ska ske mer eller mindre ofta.
- Kvarskrivning: innebär att den som lever under hot flyttar till en ny adress men fortsätter att vara skriven på den gamla orten. Man kan då få sin post till Skatteverket som sedan vidarebefordrar posten till den nya adressen. Kvarskrivning medges för högst tre år i taget, och hotbilden behöver därför bekräftas/intygas vart dje år.
- Fingerade personuppgifter: är den starkaste graden av skydd och innebär att man får en helt ny identitet, med nytt namn och nytt personnummer.

Vad innebär det och vad kan bli problematiskt?

Att ha skyddade personuppgifter kan bland annat innebära att barnet inte kan lämna ut sin adress, sitt namn eller personnummer hur som helst. Att lägga upp bilder av sig själv på internet kan också vara olämpligt. En sekretessmarkering innebär att uppgifter om personen, som tex telefonnummer och adress eller liknande, inte syns om någon letar på personnumret i folkbokföringsregistret eller söker på personens namn på internet. Information om att en person har skyddade personuppgifter ska också synas hos olika myndigheter och visa att information om personen inte får lämnas ut. Hur myndigheter bygger upp rutiner kring detta ser dock väldigt olika ut vilket gör att vissa personer inte blir lika skyddade som det var tänkt. Många barn och unga som lever med skyddade personuppgifter upplever att vuxna inom tex skolan och sjukvården har för lite kunskap om vad det innebär att leva med skyddade personuppgifter. I värsta fall kan den okunskapen leda till att barnet utsätts för direkta risker. Barn och unga berättar om situationer där skolan lagt ut bilder på dem på internet eller att de själva fått sin adress uppläst när de ringt CSN trots att adressen är sekretessmarkerad. Det händer också Många barn med skyddade personuppgifter upplever också att vardagen blir krånglig och svår. Det kan tex vara svårt att få bibliotekskort eftersom inga uppgifter om barnet syns i bibliotekens system. Att söka till gymnasiet, byta skola eller byta kurser kan ta mycket lång tid då skolorna saknar rutiner för att hantera ansökningar från barn som lever under skydd, vissa gånger har ansökningsprocessen dragit ut på tiden så pass mycket att kurser eller program hunnit bli fulla och att barnet blivit tvunget att söka något annat/någon annan stans. Många gånger blir det

barnen själva som får informera personal, arbetsgivare, handläggare om hur deras personuppgifter ska hanteras vilket upplevs som frustrerande jobbigt och svårt.²⁰

Vad kan vi göra för att hjälpa till?

Hjälp barnet att förstå och hantera sin situation!

Prata med barnet om vad det innebär att ha skyddade personuppgifter. Låt barnet ställa frågor och få prata om vilka situationer som känns jobbiga att hantera. Tillsammans kan ni också komma överens om vad barnet kan och inte kan berätta och vad hen kan svara när andra ställer svåra frågor. Svåra frågor kan vara var barnet bott förut, varför hen inte träffar sin pappa eller varför hen inte är med på klasslistan eller klassfotot.

Stötta barnet i kontakt med skolan och myndigheter!

Barnet kan behöva hjälp att förklara för tex sjukvården och skolan vad det innebär att leva med skyddade personuppgifter. I skolan, där barnet också är nästan varje dag kan man behöva komma överens om rutiner för hur skolan ska hantera olika situationer. Det kan också vara bra om barnet får en person på skolan som hen kan gå till om det är något hen undrar över eller behöver få stöd i. Ett sätt att stötta barnet i detta är att följa med till skolan eller sjukhuset och förklara för personalen att barnet har skyddade personuppgifter, vad det innebär och vilka rutiner som behövs sättas upp för att underlätta för barnet. Ett annat sätt att stötta barnet är att tillsammans skriva ner en kort förklaring om vad skyddade personuppgifter är, vad det innebär och vad tex skolan måste tänka på för att inte utsätta barnet för allvarliga risker. På så sätt slipper barnet förklara upprepade gånger och kan istället ge den skrivna förklaringen till vuxna som han/hon möter.

3.4.2 Kontaktförbud

Vad är det?

Ett kontaktförbud innebär att en person förbjuds att besöka, ta kontakt med eller förfölja en annan person. För att få kontaktförbud krävs det att det finns en risk för att den personen ska begå brott mot, förfölja eller allvarligt trakassera den som förbudet ska skydda (**Lag om kontaktförbud 1§**). Ett kontaktförbud kan också utökas och då gälla även i den gemensamma bostaden och i närheten av där den som ska skyddas bor och arbetar (Lag om kontaktförbud 1a-2§§). Ansökan om kontaktförbud görs hos en åklagare. Beslutar åklagaren att kontaktförbud ska ges

²⁰ Barnombudsmannen, (2012a)

prövas saken sedan i tingsrätten (**Lag om kontaktförbud 7§ och 14§**). Den som bryter mot ett kontaktförbud döms för överträdelse av kontaktförbud till böter eller fängelse i högst ett år (**Lag om kontaktförbud 24 §**). Att det finns ett kontaktförbud mot en av föräldrarna innebär inte automatiskt att det gäller mot barnet också, ansökan om kontaktförbud mot barn måste sökas enskilt.

Vad kan bli problematiskt?

Barn vars pappor haft ett kontaktförbud mot dem kan uppleva att förbudet är verkningslöst, att överträdelser mot det leder oftast bara till böter och det räcker inte för att få förövaren att hålla sig borta. Barnen upplever också att polisen inte gör tillräckligt för att skydda dem mot en förövare som tar kontakt trots att de inte får och vissa upplever att det måste gå väldigt långt innan de får hjälp av polisen.

Vad kan vi göra?

- Uppmuntra och stötta barnet i att berätta för någon de litar på om pappan bryter mot förbudet.
- Skriv ner händelserna för att eventuellt kunna visa på ett mönster där pappan inte respekterar de överenskommelser eller beslut som gjorts.
- Se till så att barnet har någon att ringa om hen blir rädd (se kontaktkort på USB-minne).
- Uppmuntra barn och mamma att, tillsammans med er, kontakta polisen och/eller socialtjänsten för att påpeka att pappan inte respekterar kontaktförbudet. Även om de inte kan göra något i dagsläget kan de föra egna anteckningar på att pappan inte följer de beslut han har att förhålla sig till, anteckningarna kan komma att bli användbara vid senare tillfällen. Våga ligg på och vara besvärlig!

3.4.3 Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU)

LVU är en lag som är avsedd att komplettera socialtjänstlagen när det gäller insatser inom socialtjänsten för barn och unga upp till 20 år. LVU blir aktuellt om ingen av vårdnadshavarna samtycker till den vård som barnet/ungdomen behöver. För barn över 15 år kan LVU också tillämpas om det är den unge själv som inte samtycker till vården. Den unges bästa ska vara avgörande för alla beslut.

LVU anger att: *Vård ska beslutas om det på grund av fysisk eller psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande,²¹ brister i omsorgen eller något annat för-*

21 Begreppet otillbörligt utnyttjande syftar i första hand på att någon av föräldrarna utnyttjar barnet sexuellt. I begreppet ryms också att föräldern/föräldrarna lägger allt för mycket ansvar på barnet och på ett sånt sätt att det uppfattas som skadligt eller hämmande av barnets utveckling. Begreppet kan också syfta till att barnet har använts i pornografiska syften eller utnyttjats som arbetskraft.

hållande i hemmet finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas. (LVU 2 §) En ungdom kan också få vård genom denna lag om det är det egna beteendet som innebär en påtaglig risk för att hälsan ska ta skada (LVU 3§).

Det hör till ovanligheten att barn som vi möter på kvinnojourer omhändertaras med stöd av LVU. Oftast kan vård och behandling av barnen ges med hjälp av samtycke från en eller båda vårdnadshavarna eller i de fall då den unge fyllt 15 år av honom/henne själv. I situationer som rör våld i hederns namn kan dock LVU bli aktuellt om samtycke från vårdnadshavare inte kan inhämtas eller om det på annat sätt behövs för att skydda den unge.

3.5 Ekonomisk ersättning

Barn som utsatts för eller bevittnat våld kan få ekonomisk ersättning antingen via skadestånd eller i form av brottsskadeersättning. Skadestånd ska betalas ut av den som döms som skyldig för brottet. Om den som är skyldig saknar ekonomiska möjligheter betalas istället brottsskadeersättning ut av staten. Barn som bevittnat våld kan endast söka brottsskadeersättning. När brottet har begåtts av en närstående krävs, både när det gäller skadestånd och brottsskadeersättning, en fällande dom i ärendet för att ersättning ska betalas ut.

3.5.1 Skadestånd

Ett barn som blivit utsatt för brott kan begära skadestånd av den tilltalade/misstänkte. Barnet måste dock vara målsägande i fallet för att hen ska kunna få skadestånd och det "räcker" inte att ha bevittnat våld för att skadestånd från förövaren ska bli aktuellt. Detta eftersom i de fall där barn bevittnat våld är det enbart den som direkt utsatts för våldet som är målsägande i fallet. Då barnet är målsägande kan den som ansvarar för barnet redan vid polisförhör ta upp om barnet vill ha ersättning för sina skador. Åklagaren och målsägarbiträdet/företrädaren kan också hjälpa till med skadeståndskrav. Senast vid rättegångens start ska kravet om skadestånd ha lämnats. Om den tilltalade döms att betala skadestånd och inte kan betala detta på egen hand ska kronofogden, kostnadsfritt, se till så att offret får sin ersättning²² (se vidare nedan).

3.5.2 Brottsskadeersättning till barn

Brottsskadeersättning betalas ut av staten (via skattemedel) och gäller främst för personskador och/eller allvarlig kränkning. För att söka brottsskadeersättning krävs att en polisanmälan är gjord. Oftast ges brottsskadeersättning i stället för skadestånd dvs om skadestånd inte

²² Brottsoffermyndigheten, (2013)

kan betalas av gärningsmannen eller om gärningsmannen är okänd. Som nämndes ovan ges skadestånd inte till barn som bevittnat våld mot en närstående då de inte är målsägande i fallet. Tidigare innebar det att barn som bevittnat våld inte kunde kräva ersättning men efter en reform som trädde ikraft den 15 november 2006 fick: "barn som bevittnat ett brott som varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos barnet i dess förhållande till en närstående person" rätt till brottsskadeersättning från staten enligt brottsskadelagen (9§). Från 2006 har alltså barn som bevittnat (sett och/eller hört) våld rätt att ansöka om brottsskadeersättning från staten, den så kallade "Bevittandeersättningen".

Var, när och hur ska ansökningen göras?

Ansökan om brottsskadeersättning görs hos Brottsoffermyndigheten som också fattar beslut i frågan. Senast 3 år efter att den rättsliga processen är avslutad ska ansökan om brottsskadeersättning vara inne. Barn, som var under 18 år när brottet begicks, kan söka fram till den dag hen fyller 21 år.²³ Finns en enda utpekad misstänkt, vilket är fallet vid övergrepp och bevittnande av övergrepp av en närstående, så krävs det en fällande dom för att brottsskadeersättning ska beviljas. Brottsoffermyndigheten får inte "agera domstol" och genom sitt beslut anse den misstänkte som skyldig till brott, finns ingen fällande dom kan Brottsoffermyndigheten inte heller bedöma någon som skyldig. Tidigare krävdes, vid delad vårdnad, att båda vårdnadshavare skulle skriva på ansökan om brottsskadeersättning – även om en av dem var misstänkt för brottet. Detta ändrades i juni 2014 då en ny bestämmelse fördes in i brottsskadelagen § 18. Den anger att endast en vårdnadshavare kan ansöka om brottsskadeersättning om den andra vårdnadshavaren är den som begått brottet. Detta antas öka möjligheterna för barn som bevittnat våld att få ersättning av staten.

För att få brottsskadeersättning, när barn sett eller hört brott, krävs:

1. Att en polisanmälan är gjord.
2. Bevis för det "egentliga brottet" – det krävs en fällande dom i "bevittnandefallen" eftersom det finns en utpekad misstänkt för brottet.
3. Bevis för bevittnandet – detta kan vara svårt att få då bevittnade ännu inte alltid dokumenteras av polis och åklagare²⁴. Dessutom finns det skilda meningar om hur och vad polisen kan fråga barnet om när det gäller upplevelser kring bevittnande av våld.
4. Att ansökan görs senast 3 år efter att domen i fallet har meddelats eller fram till att barnet fyller 21 år.
5. Att en vårdnadshavare skriver på ansökan.

²³ Brottskadelag §15

²⁴ Enligt rapporten Utan upprättelse- vem ser barn som bevittnat våld i hemmet av rädda barnen (2009) tog bara 17 procent av de granskade polisanmälningarna upp barnens namn, ålder och var de befunnits sig när våldet pågick.

7 år och 10 månader²⁵ efter att barns rätt till att söka brottsskadeersättning infördes hade Brottsoffermyndigheten:

- fattat 1 971 beslut
- 1 175 av dem gav barnet ersättning
- Oftast var ersättningen på 5 000 kr
- Högsta ersättningen hittills är 40 000 kr

Många, bland andra Barnombudsmannen, har länge efterfrågat en reform som gör att barn kan uppfattas som brottsoffer fullt ut vid bevittnande av brott. Om brottet ansågs riktat även mot barnet om barnet ser eller hör, eller riskerar att se eller höra övergreppet skulle barnet också få status som målsägande.

Barnet skulle då också få rätt till

- eget juridiskt biträde; särskild företrädare för barn
- att höras om vad som har hänt
- skadestånd från gärningsmannen
- ”vanlig” brottsskadeersättning

En sådan reform skulle också kunna antas få starka normativa effekter.

3.6 Sammanfattning kapitel 3

När det gäller barns rättigheter är det kanske framförallt viktigt att komma ihåg att alla barn som utsätts för eller bevittnar hot, våld och kränkningar har rätt till skydd, stöd och hjälp, oavsett var övergreppet äger rum och vem som är förövare. Barn som bevittnat våld ska också ses som ett brottsoffer.

Om juren möter ett barn och det finns misstanke om att barnet har eller kommer att fara illa kan en anmälan göras till socialtjänsten. Om barnet är placerat på juren via socialtjänsten är vi skyldiga att anmäla sådana misstankar. Detta kan bli aktuellt både när det gäller barnets tidigare våldsupplevelser, omsorgsbrist på juren eller oro för barnets situation då de lämnat juren. Misstankar om att barnet blivit utsatt för allvarliga brott kan juren eller socialtjänsten anmäla till polisen.

Att som jourkvinna göra en anmälan till socialtjänsten eller polisen bör aldrig ske utan att hon först har diskuterat saken med mamman och barnet. Det viktigaste när det gäller anmälan är att juren samråder med andra. Prata med andra jurer, konsultera socialtjänst och BUP, prata

²⁵ Dessa siffror samlades in 15 september 2014.

igenom situationen och bolla idéer med mamman. Jouren kan motivera mamma och barn att göra anmälningar, vi kan följa med som stödpersoner och ge vår bild av hur barnets och mammans situation ser ut. Vi kan "samla bevisning" genom att dokumentera skador och stötta mamman och barnet i att beskriva de övergrepp de blivit utsatta för. Vi kan också motivera mamma och barn att göra anmälningar till polis och socialtjänst. Rädsla för konsekvenser av att anmäla, både när det gäller barn som far illa eller brott mot barn, bygger ofta på pappans bild av det som hänt och vi kan försöka ge dem möjligheten att se på det som hänt med andra ögon.

Enligt lag ska barnets bästa vara avgörande i alla beslut som rör vårdnad, boende och umgänge. Trots detta vittnar många kvinnojourer om att våldsamma fäder många gånger får vårdnad och/eller rätt till umgänge med sina barn, ibland även om det finns en dom för misshandel mot mamman. Detta gör att både barnet och mamman hamnar i en oerhört svår situation. Vi kan stötta genom att förmedla vår kunskap till andra, både när det gäller det vi vet om mäns våld mot kvinnor och barn generellt men också om vad vi vet om ett specifikt barns situation och erfarenheter. Våra iakttagelser och beskrivningar kan fungera som stöd för barnets och mammans berättelse i en vårdnadstvist. I de fall där domstolen har beslutat om gemensam vårdnad eller ett visst umgänge med pappan mot mammans och barnets vilja kan vi påminna mamman om att hon gjort allt hon kunnat för sitt barn. Vi kan också visa för barnet att vi finns kvar och tillsammans komma på olika förslag på vad barnet kan göra i olika situationer.

När det gäller andra insatser för att skydda barn, som skyddade personuppgifter eller kontaktförbud, kan vi som jourkvinnor hjälpa till genom att förklara vad detta innebär för barnet. Vi kan också hjälpa barn som har skyddade personuppgifter genom att förklara för tex skola och sjukvård vad skyddet innebär och vad de kan behöva tänka på för att inte försätta barnet i en farlig situation.

Barn som blivit utsatta för allvarliga brott och blir målsägande i ärendet kan ansöka om skadestånd från den som döms som skyldig för brottet. Detta gäller dock inte i dagsläget barn som bevittnat våld. De kan istället ansöka om brottsskadeersättning från staten. I båda dessa fall krävs att en polisanmälan är gjord och att det finns en fällande dom mot den som har utövat våldet.

Kapitel 4

Forskning om barn som upplevt våld

- Inledning
- Om våldet
 - Våldets utbredning och förövare
 - Vad karaktäriserar mäns våld mot kvinnor och barn i hemmet?
- Om barnet – hur barn påverkas av att leva med våld i familjen?
 - Hur upplever barnen sin vardag?
 - Vilka strategier använder barn medan våldet pågår?
 - Hur förhåller sig barn till en pappa som utövar våld?
 - Motståndskraft och gynnande faktorer
- Konsekvenser av att uppleva våld i familjen
 - Hur drabbas barn i olika åldrar?
 - Fysiska, psykiska och beteendemässiga problem
- Stöd till barn som upplevt våld
 - Varför ge stöd åt barn som upplevt våld?
 - Vilket stöd behöver barn som upplevt våld?
- Sammanfattning kapitel fyra

Forskning om barn som upplevt våld

Inledning

I det här avsnittet ges en övergripande beskrivning av vad forskning om barn som upplevt våld i familjen visar. Kapitlet är indelat i fyra delar. Den första delen handlar om våldets utbredning, kännetecknen och vad som gör det problematiskt. I andra delen fokuserar vi på barnets upplevelser av våldet: Hur upplever barnet sin vardag? Vilka strategier tar barn till då våldet pågår och hur påverkar våldet barnens syn på pappan? I andra delen går vi till slut igenom motståndskraft och gynnande faktorer. I den tredje delen ges en beskrivning av vilka konsekvenser våldet medför. Hur påverkar det barn i olika åldrar och vilka fysiska, psykiska och beteendemässiga problem kan våldet föra med sig. Kapitlets fjärde och sista del fokuserar på vilket stöd barn som upplevt våld vill ha och behöver. Här beskrivs varför vi ska ge stöd till barn som upplevt våld, vilket stöd som är viktigt och vad det stödet kan göra för barnen. Kapitlet avslutas med en sammanfattning.

4.1 Om våldet

I den här delen presenteras fakta om hur många barn som uppskattningsvis utsätts för våld i hemmet och vad som ökar risken för att barn utsätts. Den här delen tar också upp vad som karakteriserar mäns våld mot kvinnor och barn i hemmet, vad som gör det problematiskt och svårt att hantera. Kunskap om våldets utbredning och uttryck kan öka förståelse för de barn vi möter men kunskapen kan också användas i mötet med andra aktörer. Det är värdefullt att kunna förmedla och förklara det problematiska i dessa barns situation då de flesta barn inte kan eller har möjlighet att göra det själva.

4.1.1 Våldets utbredning och förövare

En företeelse betraktas som ett folkhälsoproblem om 2–4 procent av befolkningen lider av den. År 2001 konstaterade Kommittén mot barnmisshandel att omkring 10 procent av alla barn i Sverige – omkring 200 000 barn – hade upplevt våld i hemmet.¹ Brottsförebyggande rådet redovisar också i en rapport från 2014 att minst 150 000 barn har bevittnat våld i hemmet.² Siffran bekräftas också i en nationell kartläggning från 2011,

1 Socialdepartementet (2001): SOU 2001:72

2 Brottsförebyggande rådet (2014)

enligt vilken 14 procent av de tillfrågade barnen och ungdomarna uppgav att de någon gång blivit slagna av sina föräldrar eller någon annan vuxen i hemmet. Nästan tre procent av barnen uppgav att de blivit slagna vid flera tillfällen.³ Dessa undersökningar ger även en likvärdig bild över vilka faktorer som ökar risken för att barn utsätts för våld. Även om våld mot barn förekommer över hela landet, i alla socioekonomiska och etniska grupper, är risken för att barn utsätts för våld större under vissa omständigheter.

Den i särklass största riskfaktorn för att som barn utsättas för våld i hemmet är våld mellan de vuxna. Barn i hem där den ena föräldern utsätter den andra för våld löper 6-10 gånger så stor risk som andra barn att utsättas för våld. Andra faktorer som ökar risken för våld är låg inkomstnivå, utlandsfödda föräldrar och föräldrar som inte bor tillsammans. Skillnaden mellan utlandsföddas och svenskföddas föräldrars bruk av våld försvinner dock när hänsyn tas till boendeform. Det vill säga att familjens boendeform större betydelse för risken för våld än huruvida föräldrarna är utlandsfödda.⁴ Andra riskfaktorer är alkoholbruk, att föräldrarna själva upplevt våld som barn och att barnet har en kronisk sjukdom eller funktionsnedsättning.⁵

När det gäller förövare är som tidigare nämnts den absolut vanligaste förövaren barnets pappa eller styvpappa, men det finns också barn som utsätts för våld även eller enbart av sin mamma.⁶

Samband mellan våld mot kvinnor och våld mot barn

När det gäller våld i hemmet finns ett starkt samband mellan våld mot kvinnor och våld mot barn. De allra flesta barn som lever med en mamma som blir misshandlad av en närstående man vet om att våldet pågår. Många har själva direkt bevittnat våld och några har själva blivit utsatta för våld. Resultat från olika studier visar på att mellan 20 och 70 procent av barn vars pappa misshandlar mamma själva är utsatta för våld.⁷ Det förekommer att barn vars mamma utsätts för våld själva blir utsatta för våld av såväl sin pappa som sin mamma. I studier framkommer dock att det våld som mammorna står för ofta är enstaka medan pappornas våld oftare består i en upprepad misshandel. Orsaken till mammornas våld kan därför tänkas vara den stress som mamman upplever på grund av det våld hon utsätts för.⁸

Våldet innebär en stor risk för barnen. De kan skadas fysiskt antingen genom att pappan riktar våldet direkt mot dem eller genom att barnet försöker skydda mamma eller syskon från våld. De barn som inte skadas

3 Svensson, Långberg & Janson (2011)

4 Risken för att utsättas för våld är större om barnet bor i hyreslägenhet än bostadsrätt, radhus eller villa.

5 Svensson, Långberg & Janson (2011)

6 Rädsla barnen (2006a)

7 Eriksson, M. m fl., kap 1 i Eriksson, M. (red, 2007)

8 Annerbäck, E-M., Wingren, G., Svedin, C.G., Gustafsson, P.

fysiskt drabbas psykiskt av våldet. Det är fullt tillräckligt att barnet enbart är medveten om våldet för att det ska ha en negativ inverkan på deras mående. Rädsla barnen poängterar att så gott som alla barn är medvetna om våld som förekommer i familjen:

”Att leva i en familj där kvinnomisshandel pågår innebär också att exponeras för det förtryck och den kontroll som bildar bakgrund till själva våldet. Barnet ser och känner den skräck mamman känner och det ojämlika förhållandet mellan den som slår och den som blir slagen.”⁹

Enligt Else Christensens studie av 400 barn på danska kvinnojourer visste alla barn i familjer där det förekom våld om att våld ägt rum genom att de hört eller sett våldet eller skadorna av det, eller genom att själva ha utsatts för våld.¹⁰ En svensk studie med 50 kvinnor och 90 barn som vistats på kvinnojourer visar också att 62 procent av de barn som sett pappa utöva våld mot mamman själva utsatts för våld av pappan, och att 2-3 procent av dessa barn utsatts för sex

En tillbakablick – hur har forskning om barn som upplevt våld sett ut?

Eriksson med flera skriver att medan mäns våld mot kvinnor började uppmärksammas som ett socialt problem på 70-talet, dröjde det längre innan forskningen satte fokus på barn som upplevt våld i sina hem. Barn betraktades som objekt, utvecklade personer eller offer för vuxenvärlden, och barnens egna beskrivningar av våldet saknades länge i forskningen. På senare år har dock en syn på barn som subjekt eller sociala aktörer blivit vanligare, och barnens egna röster lyfts alltmer.¹¹ Nutida svenska forskare som Maria Eriksson, Åsa Carter, Katarina Weinehall och Carolina Överlien utgår alla från barnens egna berättelser och perspektiv.¹²

4.1.2 Vad karaktäriserar mäns våld mot kvinnor och barn i hemmet?

Lyckner och Metell skriver att barn som upplever våld i sitt hem har flera gemensamma erfarenheter med barn i familjer där det finns missbruk eller psykisk sjukdom: De har föräldrar som sviker, inte tillgodoser deras omsorgsbehov och utför skamfyllda handlingar.¹³ Forskning visar även på andra omständigheter som är typiska för våld i familjen:

- *Våldet utövas av och mot en omsorgsperson i barnets ”trygghetsmiljö”*

9 Rädsla barnen (2006a): Sid 7

10 Christensen, E. (1990)

11 Eriksson, M. m fl., kap 1 i Eriksson, M. (red, 2007)

12 Se Eriksson, M. (2007; 2008), Carter, Å. (2004), Weinehall, K. (1997) & Överlien, C. (2007; 2009)

13 Lyckner & Metell, kap 2 i Metell, Eriksson, Isdal m fl. (2001)

- *Våldet genomnsyrar hela barnets vardag och barnet är både vittne och offer*
- *Barnet saknar stöd för att hantera sina upplevelser*
- *Våld i familjen är ett kulturellt tabu*
- *Konsekvenser både på kort och lång sikt*
- *Barn som upplevt våld har "lång väg tillbaka"*

- *Våldet utövas av och mot en omsorgsperson i barnets "trygghetsmiljö"*

Hemmet ska vara en trygg miljö för barnet. Hemmet är den plats där barn ska känna sig säkra och omhändertagna. Att våldet utspelas just i hemmet innebär att barnets möjligheter att fly från en farlig situation starkt begränsas. I stället för en trygg tillflyktsort blir hemmet en brottsplats. Barns beroende av föräldrarna är en faktor som gör att våld av och mot dessa blir en särskilt problematisk erfarenhet. Cater skriver att våld riktat just mot en primär omsorgsperson innebär ett direkt hot mot barnet självt: När den person som står för barnets psykologiska, sociala och materiella trygghet hotas ställs barnet inför insikten att personen kan förhindras att ta hand om barnet. Cater menar också att när en förälder utövar våld mot en annan förälder kan detta medföra svåra identitetsdilemman för barnet, då barnets förståelse av sig själv grundas i en jämförelse med föräldrarna, som i dessa fall är förövare av respektive offer för våld.¹⁴

- *Våldet genomnsyrar hela barnets vardag och barnet är både vittne och offer*

Våld i hemmet är, som nämnts ovan, en speciell form av våld bland annat för att det ofta inbegriper många olika typer av våld. Barn som lever med en pappa som utövar våld kan utsättas för både fysiskt, psykiskt, sexuellt, materiellt och latent våld, och våldet kan riktas mot föremål, husdjur, syster eller mamma liksom mot barnet själv och påverka hela familjens tillvaro. Lyckner & Metell skriver att barn i familjer det förekommer våld lever i ett förhöjt spänningstillstånd där de ständigt är på sin vakt, iakttar och anpassar sig. Våldet medför otrygghet då barnen inte kan veta hur miss-handeln kommer att sluta; om mamma eller de själva kommer att skadas eller dö.¹⁵

- *Barnet saknar stöd för att hantera sina upplevelser*

Att leva i otrygghet och rädsla är en mycket svår upplevelse för barn att hantera, särskilt då de ofta saknar stöd från sina föräldrar eller omgivningen för att förstå sin situation. Våldet är ofta en "familjehemlighet", något familjemedlemmarna inte pratar om varken inom eller utanför

¹⁴ Cater, Å., kap 3 i Eriksson, M. (red, 2007)

¹⁵ Lyckner & Metell, kap 2 i Metell, Eriksson, Isdal m fl. (2001)

familjen. Ofta beror detta på en uttalad eller latent order från pappan, men även vår samhälleliga norm om familjen som en bas för trygghet och omhändertagande kan försvåra för barn att söka stöd. Cater skriver: om barnet ständigt omges av beskrivningar av hemmet som en trygg plats är det svårt att förstå och berätta om helt andra slags erfarenheter.¹⁶ Almqvist & Broberg påtalar att en ytterligare försvårande faktor när det gäller att berätta om våldsupplevelser i hemmet är att många barn i vårt samhälle har få vuxna i sitt nätverk.¹⁷

– *Våld i familjen är ett kulturellt tabu*

Förutom att barn alltså kan hindras att få stöd utifrån genom att de saknar personer att anförtro sig åt eller har beordrats till tystnad, finns en medveten eller omedveten ovilja hos många vuxna att erkänna att barn blir utsatta för våld. Halldis Leira skriver att våld inom familjen är ett skambelagt brott i vår kultur och att den som berättar om sådant våld riskerar att drabbas både av skam och av omgivningens förakt. För att undvika detta underordnar den drabbade sig kulturella normer om att våldet ska förtigas och "ogiltiggör" sina upplevelser. Leira menar att barn som upplever våld i familjen utsätts för ett "tabuiserat trauma".¹⁸ Weinehall beskriver detta som att det bildas en "ohelig allians mellan familjen som döljer och omgivningen som blundar", något som innebär att våldet blir en icke erkänd upplevelse.¹⁹ Leira skriver att om barnet får dela med sig av sina upplevelser kan tabut brytas och barnets upplevelser giltiggöras.²⁰

Det finns en omedveten ovilja bland många vuxna att erkänna att det förekommer våld mot barn. Det barn som berättar om sådant våld riskerar att skambeläggas och mistros. Det kan innebära att barn inte får de stöd de behöver och förtjänar och att de själva ogiltig gör sina upplevelser. Vi kan bidra med att prata öppet om att detta våld förekommer och att det finns överallt, inte bara i vissa grupper och genom att våga fråga barn om dessa upplevelser, visa att vi vet att sånt förekommer och att det inte är något barnet ska skämmas över!

– *Konsekvenser både på kort och lång sikt*

Alla barn som upplever våld i sina hem påverkas på något sätt av våldet. Våldet kan inverka både på deras dagliga tillvaro, till exempel på deras hälsa, relationer och skolprestationer, och på deras utveckling och beteende som äldre. (Läs mer om konsekvenser av att uppleva våld i avsnitt 4.3).

16 Cater, Å., kap 4 i Eriksson, Cater, Dahlkild-Öhman & Näsman (red, 2008)

17 Almqvist & Broberg, sid 118-154 i Allwood & Franzen (red, 2000)

18 Leira, H. (1990)

19 Weinehall, K. (1997): Sid 239

20 Leira, H. (1990)

– Lång väg tillbaka

Även om en förutsättning för att våldet ska upphöra på längre sikt ofta är att mamman lämnar förövaren kan själva separationen innebära svårigheter: Dels kan våldet fortsätta eller till och med trappas upp vid en separation, dels riskerar eventuell skilsmässa eller vårdnadsprocess att medföra en rad påfrestningar i barnens liv som de kan behöva stöd att hantera.²¹ Metell skriver att det kan krävas en lång process innan mamman återfår sin självrespekt och auktoritet som förälder och blir en person som barnet kan känna tillit och trygghet med.²²

När det gäller konsekvenser av att som barn uppleva att mamma utsätts för våld visar forskning att barn som blir vittne till att mamma misshandlas visar likartade reaktioner som barn som själva misshandlas.²³ (Läs mer om konsekvenser i avsnitt 4.3).

4.2 Om barnet – hur barn påverkas av att leva med våld i familjen?

I det här avsnittet beskrivs forskning om hur vardagen ser ut för barn som upplever våld i sin familj. Hur agerar barn medan våldet pågår? Vilka mentala strategier använder de för att hantera sin livssituation? Hur förhåller sig barn till att ha en pappa som utövar våld? Och vad vet vi om motståndskraft och ”gynnande faktorer”?

4.2.1 Hur upplever barnen sin vardag?

När det gäller hur den dagliga tillvaron ser ut för barn som lever med våld visar forskning på många gemensamma faktorer. Så här beskriver ungdomarna i Weinehalls studie²⁴ sina uppväxtförhållanden tillsammans med en våldsutövande pappa:

– Struktur och hållpunkter saknas

Mycket i barnens tillvaro har varit oförutsägbart och kaotiskt. Det kan handla om allt från att familjen ofta flyttat till att barnen inte vetat när eller varför våldet kommer att inträffa. Rutiner i vardagen har fungerat dåligt, särskilt måltider har ofta varit en påfrestande situation.

– Pappan utövar makt och kontroll

Pappan har varit en person som dikterat familjeregler, bråkat, slagits eller varit full. Han har ”visat förakt, hånat, förödmjukat, dragit in kärleksbevis och utövat våld intill tortyr.” Ibland har förnedringen och kränkningen av mamman upplevts som värre än det fysiska våldet.

21 Eriksson, M. m fl., kap 1 i Eriksson, M. (red, 2007)

22 Metell, B., kap 1 i Metell, Eriksson, Isdal m fl. (2001)

23 Echlin & Marshall, kap 10 i Pled, Jaffe & Edleson (red, 1995)

24 Weinehall, K. (1997)

– *Mamman en fast punkt*

Mamman har ofta varit huvudpersonen i barnens liv och den som fått vardagen att fungera något så när. Metell skriver att mamman kan skapa en "ö" av värme och ordning i en tillvaro präglad av våld och oförutsägbarhet.²⁵ Ungdomarna beundrar hennes kamp och att hon skyddat dem, men har också negativa känslor kring henne: Hon har "svikit" genom att hon kanske inte hade kraft nog att säga ifrån, stoppa våldet eller hålla sig nykter.

– *Våldet hemlighålls*

Familjemedlemmarna har hjälpts åt att hemlighålla våldet utåt, på order från pappan eller för att de velat "klara sig själva" eller inte velat avvika från omgivningen.

– *Ensamhet*

Ungdomarna har saknat någon att anförtro sig åt och ofta varit mycket ensamma. Deras mest positiva relation har varit till syskon eller ett djur. Få har haft en jämnårig vän. Barnen upplevde sig, eller var, ofta isolerade eller övergivna av vuxenvärlden.

– *Problem i skolan*

Ofta har barnet haft svårigheter både med kompisar och med undervisningen. De upplever inte att de fått något stöd i skolan, tvärtom har flera fått skäll av lärarna för att de bråkat eller inte gjort läxorna.

– *Våldet har inte upphört vid separation*

Trakasserier, hot och våld har fortsatt, ibland till och med trappats upp, efter att mamman lämnat pappan.

4.2.2 Vilka strategier använder barn medan våldet pågår?

Forskning visar att barn i familjer där mamman misshandlas både känner till och drabbas av våldet (se 4.1). De som inte själva har utsatts för det har hört eller sett våldet eller konsekvenserna av det i form av skador eller materiell förstörelse. Att pappan slår mamma i hemmet är en situation som barnet tvingas att bli en del av – och agera kring.²⁶ Anne Solbergs studie med nitton barn och ungdomar i åldern 6–22 år, som bevittnat våld mot mamma från pappa/mammas partner eller själva utsatts för övergrepp, visar att ett och samma barn kunde använda sig av flera olika beteenden beroende på vad han eller hon bedömde som möjligt att åstadkomma.

²⁵ Metell, B., kap 6 i Metell, Eriksson, Isdal m fl. (2001)

²⁶ Överlien, C. (Föreläsning 090220)

Vilka strategier barn väljer förändras bland annat över tid: Med stigande ålder får barnen fler resurser och valmöjligheter. Samtidigt vet vi att våld i familjer ofta trappas upp över tid parallellt med barnens ökade motstånd.²⁷ När det gäller hur barn handlar i själva våldssituationen kan det se ut på många olika sätt. Vi ska gå igenom några i den här delen av boken:

– *Undvika, Distansera sig eller fly från våldet*

Ett sätt att hantera våldet är att försöka distansera sig. Barn kan hålla avståndet till våldet för att slippa se det. Spädbarn kan blunda och vända sig bort. Yngre barn kan gå undan, hålla för öronen eller gömma sig, äldre barn kan lämna hemmet medan våldet pågår eller hålla sig hemifrån mycket. Andra sätt att fly från våldet är att använda alkohol eller droger. Den sista utvägen när det gäller att undkomma våldet är att ta sitt liv.

– *Iakttta, Ingripa eller tillkalla hjälp*

Anne Solbergs studie tar upp att ett sätt att hantera våldet är att innan, medan eller efter att våldet pågick ingripa. Barnet kunde försöka förhindra att våldet satte igång genom att få med sig mamma till ett låsbart rum, säga till pappan att sluta, eller städa upp i materiell förstörelse. Inkeri Eskonens studie av sju barn i åldrarna 4–9 år visar att vissa av barnen agerade genom att iakttta våldet, ingripa genom att be de vuxna sluta eller avleda uppmärksamheten, starkt uttrycka känslor genom att gråta och skrika, fly våldet genom att gömma sig eller fly hemifrån eller skaffa hjälp genom att exempelvis ringa polisen.²⁸

– *Hemlighålla eller förneka våldet*

Trots att ett viktigt första steg mot att få hjälp är att berätta om våldet för någon utanför familjen förnekar många barn våldet både för sig själva och för andra. I Caters intervjuer med barn på skyddade boenden sa flera av barnen att de inte sett våldet och alltså inte säkert kunde veta att det verkligen inträffat. Cater menar att det finns en möjlighet att barnen inte varit medvetna om våldet men att barnet också kan ha andra skäl att förneka våldet. Dels är förnekande en försvarsstrategi, ett sätt att hålla det smärtsamma ifrån sig. Dels tar barnet över föräldrars och äldre syskons förtigande av våldet och hjälper till att bevara familjehemligheten. Andra skäl att förneka våldet är lojalitet mot föräldrarna och att våldet normaliserats.²⁹

Också Solbergs studie visar att många barn håller tyst om våldet i årtal, och att de har starka skäl att tiga. Det kan till exempel handla om att "hålla skammen i styr", att de försöker förminska betydelsen av våldet eller tror att de "förtjänade" det. Kanske har barnen tidigare svikits när

27 Weinehall, K. (1997)

28 Eskonen, I., kap 4 i Eriksson, M. (red, 2007)

29 Cater, Å. (Intervju 090901) För mer om våldets normaliseringsprocess, se Eva Lundgren (2013)

de berättat något känsligt, blivit retade eller så vill de undvika att vara avvikande. För en del barn handlar hemlighållandet om en riskbedömning; särskilt barn som själva blir slagna kan uppleva att risken att deras situation blir värre om de berättar är större än deras chanser att få hjälp.³⁰

– *Ta hand om andra*

Att kränkas, hotas eller utsätts för våld i sitt hem, eller att se andra familjemedlemmar göra det, är något som ofta inverkar negativt på barns självkänsla och egenvärde. En strategi som en del barn väljer för att hantera den situationen är att ta hand om andra. Lyckner & Metell skriver att barn genom att ta ansvar, vara till nytta och utveckla kärlek till andra kan få höjt egenvärde. Denna strategi används främst av flickor, vilket kan antas hänga ihop med en samhällelig norm om att det är något positivt att flickor är duktiga, hjälpsamma och inte ställer krav för egen del. Nackdelen med detta beteende är dels att det kan bli svårt för omgivningen att misstänka att de befinner sig i en utsatt situation, dels att risken för en svag identitetsutveckling ökar när en person inte får sina egna behov bekräftade.³¹

– *Fantasiföreställningar*

När barnet inte kan förändra en situation är en överlevnadsstrategi att "göra om den" i sina tankar, till exempel genom att förneka, glömma eller "skriva om" den. Särskilt små barn kan uppleva sig som maktlösa och oförmögna att påverka förhållandena runtomkring sig. En strategi blir då att fantisera ihop en lösning. Eskonens studie visar att fantasier är en väsentlig del av barnens sätt att tänka på och berätta om saker. I barnens skildringar av sina fantasihandlingar handlade deras agerande om att övervinna våldet – fredligt eller genom våld. Det finns exempel på barn som beskrev utförligt olika sätt att skada sin pappa. Inom forskningen finns en diskussion om huruvida tankar om hämnd hjälper barnet att bearbeta sina upplevelser eller inte.³²

– *Behålla bilden av "god" pappa*

Barn som försökt men inte lyckas förändra en situation kan uppleva vanmakt. Ett sätt att hantera detta är att identifiera sig med den som utövar våldet, varigenom förövarens styrka kan "kompensera" barnets sårbarhet. Barn som eftersträvar pappas kärlek och respekt kan uppleva extrem identitetsosäkerhet när pappan betar sig oberäkneligt eller otäckt. En strategi blir då att "göra om" pappans aggressivitet till något "bra" och själv ta efter pappans beteende. En annan strategi för att behålla bilden av en god pappa är att tycka synd om honom och ge honom stöd när han ångrar sig.³³ En ytterligare taktik för att slippa se på sin pappa som dålig

30 Solberg, A., kap 2 i Eriksson, M. (red, 2007)

31 Lyckner & Metell, kap 2 i Metell, Eriksson, Isdal m fl. (2001)

32 Eskonen, I., kap 4 i Eriksson, M. (red, 2007)

33 Lyckner & Metell, kap 2 i Metell, Eriksson, Isdal m fl. (2001)

eller ond är att förlåta honom. På det viset undviks jobbiga tankar och känslor kring ilska, hat och hämnd.³⁴ (Läs mer om hur barn förhåller sig till en våldsutövande pappa nedan.)

– *Kontrollera eller leva ut känslor*

I Weinehalls studie framkom att en taktik flera ungdomar valde för att skapa ordning och reda i en kaosartad tillvaro var att starkt kontrollera känslor, situationer eller den egna kroppen. Ett exempel på det sista är att hälften av flickorna i studien hade haft ätstörningar. Ungdomarna hade ofta upplevt pappan som utan kontroll eller "galen" och att "vad som helst kunde hända" i en våldssituation, och betraktade att "tappa kontrollen" som något obehagligt eller farligt. Särskilt pojkarna i studien var rädda för att bli som sin pappa och strävade efter att uppnå kontroll över sitt beteende. Ett alternativ till att förtränga sina känslor är att tvärtom ge utlopp för dem. Flera av ungdomarna ägnade sig åt skapande i form av att spela musik, skriva dikter, måla, dansa eller spela teater.³⁵

– *Hålla ihop*

Anne Solberg tar upp att ytterligare en metod var att hålla ihop. I barnens berättelser fanns ofta ett "vi", skildringar av att syskon agerade tillsammans som ett team där var och en hade sina uppgifter att utföra för att uppnå de två målen att stoppa misshandeln och trösta mamman.³⁶

• • • • •
• **VIKTIGT!**

• Barn som upplever pappas våld mot mamma har, genom sitt fysiska underläge, sitt beroende av de inblandade vuxna och sitt ofrivilliga deltagande i situationen, ett starkt begränsat handlingsutrymme. Trots detta visar forskning alltså att barnen faktiskt handlar
• – de analyserar sina möjligheter och agerar därefter. Eskonen poängterar att vi genom barnens berättelser får en nyansering av begreppen "passivt" och "aktivt" agerande, då barnens agerande sällan går att kategorisera som det ena eller andra. Dels växlar de mellan olika typer av agerande, dels kan något som från ett vuxenperspektiv verkar passivt genom att exempelvis gömma sig vara aktivt från barnets synvinkel. Barnet kan tänka att det riggar fällor i sitt gömställe. Vad vi lägger in i begreppen passivt och aktivt har betydelse för vårt sätt att se på, och i förlängningen utforma stöd åt, barn som upplevt våld. Eskonen skriver att offerskap i vår kultur är förknippat med svaghet, sårbarhet och beroende
• – kriterier barn lätt uppfyller – och icke-agerande. Att vara aktiv, det vill säga att handla, uppfattas på motsvarande sätt som synonymt med att hitta lösningar och klara sig väl.
• Det som är viktigt att komma ihåg är att även om barn är kreativa aktörer som handlar i svåra situationer handlar deras agerande ofta om att klara sig i enskilda situationer. För en mer långsiktig förändring av deras livssituation krävs att andra än barnet agerar.³⁷ (Läs mer om stöd till barn som upplevt våld i avsnitt 4.4.)

• • • • •

34 Weinehall, K. (1997)

35 Weinehall, K. (1997)

36 Solberg, A., kap 2 i Eriksson, M. (red, 2007)

37 Eskonen, I., kap 4 i Eriksson, M. (red, 2007)

4.2.3 Hur förhåller sig barn till en pappa som utövar våld?

Synen på pappan

Cater har forskat om hur barn förhåller sig till att ha en far som utövar våld mot mamma och även inkluderat barn som själva utsatts för våldet. Enligt Cater kan våld inom familjen antas vara en svår upplevelse för barn både känslö- och förståelsemässigt. Trots pappans våld kan barnet fortfarande känna kärlek för sin pappa, betona hans goda kvaliteter eller tycka synd om honom. Men de kan också hata sin pappa för att han inte tar hand om dem eller känner dem, de kan vara rädda för att han ska döda familjen och betrakta honom som manipulativ, destruktiv och hänsynslös. Barn kan alltså ha många och svårförenliga känslor och tankar kring sin pappa, något som de kan försöka renodla genom att antingen betrakta våldet som dumt och fel – eller normalt och acceptabelt.³⁸

Cater intervjuade i sin studie tio barn mellan 8 och 12 år om deras tolkningar av våld, den egna pappan samt pappor i allmänhet. Barnen hade upplevt snarlika situationer men uppvisade olika sätt att "förstå" våldet. Det första synsättet var att betrakta pappan som en av flera typer. Barnen tänkte sig att det fanns olika sorters pappor; snälla och dumma, och att deras hörde till de "dumma". För de här barnen var pappan och våldet tätt sammanknutna; pappan definierades nästan helt utifrån sitt våld och positiva beskrivningar av honom saknades.

Andra barn betraktade pappan som en "normal" person med avvikande våldshandlingar. De betonade olika aspekter hos pappan, inte bara hans våld utan också positiva delar. Barnet satte pappans våld i relation till andra kontexter och utövare, som våld i sport eller krig. De fokuserade på pappans föränderlighet eller att deras relation till pappan var annorlunda mammans relation till honom. Cater skriver att våldet härigenom kunde "separeras från pappans person och rymmas inom förståelsen av pappan utan att tillskrivas grundläggande betydelse".³⁹

Den sista gruppen barn var koncentrerade på pappans normalitet och snällhet. De fokuserade på det goda hos den egna pappan och hos pappor i allmänhet. Kraven på "snällhet" från pappans sida var låga, det räckte med att han skulle sluta utöva våld. Genom att hitta likheter mellan den egna pappan och andras pappor normaliserades den egna pappan och barnet skapade en distans till våldet.⁴⁰

Cater konstaterar att faderskapet inte är "förhandlingsbart" för barnet – "pappa är alltid pappa". Barnen kunde fördöma pappans handlingar

³⁸ Cater, Å. (2004)

³⁹ Cater, Å., kap 4 i Eriksson, Cater, Dahlkild-Öhman & Näsman (red,2008): Sid 70

⁴⁰ Cater, Å., kap 4 i Eriksson, Cater, Dahlkild-Öhman & Näsman (red, 2008)

men inte hans person, de hade förklaringar till våldet och positiva förväntningar trots pappans återkommande brister.⁴¹ Weinehalls studie med ungdomar som vuxit upp med en pappa som utövat våld visar att något som varit särskilt svårt att hantera är pappans växlande mellan våld och värme. Ungdomarna vill men vågar inte längre tro på de bra delarna och har "nedmonterat" sitt behov av kärlek för att slippa bli besvikna.⁴²

Synen på våldet

Carina Hällberg uppmärksammar i sin studie med tio våldsutsatta barn i åldrarna 7–17 år tre förhållningssätt till våld hos barnen.⁴³ Hos de yngre barnen fanns synen på våldet som det normala. Våldet var något obehagligt men till viss del accepterat, barnen visade en hög grad av anpassning och lojalitet. De lite äldre barnens förhållningssätt kunde beskrivas som förklaringar och ursäkter. De barnen växlade mellan anpassning och opposition – alla menade att det var fel att slåss men uttryckte både lojalitet och avståndstagande mot våldet och pappan. Hos ungdomarna i studien betraktades däremot våldet som onormalt. De visade entydig opposition och avståndstagande mot våldet, hade inga ursäkter till pappans våld utan ansåg att det enbart var han som var ansvarig för våldet och beskrev honom som dum eller psykopat. Ingen hade dock helt gett upp hoppet om att pappan kunde förändras och de var beredda att förlåta honom. Hällberg beskriver det som att barnen genomgick en medvetandehöjande process. Äldre barn var alltså mer kritiska än yngre till våldet.

4.2.4 Motståndskraft och gynnande faktorer

Som vi sett betar och förhåller sig olika barn på olika sätt till våld i familjen. Hur de agerar och vilka strategier de väljer beror på olika faktorer och påverkar även hur väl de kommer "klara sig". Forskning visar att en del personer hanterar svåra livssituationer bättre än andra. Fenomenet att trots svåra påfrestningar skapa ett fungerande liv brukar beskrivas i termer av motståndskraft, återhämtningsförmåga eller maskrosbarnefekt. Lyckner & Metell skriver att grogrunden för motståndskraft är en "trygg känslomässig anknytning till andra och egen erfarenhet av att behärska vissa färdigheter."⁴⁴

Även Cater menar att en nyckelfaktor för motståndskraft är socialt stöd i form av en positiv relation med en icke-förövande förälder eller annan vuxenperson. Gynnande är också psykologisk stabilitet, respekt och empati för andra och förmåga att hantera stress. Även barnets egen

41 Cater, Å. (2004)

42 Weinehall, K. (1997)

43 Hällberg, C. (2003)

44 Lyckner & Metell, kap 2 i Metell, Eriksson, Isdal m fl. (2001): Sid 44s

tolkning av våldet har en central roll: Motståndskraften gynnas av ett positivt självförtroende, en känsla av kontroll över det egna livet och hopp inför framtiden.⁴⁵

En annan benämning för motståndskraft är resilience. Studier av resilience skiljer på överlevare och övriga. Det som skiljer dessa grupper åt är bland annat att så kallade överlevare har haft någon positiv vuxenkontakt och tagit större ansvar för husdjur och syskon. Gemensamt för överlevare är även att de haft fantasier och hopp medan våldet pågått och att de utvecklat en positiv självbild utan föräldrarnas hjälp. Forskning om resilience i samband med våld inom familjen lyfter fram en del specifika drag som kan fungera som skyddande faktorer, det vill säga sådant som förbättrar motståndskraften. Dessa kan finnas både hos den enskilda individen så som genetiska faktorer i form av kön och ålder och utanför individen (till exempel föräldrar som respekterar barnens individualitet och utomfamiljära relationer). Andra skyddande faktorer är hög intellektuell kapacitet, reflektivitet, ett positivt förhållningssätt till andra individer, att personen är alert, nyfiken, entusiastisk och fysiskt attraktiv och har god självkontroll.

Att kunna ta emot stöd och besluta sig för att bli annorlunda än den våldsutövande föräldern betonas av en del forskare som avgörande för personens återhämtningsförmåga.⁴⁶ Motståndskraft och återhämtningsförmåga ökar när barnet med stigande ålder får fler resurser. Lyckner & Metell påpekar dock att försvarsmekanismer som är till nytta för ett barn kan vara ineffektiva eller skadliga om de blir alltför rigida och kvarstår i vuxen ålder.⁴⁷

Lästips! Att bemästra: motståndskraft, skyddsfaktorer och kreativitet bland utsatta barn, ungdomar och deras föräldrar av Gjaerum, Groholt & Sommerschild (red, 1999)

4.3 Konsekvenser av att uppleva våld i familjen

Forskning visar att barns erfarenhet av sina föräldrar utgör grunden för deras förståelse av sig själv och att relationen till föräldrarna påverkar barns utveckling.⁴⁸ Att just föräldrarna är förövare och offer för våld är därför något som kan få många och djupgående konsekvenser för barnet. Barn som i sitt hem upplever våld mot en förälder löper en ökad risk för emotionella och beteendemässiga problem under barndomen och i

45 Cater, Å., kap 10 i Eriksson, Cater, Dahlkild-Öhman & Näsman (red, 2008)

46 Weinehall, K. (1997)

47 Lyckner & Metell, kap 2 i Metell, Eriksson, Isdal m fl. (2001)

48 Mead, G. H. (1934/1972) enligt Cater, Å., kap 4 i Eriksson, Cater, Dahlkild-Öhman & Näsman (red, 2008)

vuxenlivet.⁴⁹ Även om våld i familjen alltså kan påverka barn negativt poängterar Näsman, Carter & Eriksson att skillnaderna i emotionella och beteendemässiga problem mellan barn som upplevt våld och de som inte gjort det är relativt små. Att uppleva våld under uppväxten kan ses som en av flera skadliga faktorer som kan hindra barns utveckling och få negativa konsekvenser.⁵⁰ Alla barn drabbas på olika sätt och i varierande grad. Hur varje enskilt barn påverkas beror bland annat på utvecklingsnivå, personliga egenskaper, om barnet upplever annan utsatthet och vilka skyddande faktorer som finns.⁵¹ Hur länge våldet pågått, mammans respons på våldet och omgivningens förmåga att stötta spelar också in. En del barn påverkas inte i den akuta situationen men utvecklar symtom senare i livet. Nedan följer en genomgång av vilka konsekvenser våld i familjen kan få på kortare och längre sikt.

4.3.1 Hur drabbas barn i olika åldrar?

Foster

Forskning visar att barn redan på fosterstadiet påverkas negativt av våld. Foster registrerar moderns hjärt- och andningsrytm, röst och sinnestillstånd, och reagerar också på beröring. Mannens våld mot en gravid kvinna riktar sig också ofta direkt mot magen.⁵²

Spädbarn

Spädbarn riskerar genom sin fysiska närhet till och beroende av sina omsorgspersoner att drabbas av våld av eller mot dem: De kan skadas om mamman håller dem i famnen när hon misshandlas, eller genom att rutiner kring mat och sömn rubbas. Processen där barnet knyter an och utvecklar tillit till sina omsorgspersoner kan störas vilket skadar barns utveckling (läs mer om anknytning nedan).

Småbarn och skolbarn

Mindre barn har inte klara gränser mellan fantasi och verklighet. Deras tolkningar av sina erfarenheter präglas av "magiskt tänkande" – att tänka "elaka" tankar om någon upplevs som samma sak som att göra den personen illa. Barn som fantiserar om att hämnas på en våldsam pappa kan därför få svåra skuld känslor. I tioårsåldern börjar barn urskilja relationsmönster och värderingar. De börjar inse att pappans våld är "fel" – samtidigt som han som förälder är en av deras närmaste förebilder. Denna motsägelsefullhet kan innebära att barnen känner förvirring och skam. Att hålla rädsla och ångest i schack är energikrävande, vilket kan innebära trötthet eller koncentrationssvårigheter som stör barnets skolprestationer.

49 Näsman, Cater & Eriksson, kap 1 i Eriksson, Cater, Dahlkild-Öhman & Näsman (red, 2008)66 Edleson, J. L. (1999)

50 Näsman, Cater & Eriksson, kap 1 i Eriksson, Cater, Dahlkild-Öhman & Näsman (red, 2008)

51 Lyckner & Metell, kap 2 i Metell, Eriksson, Isdal m fl. (2001)

52 Lyckner & Metell, kap 2 i Metell, Eriksson, Isdal m fl. (2001)

Tonåringar

Ungdomar som under hela sin uppväxt har levt med pappas våld mot mamma, syskon eller sig själva har länge befunnit sig i en "vanmaktsituation". De kan känna maktlöshet inför våldet för att de själva inte har lyckats stoppa det eller för att andra inte ingripit. De kan uppleva ilska och besvikelse mot föräldrarna och mot andra ansvariga vuxna, ha en bristande tro på framtiden och känna sig annorlunda eller deprimerade. Ungdomar har större handlingsutrymme och kan hitta på fler strategier för att hantera våldet. Det kan innebära att de uppvisar beteenden som inte förknippas med våldsutsatthet.⁵³ I Weinehalls studie hade vissa av ungdomarna tagit över föräldrarnas våldsbeteenden med en manlig förövare och ett kvinnligt offer och hälften av ungdomarna hade vid något tillfälle försökt ta livet av sig.

4.3.2 Fysiska, psykiska och beteendemässiga problem

Fysiska problem

Barn som upplever våld kan drabbas av en rad fysiska besvär. En del barn får sömnproblem och kan inte somna, har mardrömmar eller kissar på sig i sömnen. Andra utvecklar huvudvärk eller astma. Ytterligare en reaktion på våldet är magproblem med magont, magkatarr eller magsår. Det är inte heller ovanligt att barn utvecklar svårigheter kring mat så som ätstörningar.

Psykiska problem

Känslor av otrygghet, rädsla, skam och skuld

Tillvaron för barn i familjer där det förekommer våld präglas ofta av oförsäglighet vilket tvingar många barn att vara på sin vakt och leva i en hög grundanspanning varifrån steget till panik inte är långt.⁵⁴ Förutom otrygghet och rädsla för våldet kan barnen genom att de inte förstår varför de utsätts för våld uppleva skam och skuld över våldet.

Otrygg anknytning

Omsorgen om barn under deras första levnadsår är av största betydelse för att de ska lära sig känna tillit till omvärlden och andra individer.⁵⁵ Anknytning är den "tillgivna bindning" eller det emotionella band som finns mellan ett barn och en person som barnet fäst sig vid. En god anknytning innebär en plattform för barns trygghet och utforskande av omvärlden. Fyra faktorer som är viktiga i anknytningsprocessen är föräldrarnas förmåga att vara lyhörda inför sina barns reaktioner och behov, att vara tillåtande, att kunna samarbeta med barnet och att vara psykologiskt tillgängliga.⁵⁶ I familjer där pappan utsätter mamma eller

53 Weinehall, K. (1997)

54 Weinehall, K. (1997)

55 Erikson, E. Homburger (1993)

56 Broberg, A. (2004)

barn för våld brister ofta dessa förmågor hos föräldrarna och barns anknytningsprocess riskerar att störas. Tecken på otrygg anknytning är att barnen är aggressiva och asociala – eller överdrivet fogliga och självutplånande. Omgivningen kan uppfatta dem både som svårhanterliga och överanpassade.

Inverkan på tillit och relationsmönster

Ett beteende hos vissa barn som upplever våld i sin familj är att byta roll med mamman – när de ser sin mamma som ”svag” kan barnet ta på sig rollen som den ”starka” och ta ansvar för såväl mamma som yngre syskon. Även på längre sikt kan relationsmönster och förmåga att känna tillit påverkas. Barn som tagit mycket ansvar för mamma eller småsyskon kan vänja sig vid att förneka sina egna behov vilket kan bli ett beteende även i andra relationer. Ungdomarna i Weinehalls studie hade genom pappans dominans, familjens sociala isolering och uteblivet stöd från omvärlden kommit till slutsatsen att de bara kunde lita på sig själva.⁵⁷

Dålig självkänsla

Studier av barn och unga som upplevt våld i sin familj visar att självkänsla och tron på framtiden kan skadas av våldet. Faderns brist på empati kan leda till att barnen känner sig osynliga, utan värde och att ingen bryr sig om dem. I och med att många av de förändringar som skett i barnens liv har varit resultatet av vuxnas beslut och bortom deras kontroll upplever många att deras egna möjligheter att påverka sin situation är obefintliga.⁵⁸

Ambivalens

Barn som lever med våld i sin familj tvingas ofta hantera motsägelsefulla erfarenheter som att pappan kräver att familjen ska följa regler men själv inte gör det, att föräldrarna ger olika versioner av ett händelseförlopp eller att barnen har vetat om att utomstående vuxna känt till deras situation men inte ingripit. En följd av det är ambivalenta känslor och tankar mot både föräldrarna, sig själva och omgivningen.

I Weinehalls studie ville flera av ungdomarna inte se på sig själva som brottsoffer trots att de insåg att de utsatts för brottsliga handlingar. Flera av dem ville inte själva använda våld samtidigt som de uttryckte önsningar om att hämnas på eller döda sin pappa. Det mest motsägelsefulla fanns dock i deras tankar om anpassning till våldet. Pojkarna kunde säga att i och med att mamman levde på pappas lön fick hon acceptera pappans beteende. Dock inte så långt som att rätta sig efter hans villkor för att slippa våld. Några av dem hade gett sin flickvän ”en smäll för att

57 Weinehall, K (1997)

58 Weinehall, K (1997)

anpassa sig” utan att de ansåg att det gjorde dem till ”hustrumiss-handlare”. Flickorna sa att de själva aldrig skulle acceptera våld eller otrohet men tyckte att mamman i viss mån skulle göra det. Flickorna hade ibland själva utsatts för våld i sin parrelation. Weinehall konstaterar att barn som är offer för våld inom familjen ”härbärgerar och hantear en mångfald av svårartade känslor och tankar.”⁵⁹

Trauma och posttraumatisk stress

Ett trauma kan beskrivas som en extremt plötslig, överväldigande, okontrollerbar och påfrestande händelse som lämnar en personen med känslor av intensiv rädsla och maktlöshet.⁶⁰ Posttraumatiskt stressyndrom, PTSS (PTSD på engelska), är den psykiatriska beteckningen på reaktioner på traumatiska erfarenheter. PTSS kan yttra sig på flera sätt: Personen kan känna vanmakt, kontrollförlust och obestämd ångest, och få en förhöjd beredskap för att fara ständigt hotar. Personen kan också drabbas av återupplevanden av traumat i form av till exempel påträngande minnesbilder eller mardrömmar. Försämrat minne, svårigheter att leva i nuet och att engagera sig i sina egna och sina näras behov är andra tecken på PTSS. Försämrat självförtroende, självförakt och skuld känslor är vanligt, liksom depressioner och sömnsvårigheter.⁶¹

Flera studier visar att barn som upplevt våld löper ökad risk för att drabbas av posttraumatisk stress. Det finns till och med studier som visar att spädbarn uppvisar traumasymtom. Barn som utsätts för svåra eller upprepade trauman och inte får hjälp löper risk att utveckla PTSS.⁶² Barn har generellt svårare än vuxna att förstå och hantera ett trauma genom att de har färre referensramar i form av kunskap om och erfarenhet av livet än vuxna.⁶³ Men alla barn som upplever traumatiska händelser utvecklar inte PTSS.

Cater skriver att det finns tre riskfaktorer när det gäller barnets utveckling efter en traumatisk situation. Ju fler riskfaktorer som förekommer desto större är risken för att en traumatisk händelse ska leda till problem. En riskfaktor är karaktären på det våld som barnet blivit utsatt för. Fysisk skada, hot mot det egna livet, att barnet bevittnat dödsfall eller varit hjälplöst innebär särskilt stor risk att händelsen ska få stor negativ betydelse för barnets utveckling. En annan riskfaktor berör barnets personlighet och livserfarenheter där ångest, depression, obearbetade kriser eller trauman, grubblerier eller häftigt temperament har visat sig öka de negativa konsekvenserna. Och slutligen kan en del faktorer i omsorgsmiljön, såsom bristfälligt socialt nätverk och dålig kommunikation och öppenhet öka risken för problem.⁶⁴

59 Weinehall, K (1997)

60 Cater, Å., kap 4 i Eriksson, Cater, Dahlkild-Öhman & Näsman (red, 2008)

61 Metell, B., kap 1 i Metell, Eriksson, Isdal m fl. (2001)

62 Lyckner & Metell, kap 2 i Metell, Eriksson, Isdal m fl. (2001)

63 Landberg & Ekblom, kap 8 i Landberg, Å. (red, 2009)

64 Cater, Å., kap 10 i Eriksson, Cater, Dahlkild-Öhman & Näsman

Lästips! Barn och trauma av Dyregrov, A. (1997)*Beteendemässiga problem*

Forskning visar att barn som upplevt våld visar fler beteendeproblem och lägre social kompetens än andra barn.⁶⁵ Flera av de beteenden som är en följd av barnets våldserfarenheter liknar dem som är typiska för neuropsykiatriska funktionsnedsättningar som ADHD eller Aspergers syndrom. Detta innebär att barn som har traumatiserats av sina våldsupplevelser riskerar att bli feldiagnostiserade och inte få det stöd de behöver.⁶⁶

Utåtagerande beteende

Barn som upplever våld i hemmet bär ofta på en frustration som måste "ta vägen" någonstans. Denna frustration kan till exempel uttrycka sig genom

- Höjd spännings- och aktivitetsnivå
- Koncentrations- och inlärningssvårigheter
- Rastlöshet och ständig beredskap
- Bristande impuls kontroll och aggressivitet
- Rymma hemifrån, isolera sig eller missbruka droger
- Grymhet mot djur

Ensamhet och mobbning

Gemensamt för många barn som upplever våld är svårigheter i det sociala samspelet. Barn som växer upp med våld kan både av sig själva och av andra uppleva sig som "annorlunda" än sina jämnåriga, något som kan leda till ensamhet eller mobbning. Barn som lever under pressen att hemlighålla våldet i hemmet tvingas förtiga en stor del av sitt liv. Detta innebär att de måste kontrollera vad de känner och tänker vilket kan göra att de blir hämmade och får svårt att reagera naturligt eller ge och få förtroenden.⁶⁷ Deras ovana att hantera konflikter på annat sätt än med våld kan leda till aggressivitet och att de ofta hamnar i konflikter. Känslor som barnen bär på om att inte duga och vara oönskade gör det svårt för dem att känna gemenskap med andra. Det är vanligt att familjer i vilka det förekommer våld flyttar ofta för att undvika omgivningens uppmärksamhet vilket gör att barnen inte hinner etablera relationer. En annan faktor som gör att barn som vuxit upp med våld "sticker ut" är att deras erfarenheter har gett dem andra referensramar och gjort dem mognare än sina jämnåriga.

65 Wolfe, Jaffe, Wilson & Zak (1985)

66 Till exempel uppskattar Eriksson & Florberger att bland de 20 våldsutsatta barn som fått en diagnos (ofta ADHD) var 2–3 diagnoser berättigade. Eriksson & Florberger (intervju 090925)

67 Lyckner & Metell, kap 2 i Metell, Eriksson, Isdal m fl. (2001)

Risk att föra våldet vidare

När det gäller huruvida barn som vuxit upp med våld i sin familj riskerar att utöva eller utsättas för våld som vuxna finns olika teorier och forskningsresultat. Vissa forskare pratar om att våldet förs vidare mellan generationer genom överföring. Kärnan i överföringsteori är att barn införlivar eller internaliserar föräldrarnas beteende. Teorin menar att relationerna i hemmet är en förebild för andra relationer och således riskerar barn som växer upp med en våldsutövande pappa och en mamma som utsätts för våld att utveckla beteenden inom mönstret manlig förövare/kvinnligt våldsoffer. Även om personer som vuxit upp med våld i familjen inte tycker att det är rätt eller bra att använda våld kan våld vara det enda sätt att lösa problem som de känner till. De vet också att våld inte behöver innebära att relationen avslutas.

Andra forskare kritiserar överföringsteorin för att tillskriva barn-domserfarenheter alltför stor betydelse för att förklara vuxnas handlingar och för att förutbestämma vissa barn till att begå våldshandlingar. De menar att det finns faktorer under barns uppväxt som väger tyngre än erfarenheten av våld när det gäller framtida våldsbeteende. Det kan handla både om faktorer på strukturell nivå, som socialt och kulturellt sammanhang och föreställningar om kön och könsrelationer,⁶⁸ och om barns individuella förutsättningar till exempel ålder, personlighet och stöd från omgivningen.⁶⁹ Som stöd för synsättet att våld inom familjen inte behöver föras vidare finns studier som visar att det bland personer som vuxit upp med våld i familjen är vanligare med en tillåtande attityd till våld än att faktiskt utöva våld.⁷⁰ Framför allt visar forskning att de flesta barn som upplevt våld under sin uppväxt slipper att uppleva det som vuxna.⁷¹

4.4 Stöd till barn som upplevt våld

Det är viktigt att komma ihåg att när vi talar om barn som upplevt våld i familjen talar vi om en mängd olika erfarenheter, livssituationer och problembilder.⁷² Samtidigt som det finns en del "typiska" konsekvenser av att uppleva våld (se avsnitt 4.3) har varje barn sin unika historia och behöver ett stöd anpassat till just henne eller honom. För att kunna erbjuda barn som upplevt våld ett gott stöd måste vi ha kunskap både om våld i allmänhet och om barnets unika situation.

68 Eriksson, M. m fl., kap 1 i Eriksson, M. (red, 2007)

69 Se även avsnitt 4.2 om barns motståndskraft och gynnande faktorer

70 Weinehall, K. (1997)

71 Näsman, Cater & Eriksson, kap 1 i Eriksson, Cater, Dahlkild-Öhman & Näsman (red, 2008)

72 Cater, Å., kap 10 i Eriksson, Cater, Dahlkild-Öhman & Näsman (red, 2008)

4.4.1 Varför ge stöd åt barn som upplevt våld?

Frågan kan besvaras på ett mycket enkelt sätt: Därför att de har rätt till det. Barn har juridisk rätt att växa upp under trygga förhållanden – och att få omgivningens och samhällets stöd om de ändå utsätts för våld eller andra övergrepp (Se 3.1 om barns rättigheter). Ett annat svar är att de behöver det. Vi vet att det både för att våldet ska upphöra och för att barnen ska kunna ”läka” är nödvändigt att omgivningen agerar. Att barn får stöd i att bearbeta sina upplevelser kan vara avgörande för deras mående och beteende senare i livet.⁷³ Det kan närmare motiveras så här:

Bekräftelse är förutsättningen för att barn ska läkas

Forskning visar att bekräftelse är nödvändigt för att barn ska kunna hantera sina upplevelser. Leira formulerar det som att så länge de trauman barn upplevt förblir ogiltiga för dem själva och omvärlden kan barn varken bearbeta vad de varit med om eller hitta strategier för att hantera sin livssituation. Det är därför grundläggande att barn får sina upplevelser bekräftade och giltiggjorda.⁷⁴ Barn måste även nås av budskapet att de inte är ensamma och att våldet inte är deras fel.⁷⁵

Information gör barnens tillvaro mer begriplig

Tillvaron för barn som lever i en familj där pappa eller annan vuxen utövar våld präglas av en hög grad av otrygghet (Se avsnitt 4.2). För att göra deras livssituation lite mer begriplig och förutsägbar är det viktigt att de får veta vad som pågår runtom dem.⁷⁶ Att få information om vad som händer och kommer att hända kan ses som särskilt viktigt just för barn: Genom att deras erfarenheter och kunskaper är mer begränsade än vuxnas har de mycket svårare att tolka och förstå det som händer omkring dem.⁷⁷

Barn behöver veta vem som är ansvarig för våldet

En erfarenhet som många barn som lever med våld i familjen delar är att våldet är något de ska titta om – och känner skuld för (Se avsnitt 4.1). När barn inte får sina upplevelser bekräftade skapas ett stort spelrum för förövaren att ”skriva om sanningen”. Genom att prata om vad som faktiskt hänt får barnen hjälp att inse att de inte är ansvariga för våldet. Att leva med vetskapen att ens egen pappa är den som är ansvarig för våldet är dock inte heller lätt för barnet (se avsnitt 4.2).

73 Rädde barnen (2006a)

74 Leira, H. (1990)

75 Weinehall, K. (1997)

76 Eriksson, M. m fl., kap 1 i Eriksson, M. (red, 2007)

Barn vill att vuxna ingriper

Genom forskning vet vi att barn som lever med våld av flera skäl har svårt att berätta om sin situation, men att de önskar att omgivningen agerar. I sin studie av ungdomar som vuxit upp med våld i familjen frågade Weinehall vad de hade velat ha under sin uppväxt. Förutom en pappa som inte utövade våld uppgav ungdomarna att de hade önskat sig en person att anförtro sig åt och att någon av dem som faktiskt kände till våldet hade ingripit. Att "inte se" eller att inte göra något betraktade de som oförlåtligt.⁷⁷

4.4.2 Vilket stöd behöver barn som upplevt våld?

Barn som upplevt våld behöver vuxna som:

- **skyddar för ytterligare våld.** Barnets säkerhet är a och o. Allt stödar arbete med barn som lever med våld i familjen måste börja med en bedömning av barnets säkerhet.⁷⁸
- **lyssnar på barnet och gör barnet synligt-** Nyckelfaktorer för att hjälpa barn att hantera sin situation är dels att barn blir lyssnade till, informerade och tagna på allvar, och dels att de erbjuds att vara aktivt involverade i att hitta lösningar och fatta beslut.⁷⁹
- **ger dem tillfälle att berätta.** Att få någon att prata med kan ge barnet tilltro till sig själv och sina upplevelser. Förutsättningarna för att barn ska berätta om sina våldserfarenheter är att de får en möjlighet att göra det, att barnen ser ett syfte med att berätta och ser en förbindelse mellan sig själva och andra till exempel att det finns fler barn i samma situation och att hjälp finns att få.⁸⁰
- **ger dem möjlighet att sörja**
- **skapar ett mer förutsägbart liv för barnet.**⁸¹

VIKTIGT!

I stödinsatser är det viktigt att kunna se barn som upplevt våld både som offer och aktörer. Att beskriva dem som offer är ofta förutsättningen för att de ska erkännas stöd från samhället. Samtidigt behöver vi, i mötet med barnet, ha fokus på barnens handlingsförmåga för att kunna utforma ett stöd som utgår från deras eget perspektiv.⁸²

77 Weinehall, K. (1997)

78 Steinsvåg, P. Ö., kap 10 i Eriksson, M. (red, 2007)

79 Mullender, A. m fl. (2002) enligt Cater, Å., kap 10 i Eriksson, Cater, Dahlkild-Öhman & Näsman (red, 2008)

80 Jensen m fl. (2005) enligt Solberg, A., kap 2 i Eriksson, M. (red, 2007)

81 Metell, B., kap 8 i Metell, Eriksson, Isdal m fl. (2001)

82 Eskonen, I., kap 4 i Eriksson, M. (red, 2007)

Ekbon & Landberg skriver att stödet till barn kan delas in i tre steg. Det första steget handlar om skydd, det vill säga att sörja för barnens säkerhet. Det är Socialtjänstens ansvar att skydda mammor och barn från våld och att erbjuda dem stöd, liksom för att samordna samarbetet mellan olika professionella instanser. I ett andra steg ska barn erbjudas *krissamtal* i syfte att få sina upplevelser bekräftade, information och stöd. Krissamtal kan erbjudas av socialtjänst eller kvinnojour och bör kombineras med en första bedömning av barnens stödbehov. Ibland gör försvårande omständigheter så som svåra symtom, funktionsnedsättningar eller att barnen är mycket små att det är bättre att barnpsykiatriker erbjuder krisstödet. Ansvarsfördelningen kan variera mellan olika kommuner och landsting. Ett tredje steg är att erbjuda de barn som behöver det *barnpsykiatrisk behandling*. Till exempel är detta aktuellt för barn som har utvecklat PTSS. Barn som har drabbats av PTSS behöver en terapeutisk behandling som riktar sig speciellt till dem. Enbart stöd till föräldrar och förbättrad livssituation räcker inte.⁸³

Det stöd som barn som upplevt våld behöver kan också beskrivas så här:

Tydliga och samordnade insatser

I Hällbergs studie hade samtliga tio barn en pågående eller nyligen avslutad kontakt med socialtjänsten. Flera av barnen visste inte vad kontakten med socialtjänsten handlade om och alla tyckte att det var jobbigt att många olika personer frågade samma saker och att de behövde upprepa sig.⁸⁴ Att det finns ett behov av att samordna stödinsatser kring barn är något som har uppmärksamats och bland annat lett till skapandet av Barnahus runt om i landet (Se avsnitt 5.1).

Tidigt stöd

I en stödgrupp för tonårstjejer på BUP Bågen berättade fyra av fem tjejer att de hittat "någon som förstod" att prata med för första gången när de började gymnasiet. Flera hade mångåriga kontakter med socialtjänsten bakom sig. De hårdast drabbade tjejerna slutade i samtalsgruppen för att de inte klarade av att börja gräva i sådant som de under flera år hade "begravt" – något som belyser vikten av att fånga upp de här barnen tidigt.⁸⁵

Rätt stöd

Flera av de barn som kommer till BUP Bågen har i åratal utretts för laktosintolerans eller glutenallergi – men kan slippa sina magproblem efter ett enda samtal på Bågen. Andra barn får en ADHD-diagnos fast deras

⁸³ Ekbon & Landberg, kap 8 i Eriksson, M. (red, 2007)

⁸⁴ Hällberg, C. (2003)

⁸⁵ Kavhed, R. (Föreläsning 090227)

beteende kan bero på att de är traumatiserade.⁸⁶ Insatser för barn som upplevt våld måste bygga på en kunnig bedömning av deras behov.

Socialt stöd

Cater poängterar att den viktigaste faktorn för återhämtning är socialt stöd. Barn kan ofta återhämta sig med mycket liten professionell insats om man samlar de resurser som finns hos föräldrar, skola och nätverk.⁸⁷

Stöd baserat på rätt attityd

Metell & Lyckner lyfter att "problematiska" beteenden hos barn som upplevt våld är normala reaktioner på onormala händelser, och att det är viktigt att barnen inte betraktas som problembarn utan barn med problem.⁸⁸

Sammanfattning- stöd till barn som upplevt våld

Barn som upplever våld behöver:

- skyddas från ytterligare våld
- vuxna som vågar "ta i" allt de har varit med om
- få prata om sina upplevelser och få information om vad som kommer hända
- få veta att det som har hänt inte är deras fel
- få sina upplevelser förklarade och "verkliggjorda"
- tydliga och samordnade insatser
- omgivningens förståelse för sina känslor och sitt beteende

Stödet bör ha som mål att:

- öka känslan av kontroll
- stödja förmågan att uttrycka och hantera känslor
- återupprätta förmågan att tänka, leka och rita om traumat
- minska känslan av utanförskap och skuld och skam
- stärka självkänslan
- öka framtidstro och hopp.⁸⁹

Individuell eller gruppbehandling?

Behandling till barn som upplevt våld kan ges både individuellt och i grupp. Fördelar med *individuella samtal* är bland annat att barn får känna att de får all uppmärksamhet och att de kan berätta sin historia utan att behöva hantera andras reaktioner. *Gruppsamtal*, som internationellt sett

86 Kavhed, R. (Föreläsning 090227)

87 Cater, Å., kap 10 i Eriksson, Cater, Dahlkild-Öhman & Näsman (red, 2008)

88 Metell & Lyckner, kap. 3 i Metell, Eriksson, Isdal m fl. (2001)

89 Kavhed, R. (Föreläsning 090227)

är den vanligaste metoden, anses speciellt lämpliga för äldre barn eller tonåringar. Fördelarna med gruppbehandling kan beskrivas som:

- Barnen får bekräftat att de inte är ensamma om att ha upplevt våld i sin familj. Genom att ta del av andra barns upplevelser får de stöd att beskriva och förstå sina egna upplevelser och känslor av isolering, skam och utanförskap minskar.

- Gruppsamtal innebär en större möjlighet för barn att "vila" jämfört med individuell behandling då det inte alltid är nödvändigt att befinna sig i centrum. I en grupp finns utrymme för olika roller. Barnen kan turas om vara den "modiga" som berättar om svåra saker eller den "ledsna" som behöver tröst. Genom att ta del av andras erfarenheter lär sig barnen att det finns olika sätt att reagera och agera.⁹⁰

- För en del barn är stödgrupperna den första grupp barnen fungerar i då många har kamratproblem.⁹¹

- Barn som är för små för att prata själva kan ändå bli hjälpta av att ta del av andra barns berättelser.

- Genom att sammanföra barn som befinner sig i olika "stadier" av sin läkandeprocess kan de få hjälp av varandra: De barn som har det väldigt tungt just då kan se att det finns en framtid där de kommer att må bättre, och de som kommit en bit på väg får perspektiv och bekräftelse på hur mycket som har förändrats för dem.

Nackdelar med gruppsamtal är att det i små kommuner kan vara svårt att samla ihop tillräckligt många barn. Det kan också vara svårt att erbjuda gruppsamtal till barn med språksvårigheter och vissa barn behöver visas särskild hänsyn. Det gäller också att vara försiktig så att inte ett barns upplevelser inte "förminskas" av att dem hör att andra haft det "värre", eller att barn "tar på sig" andras jobbiga känslor. Innan gruppsamtal krävs en bedömning av lämpligheten för just det barnet att delta i en grupp.⁹²

Innebär olika förhållningssätt till pappa olika stödbehov?

Cater resonerar kring hur de som ger stöd åt barn ska uppmuntra barnet att se på en våldsutövande far och hur olika synsätt kan påverka barnets stödbehov. Är det bäst att barn ser våldet som centralt för hans person så att de kan skydda sig bättre, eller ska de få betrakta pappan som "snäll" för att de önskar och vill det? Cater skriver att de barn som inte ser några positiva sidor hos pappan kan vara de som har det svårast och därför löper störst risk för till exempel trauma. Dessa barn behöver främst psykosociala och traumainriktade behandlingsmodeller. Barn som däremot beskriver pappan som "normal trots sitt våld" (en inställning som

90 Ekbohm & Landberg, kap 8 i Eriksson, M. (red, 2007)

91 Eriksson & Florberger (Intervju, 090925)

92 Cater, Å., kap 10 i Eriksson, Cater, Dahlkild-Öhman & Näsman (red, 2008)

påminner om hur personer som dömts för våldsbrott ser på sig själva) kanske är de som löper störst risk för att anamma både våldsbeteende och ursäktande inställning till våldet. Dessa barn behöver främst kognitiva och attitydinriktade insatser.⁹³

4.5 Sammanfattning kapitel fyra

Studier visar att av alla barn i Sverige är det uppskattningsvis omkring 150 000 – 200 000 barn som någon gång upplevt våld i hemmet. Våld mot barn i hemmet är också extra problematisk typ av våld, bland annat eftersom hemmet blir en otrygg plats och att den som ska ta hand om barnet blir en otrygg person och barnet saknar oftast handlingsutrymme att ta sig bort från våldet. Det problematiska med den här typen av våld är också att det finns en omedveten ovilja bland många vuxna att erkänna att det förekommer våld mot barn, även då det finns tecken som visar på att våldet förekommer. Många barn som berättar om våld i hemmet riskerar därför att misstros och därigenom skuldbeläggas ytterligare.

Barn som utsätts för våld i hemmet upplever sin vardag som oförutsägbart och kaotisk och att våldet är något som är nästintill omöjligt att prata om. När barn utsätts för våld hemma tvingas de att agera och hitta strategier för att hantera våldet. Strategierna kan vara allt från att gömma sig, gå emellan, tillkalla hjälp, skapa fantasier där det är på ett annat sätt, använda droger eller i värsta fall ta sitt liv. Oavsett hur barnet har agerat ska vi komma ihåg att barn trots små handlingsutrymmen hittar alla dessa olika sätt att agera på. Att barnet till exempel gömmer sig är också en aktiv strategi från barnets sida. Barnets beteende går att förstå och det finns förklaringar till att de agerade så som de gjorde.

Barn som blivit utsatta för våld av sina pappor kan ha många och ibland svårförenliga känslor kring honom som person. Det kan vara allt från kärlek, medlidande, hat, rädsla, osäkerhet, besvikelse och hopp. Barnen behöver utrymme att få känna dessa känslor och stöd i att få de ibland motstridiga känslorna att gå ihop.

Barn som upplevt våld i familjen uppvisar mer ångest, depression, traumasyntom och temperamentsproblem än andra barn och är ofta mer ängsliga, antisociala och aggressiva. Både fysisk hälsa, socio-emotionell utveckling och relationer påverkats negativt av våldet. En annan konsekvens av att växa upp med våld är att barnen riskerar att "lära sig" att våld är ett sätt att lösa konflikter, att världen är oförutsägbart och att de inte kan lita på andra människor. Forskning visar att också att bevittna våld kan ge lika eller alvarligare konsekvenser som att utsättas direkt för våldet. Psykiskt våld som kränkningar och hot mot barn eller mamman kan också upplevas som värre än fysiskt våld.

93 Cater, Å., kap 4 i Eriksson, Cater, Dahlkild-Öhman & Näsman (red, 2008): Sid 79

Barn som upplevt våld har rätt till stöd! Bekräftelse på det en varit med om är en förutsättning för att barnen ska kunna läka och må bra senare i livet. Att ge stöd till barn är också viktigt för att lyfta skuld från barnet och lägga ansvaret för våldet där det hör hemma. Barn som upplevt våld vill också att vuxna ingriper och vågar ställa frågor om våldet flera gånger. Barn som upplevt våld behöver vuxna som skyddar mot ytterligare övergrepp, ger dem tillfälle att sätta ord på sina upplevelser, tar ansvar för att samordna insatser kring barnet och någon som kan ge dem en tydlig bild av vad som kommer att hända härnäst. Barn som har drabbats väldigt hårt av våldet och till exempel utvecklat PTSS behöver kontinuerlig och professionell behandling, enbart stöd till föräldrar och förbättrad livssituation räcker inte

Kapitel 5

Myndigheters ansvar och tips

- Myndigheters stöd till barn
- Tips på litteratur, film och utbildningar – riktat till jourkvinnor/vuxna
- Information riktad direkt till barn

Myndigheters ansvar och tips

5.1 Myndigheters stöd till barn

Barn som upplevt våld möter många olika aktörer; från kvinnojourer och andra ideella verksamheter till polis och rättsväsende, socialtjänst och hälsovård. För att skyddsnetet kring barnen ska bli så effektivt och tätmaskigt som möjligt är det bra att känna till de olika myndigheters roller och uppdrag. Socialstyrelsen beskriver i rapporten "Barnahus – försöksverksamhet med samverkan under ett tak vid misstanke om brott mot barn" olika myndigheters uppgifter när ett barn misstänks vara utsatt för brott:¹

Olika myndigheters ansvar

Socialtjänsten

- Utredningsansvar.
- Genomförandeplan/handlingsplan.
- Bedöma och tillgodose barnets behov av omedelbart skydd eller stöd (hot- och riskbedömning).
- Ta ställning till om en polisanmälan ska göras.
- Samordna arbetet med andra myndigheter.
- Stödja barnet och familjen som helhet både under utredningstiden och mer långsiktigt.
- Bedöma föräldrarnas omsorgsförmåga och barnets behov av insatser.

Polisen

- Hot- och riskbedömning.
- Upprätta polisanmälan och färdigställa förundersökningsprotokoll.
- Planera, förbereda, genomföra och dokumentera förhör med barn och andra bevispersoner.
- Planera och genomföra övriga utredningsåtgärder, exempelvis inhämta rättsintyg.
- Verkställa eventuella tvångsmedelsbeslut, tex kroppsbesiktning, hämtning till förhör eller husrannsakan.
- Hantera och följa upp eventuella kontaktförbud.

1 Socialstyrelsen (2008)

Åklagaren

- Värdera misstanken och besluta om en förundersökning ska inledas.
- Vid behov ansöka hos tingsrätten om särskild företrädare eller måls- ägarbiträde för barnet samt om offentlig försvarare för den misstänkte.
- Bestämma hur förundersökningen ska bedrivas, tex besluta om rätts- medicinsk undersökning, och lämna direktiv till polisen.
- Besluta om eventuella tvångsmedel och kontaktförbud.
- Besluta om åtal ska väckas.
- Driva processen i domstol.

Hälso- och sjukvården

- Utredda barnets kroppsliga/fysiska status, bedöma förekomsten av skador.
- Utredda, bedöma och tillgodose barnets behov av fysisk och/eller psykiatrisk medicinsk behandling.
- Bedöma och tillgodose barnets behov av krisbearbetning, psyko- terapeutisk eller psykologisk insats.
- Dokumentera skador.
- Bedöma och tillgodose de vuxnas behov av krisbearbetning och annan behandling (vuxensjukvården).

Rättsläkaren

På uppdrag av polis eller åklagare:

- Utredda hastiga och oväntade samt naturliga dödsfall.
- Inhämta dokumentation från hälso- sjukvården för bedömning.
- Utfärda rättsintyg utifrån journalhandlingar upprättade av andra läkare.
- Medverka vid rekonstruktioner.

På uppdrag av åklagare eller domstol:

- Medverka som sakkunnig vid domstolsförhandling.

Barnahus

På flera orter i Sverige startas nu barnahus. Syftet med barnahus är att samla alla myndigheter som samarbetar kring barn som misstänks vara utsatta för brott under ett tak. Genom detta slipper barnen ta sig till olika platser och träffa olika personer. Barnahuset har fast personal som ansvarar för samordning. I ”Boken om barnahus – samverkan med barnet i centrum” beskrivs vad Barnahus erbjuder:²

- En fysiskt och psykiskt trygg miljö för barnet. Barnets behov sätts i centrum genom att de vuxna kommer till barnet istället för tvärtom.

2 Landberg, Å., kap 1 i Landberg, Å. (red, 2009)

- Ett samlat omhändertagande av vuxna som arbetar mot samma mål som barnet.
- En helhetslösning för de insatser som är tänkta att ge barnet upprätelse, skydd, stöd och behandling.

Utvecklingen av barnahus tog fart 2005 då regeringen uppdrog åt Åklagarmyndigheten, Rikspolisstyrelsen, Rättsmedicinalverket och Socialstyrelsen att starta barnhus på försök på sex orter i Sverige.

Läs mer om Barnahus:

- Inuti ett barnahus- en kvalitetsgranskning av 23 verksamheter (Landberg, Svedin & Rädda barnen 2013)
- Boken om barnahus – samverkan med barnet i centrum (Landberg & Rädda barnen 2009)
- Gemensamma kriterier! Innehållet i ett barnahus i tio punkter (Rädda barnen 2009)

5.2 Tips på litteratur, film och utbildningar – riktat till jourkvinnor/vuxna

Rapporter

Akta barnen. Om våld mot små barn. Rädda barnen & Allmänna barnhuset (2007)

Aldrig våld – 30 år av svensk lagstiftning mot aga. Regeringskansliet & Rädda barnen (2009)

Barnets bästa kräver resurser! – Om kommunernas ansvar för barn som far illa. Rädda barnen (2006)

Barnuppdraget i Stockholms socialtjänst – BUSS. Slutrapport 2009. Stockholms stad, Socialtjänst- och arbetsmarknadsförvaltningen

Det sista de berättar – om incest och andra sexuella övergrepp. Roks (2013)

Detta borde alla veta om barnmisshandel. Rädda barnen (www.raddabarnen.se) (2006)

”Innerst inne var man rädd.” Barns och föräldrars röster om att ha umgänge tillsammans med kontaktperson. Rädda barnen & Socialstyrelsen (2007)

Signaler – Barn och ungdomar berättar om upplevelser av våld i nära relationer. Barnombudsmannen (2012)

Trappan-metoden för barn som upplevt våld i sin familj. Cater, Å. Ekbohm, I. FoU-rapport 2014/2, Regionförbundet Uppsala län.

Utan upprättelse. Vem ser barn som bevittnat våld i hemmet? Rädda barnen (2009)

Våld i hemmet – barns strategier. Överlien, C. (2012) Gleerups

Handböcker

Att intervjua barn – vägledning för socialsekreterare. Cederborg, A-C. & Stiftelsen Allmänna Barnhuset (2010) Skriftserie 2010:4.

Att möta våldsutsatta kvinnor – Handbok för bemötande och samtal. Grände, J. & Roks (2007) Stockholm: Roks.

Barn på kvinnojour – En handbok från SKR. Lorentzi, U. (2005) Stockholm: Premiss förslag.

Barn, våld, familjerätt och kvinnojoursarbete. Eriksson, M. & Roks (2008) Stockholm: Roks.

Handbok för FIB: barngruppverksamhet: Beskrivning av att lägga upp gruppträffar med barn som upplevt våld. Nilsson, A. Johansson, M & Wahlström, S. (2008). Landstinget i Uppsala län.

Krisbemötande för tonåringar utsatta för våldtäkt. Zachrisson, E (2013) Stiftelsen allmänna barnahus

Pedagogik og Praksis på krisecentre. Pedersen, H. (2007) Landsorganisationen af Kvindekrisecentre (LOKK).

Övrig litteratur

Att bemästra: motståndskraft, skyddsfaktorer och kreativitet bland utsatta barn, ungdomar och deras föräldrar. Gjaerum, B., Groholt, B & Sommerschild, H (red, 1999) Stockholm: Svenska föreningen för psykisk hälsa.

Barn och trauma. Dyregrov, A. (1997) Lund: Studentlitteratur

Från kaos till sammanhang. Cleve, E. (2000) Stockholm: Wahlström & Widstrand

Lek, hälsa och lärande om lek som specialpedagogisk metod. Sandén, I. (2005) Malmö Högskola, Lärarutbildningen

Samtalsbilder och teckningar – samtal med barn i svåra situationer. Holmsen, M. (2007) Lund: Studentlitteratur AB

Sårbara barn – att vara liten, misshandlad och försummad. Hindberg, B. (2006) Stockholm: Gothia Förlag

Film

"En fyrkantig himmel" (2009)

En film om barnmisshandel riktad till yrkesverksamma, politiker och beslutsfattare, studerande och privatpersoner som vill engagera sig mot våld mot barn.Handledning/studiehäfte medföljer dvd:n som pdf-fil. Filmen är producerad av Måsen Film AB för Räddabarnen. www.rb.se

"Han sa att det var mitt fel" (2013)

En animerad film om incest som syftar till att synliggöra att dessa övergrepp förekommer och göra det så tabubelagda ämnet mer pratbart. Syftet är också att visa hur vi kan bemöta incestutsatta och filmen riktar sig främst till organisationer eller yrkesverksamma som kan möta barn eller vuxna som utsatts för incest. Filmen är framtagen av Roks och kan beställas på www.roks.se.

"I skuggan av våldet" (2004)

En film om kvinnomisshandel ur ett barnperspektiv. Filmen är lämplig att använda i utbildning, kompetensutveckling och visas i grupp för diskussion. Filmen är producerad av Måsen Film AB för BUP Bågen och Rädda barnen. www.rb.se

"Ingen ser oss" (2007)

Ingen ser oss är ett utbildningsprojekt bestående av en novellfilm och en diskussionshandledning som belyser problematiken med mäns våld mot kvinnor och barn ur flera olika perspektiv. Materialet riktar sig till såväl skola som arbetsliv och syftar till att öka kunskapen om kvinnofrid och förebyggande arbete mot mäns våld mot kvinnor.

Materialet har tagits fram av Amphi produktion på uppdrag av Unizon. www.amphi.se

"Jag sa att jag hade en mardröm" (2007)

Animerad dokumentärfilm där fem barn intervjuas av Lotta Molander som arbetar med barnverksamheten på Alla Kvinnors Hus i Stockholm. Barnens upplevelser och känslor skildras genom deras egna berättelser och teckningar. Samtalen är autentiska men av sekretesskäl är barnens namn fingerade. Filmen är framtagen av Unizon och finns textad på flera språk. www.unizon.se

Utbildningar

”Eleonoragruppen” – Barngruppsledarutbildning Utbildningen vänder sig till dig som kommer i kontakt med barn och tonåringar i svårigheter. Syftet är att öka din kompetens om utsatta barns situation och vilken hjälp som behövs. Den ska även utgöra en tillräcklig grund för att kunna starta barn/tonårsgrupper. Genom kursen får du kunskap om bland annat familjemönster, att växa upp i en dysfunktionell familj, känslor och försvar. www.eleonoragruppen.se

”Trappan” – Krisbearbetning

Utbildning på Ersta Sköndal Högskola i samarbete med Röda korset. Ger 7,5 högskolepoäng. Kursens syfte är att ge kursdeltagarna teoretisk kunskap, praktisk övning och handledning för att ge barn som upplevt familjevåld en krisbearbetning. Kursen innehåller föreläsningar om barns utveckling, barn i rättssamhället och om våld mot kvinnor i relationer. www.esh.se

5.3 Information riktad direkt till barn

Böcker

Barnets rättigheter.

En lättläst skrift om barnets rättigheter. Regeringskansliet (2003)
(Kan laddas ner på BRIS hemsida)

Det gör ont när pappa slår mamma. Weinhold, S. (2009) Stockholm:
Gothia Förlag

Känslorna finns kvar. Österberg, L. & Rochling, P. (2008) Sandvikens
Kommun, Individ- och omsorgsförvaltningen

Liten

Brottsoffermyndigheten har tagit fram en bok som riktar sig till små barn och som handlar om att vara rädd hemma, om bråk som blir för stora, om olika strategier att ta till när det blir läskigt och om att berätta. (2014) Går att beställa eller ladda ner på www.brom.se.

Papegojan Bettan är arg och musen Tova tar en risk. Matsgård, M. (1997)
Stockholm: Tago förlag

Resan till landet självklarhet. Asp, I., Kristensen, K. & Ytterstad, M. (2003)
Göteborg: Förlaget Ladybird

Hemsidor

Barnombudsmannen

Barnombudsmannens uppgift är att företräda barns och ungas rättigheter och intressen. Här finns praktisk information om vilka rättigheter barn har. www.bo.se

BRIS – Barnens rätt i samhället

BRIS är en ideell organisation som bistår barn som far illa. På sidan finns info om och till barn, chatt, diskussionsforum och material att ladda ner. www.bris.se

Brottsoffermyndigheten

På Brottsoffermyndigheten finns många broschyrer med information riktad till barn och unga att ladda ner eller beställa hem. Bland annat finns information om barns rättigheter och vad som händer om du blivit utsatt för brott. Här finns förklaringar om bland annat vad skyddade personuppgifter innebär och hur en rättegång går till. Broschyerna går också att läsa och beställa på flera olika språk. www.brom.se

BUP – Barn och ungdomspsykiatri

En webbplats som vänder sig till barn, ungdomar och vuxna som söker information om BUP eller vill veta mer om olika psykiska problem. Viss information finns på flera språk. På sidan kan du som bor i Stockholm söka efter den klinik som ligger närmast dig men det finns också länkar till BUP-kliniker runt om i landet under fliken BUP i andra landsting. www.bup.se

Friends

Friends är en ideell organisation som arbetar för att barn och unga ska känna sig trygga och slippa utsättas för mobbning och andra kränkningar. Friends utbildar barn och vuxna inom skolan, förskolan och idrottsrörelsen. www.friends.se

Frisk och fri (föreningen mot ätstörningar)

En hemsida både för den som lider av en ätstörning och för den som känner någon som är drabbad. På hemsidan kan du hitta information om vad en ätstörning är och var du kan få stöd. Frisk och fri har en stödtelefon dit du kan ringa och prata, få stöd och råd. På hemsidan finns också hänvisningar till Frisk och fris 19 lokalavdelningar. www.friskfri.se

Jag vill veta

Jag vill veta är en hemsida utvecklad av Brottsoffermyndigheten och som riktar sig till barn och unga. Sidan har information som riktar sig till tre olika ålderskategorier: 4-7 år, 8-13 år och 14-17 år. På hemsidan kan du navigera runt och hitta massor av information om vad som händer om du blivit utsatt för brott och hur du kan anmäla det. Här kan du ta reda på om något du utsatts för är brottsligt och vad många, annars svåra, ord betyder. Tex finns information till den som sett eller utsatts för våld hemma. www.jagvillveta.se

Killfrågor.se

På killfrågor.se kan killar chatta och mejla anonymt med vuxna volontärer. Ett syfte med sidan är att stötta och bekräfta enskilda killar och utmana invanda och begränsande synsätt kring kön. [Killfrågor.se](http://killfrågor.se) drivs av Män för Jämställdhet som är en ideell och partipolitiskt obunden riksorganisation och verkar för jämställdhet och mot våld. www.killfrågor.se

Röda sidorna

Röda Sidorna är en sökmotor skapad av BRIS för unga som behöver stöd av kunniga och engagerade vuxna. Med sökmotorn kan unga hitta den hjälp och det stöd som finns lokalt eller rikstäckande. Här kan du prata med personer som är eller har varit i samma situation som en själv och få hjälp om du utsatts för övergrepp. Information om barns rättigheter finns på flera olika språk. www.rodasidorna.se

Shedo

Föreningen Shedo arbetar med att sprida information och ge stöd kring psykisk ohälsa, ätstörningar och självskadebeteende. På hemsidan kan du läsa om självskadebeteende, solskenshistorier och om lagar och rättigheter. Shedo ger stöd via telefon och jourmail. Du kan också gå in och titta på färdighetslistan där du kan få idéer och förslag på hur du kan hantera ångest på ett sätt som inte är skadligt för kroppen. www.shedo.se

Tjejjouren.se

[Tjejjouren.se](http://tjejjouren.se) är en plats på nätet som samlar landets alla tjejjourer på ett och samma ställe. Där kan alla som definierar sig som tjej få stöd och pepp, ställa frågor och komma i kontakt med en tjejjour. Bakom [Tjejjouren.se](http://tjejjouren.se) står Sveriges drygt 60 tjejjourer där jourtjejer dagligen arbetar med att besvara frågor, anordna aktiviteter och mycket mer. [Tjejjouren.se](http://tjejjouren.se) är en del av Roks och Unizons verksamhet. www.tjejjouren.se

Referenser

Litteratur

- Allwood, C. M. & Franzen, E. C. (red, 2000): Tvärkulturella möten: grundbok för psykologer och socialarbetare. Stockholm: Natur och Kultur.
- Almqvist, K. & Broberg, A. (2004): Barn som bevittnat våld mot mamma: en studie om kvinnor och barn som vistats på kvinnojourer i Göteborg. Göteborg: Lundby Stadsdelsförvaltning.
- Barnombudsmannen, (2005) När tryggheten står på spel
- Barnombudsmannen. (2012a) "Oskyddad- barn och ungdomar om att leva med skyddade personuppgifter"
- Barnombudsmannen.(2012b)"Signaler- våld i nära relationer, barn och ungdomar berättar"
- Broberg, A. (2004): "Barns behov och föräldrars omsorgsförmåga i ljuset av anknytningsteori", sid 23–44 i Att knyta an, en livsviktig uppgift. Om små barns anknytning och samspel. Stiftelsen Allmänna barnhuset, Skriftserie 2007:5.
- Brottsförebyggande rådet (2014:8) "Brott i nära relationer – en nationell kartläggning"
- Brottsoffermyndigheten. (2013) Barn och unga som brottsoffer
- Brottsoffermyndigheten: Nyhetsbrev nr 2/2009.
- Cater, Å. Källström (2004): Negotiating normality and deviation – father's violence against mother from children's perspectives. Örebro: Örebro universitet, Örebro Studies in Social Work no 5.
- Christensen, E. (1990): Börnekår. En undersøgelse af omsorgssvikt i relation til børn og unge i familier med hustrumishandling. Nordisk Psykologi Monografi vol. 42, nr 31. Danmark: Akademisk Forlag.
- Edleson, J. L. (1999): Children's witnessing of Adult Domestic Violence, sid 839-870 i Journal of Interpersonal Violence, vol 8, nr 14.
- Erikson, E. Homburger (1993): Barnet och samhället. Stockholm: Natur och Kultur.
- Eriksson, M. (2008): Barn, våld, familjerätt och kvinnojourarbete. Stockholm: Roks.
- Eriksson, M., Cater, Å., Dahlkild-Öhman, G. & Näsman, E. (red, 2008): Barns röster om våld - att tolka och förstå. Malmö: Gleerups.
- Eriksson, M. (red, 2007): Barn som upplever våld. Stockholm: Gothia Förlag.
- Eriksson, M. (2003) I skuggan av pappa, Stehag: Gondolin (fjärde upplagan 2007)
- Hindberg, B. (2004). Barn och ungdomar som brottsoffer. i M. Lindgren, K.-Å. Pettersson, & B. Hägglund, Utsatta och sårbara brottsoffer. Stockholm: Jure Förlag.
- Hällberg, C. (2003): När pappa misshandlar mamma – Barns berättelser om våld i hemmet. Magisteruppsats, Ersta Sköndal Högskola.

- Isdal, P. (2008): *Meningen med våld*. Stockholm: Gothia Förlag.
- Landberg, Å. (red, 2009): *Boken om barnahus – samverkan med barnet i centrum*. Stockholm: Rädda barnen & Gothia Förlag AB.
- Leira, H. (1990) *Fra tabuisert trauma til anerkjennelse og erkjennelse*. Tidsskrift for Norsk Psykologforening, vol 27.
- Lundgren, J., Hillman, S. & Broberg, A. (2009): *Att lämna en destruktiv relation, Stiftelsen Allmänna barnhuset, delrapport 1 (2009)*.
- Lynne, H. (2011). *Violent Fathering and the Risks to Children*, Policy Press
- Metell, B., Eriksson, M., Isdal, P., Lyckner, B. & Råkil, M. (2001): *Barn som ser pappa slå. Växjö: Förlagshuset Gothia*.
- Pled, E., Jaffe, P. & Edleson, J. (red, 1995): *Ending the Cycle of Violence*. London: SAGE Publications Ltd.
- Roks (2013) *Det sista de berättar- om incest och andra sexuella övergrepp*. Växjö: KST Infoservice.
- Roks (2011) *Roks kvalitetssäkringsmaterial*.
- Roks (2010): *Roks stadgar*.
- Roks (2008): *Roks etiska riktlinjer*.
- Roks/Katarina Hörlin (2011) *Vårdnadstvisten-med barnet i fokus*
- Roks (2007): *Värdegrund för Roks*.
- Rädda barnen (2006a): *Detta borde alla veta om barnmisshandel*.
- Rädda barnen (2006b): *"Hur många vuxna tror på en unge egentligen???"*
- Schiratzki, J. (2010) *Barnrättens grunder*. Lund: Studentlitteratur
- Socialdepartementet (2001): *Barnmisshandel. Att förebygga och åtgärda. Slutbetänkande av Kommittén mot barnmisshandel. SOU 2001:72*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Socialstyrelsen (2008): *Barnahus – försöksverksamhet med samverkan under ett tak vid misstanke om brott mot barn*.
- Svensson, B., Långberg, B. & Janson, S. (2011): *Kroppslig bestraffning och annan kränkning av barn- en nationell kartläggning* Stiftelsen Allmänna Barnhuset, Karlstads universitet.
- Weinehall, K. (1997): *Att växa upp i våldets närhet – Ungdomars berättelser om våld i hemmet*, Umeå: Umeå universitet, Pedagogiska institutionen.
- Wolfe, D., Jaffe, P., Wilson S. K. & Zak, L. (1985): *Children of Battered Women: The relation of Child Behavior to Family Violence and Maternal Stress*. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, nr 53.
- Överlien, C. & Hydén, M. (2007): *Att tvingas lyssna – hur barn bevittnar pappas våld mot mamma*. *Barn*, nr 1.

Överlien, C., Jacobsen, M. & Evang, A. (2009): Barns erfaringar fra livet på krisesenter. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress A/S, Rapport nr 2/2009. Oslo: 07.

Intervjuer & föreläsningar

Cater, Åsa: Intervju Örebro 090901.

Åsa är socionom och fil. dr i socialt arbete och vid Örebro Universitet. Åsas avhandling (se Cater, 2004 ovan) handlar om hur barn förhåller sig till en våldsutövande pappa.

Eriksson, Susanne & Florberger, Ann: Intervju Göteborg 090925.

Susanne och Ann är socionomer och familjeterapeuter på Bojen, en ideell organisation i Göteborg som erbjuder individuella samtal och gruppverksamhet för barn, ungdomar och mammor som utsatts för våld i hemmet.

Hildingson Boqvist, Anna Karin: Föreläsning Roks utbildningshelg, Stockholm 081009-10.

Anna är jurist på Barnombudsmannens program- och utredningsenhet.

Karlsson, Marianne: Intervju, Luleå 081112.

Marianne är förskollärare och samtalsterapeut med inriktning mot våld och trauma. Marianne har i många år arbetat med barn och ungdomar som upplevt våld i sin familj, bland annat på Kvinnojouren Iris i Luleå.

Kavhed, Robert: Föreläsning på NCK-utbildning, Uppsala 090227.

Robert är kurator på BUP Bågen i Stockholm, en specialenhet inom BUP som behandlar barn och unga som upplevt våld i familjen.

Molander, Lotta: Intervju, Stockholm 091202

Lotta är familjebehandlare och ansvarig för barnjouren på Alla Kvinnors Hus i Stockholm. Lotta har i många år arbetat på Maria Ungdom och föreläser om våld mot barn.

Nordborg, Gudrun: Intervju, Umeå 140924

Gudrun är jurist och har länge arbetat med frågor som rör vårdnad, boende och umgänge. En av författarna i boken "Vårdnadstvisterna-med barnet i fokus".

Norlén, Anna: Intervju, Stockholm 090422.

Anna är psykolog och psykoterapeut och arbetade när intervjun gjordes som enhetschef på BUP Bågen i Stockholm, en specialenhet inom BUP som behandlar barn och unga som upplevt våld i familjen.

Överlien, Carolina: Intervju, Stockholm 090625 och föreläsning på Internationella Brottsofferdagen, Stockholm 090229.

Carolina är fil. dr och forskare om våld och trauma och arbetar vid ett nationellt kunskapscenter om våld och traumatisk stress i Oslo. Carolina har speciellt studerat barn som upplever våld i hemmet (se Överlien 2007 & 2009 ovan).

Bilaga 1

Innehållsförteckning USB-minnet

På USB-minnet finns mallar och underlag för olika övningar. Vissa dokument finns både i Word- och PDF-format. Word-filerna använder du om du vill ändra något i dokumentet, medan PDF-filerna är klara att skrivas ut och användas direkt.

MALLAR	MALL NR	FILTYP
Beskrivning av övningar	1	pdf
Skrivövningar		
Min drömkompis	2	word+pdf
Om mig	3	word+pdf
Hur känner du dig?	4	word+pdf
Ritövningar		
Vad gör folk med sina ansikten...?	5	pdf
Så här är det att vara...	6	pdf
En gång när jag var...	7	pdf
"Hjälpsamma handen"	1	pdf
Om jag var ett träd	1	pdf
Övriga övningar		
Affirmationer	8	word+pdf
Känslkort	9	pdf
Var finns känslorna?	1	pdf
Yttre och inre känslor	1	pdf
Berätta med symboler, collage, musik m.m.	1	pdf
Familjemobil	1	pdf
Integritetsramsan	1	pdf
Tidslinje/vägvalslinje	1	pdf
Händelseschema	1	pdf
Nätverkskarta	10	word+pdf
"Tejping"	11	pdf
Mallar för stödsamtal		
Mallar som underlag för stödsamtal med barn respektive mamma.		
Mall för barnsamtal	12	word
Mall för mammasamtal (kort)	13	word
Mall för mammasamtal (lång)	14	word

Mallar för utvärderingsblanketter

Genom att låta mammorna och barnen berätta hur de uppfattat jourens stöd kan jouren utvärdera och utveckla sitt arbete. Det är viktigt att utvärderingarna kan göras helt anonymt! Ett sätt att säkra anonymiteten är att ha en särskild låda på jouren där utvärderingarna lämnas, eller att skicka med utvärderingsblanketterna tillsammans med ett föradresserat och frankerat kuvert när mamma och barn lämnar jouren.

MALLAR	MALL NR	FILTYP
Utvärderingsblankett barn	15	word+pdf
Utvärderingsblankett mammor	16	word+pdf

Kontaktkort

Ett kort med kontaktuppgifter till polis, BRIS, jouren med flera som barnet får ta med sig när hen lämnar jouren.

Mall kontaktkort	17	word+pdf
------------------	----	----------

Välkomstmaterial

När barnen kommer till jouren är det trevligt om de får en välkomstprensent. Förutom en väska/kasse med några små grejer är det bra att ta fram ett häfte med information om jouren och om barnet.

Tips och exempel på välkomstmaterial	18	pdf
--------------------------------------	----	-----

Exempel på barnpolicy

Exemplet bygger på kvinnojouren Iris tidigare barnpolicy. En barnpolicy är en sammanställning av jourens förhållnings- och tillvägagångssätt kring barn. Exemplet kan användas som inspiration när en jour vill skapa sin egen policy kring barn.

Exempel på barnpolicy	19	word
-----------------------	----	------

www.roks.se